

Lari Keränen

KAUNOKIRJALLISUUDEN TIEDOLLINEN ARVO

Hyve-epistemologinen tulkinta siitä, miten *Infinite Jestin* lukeminen voi lisätä ymmärrystä addiktiivisesta toiminnasta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2022

TIIVISTELMÄ

Lari Keränen: KAUNOKIRJALLISUUDEN TIEDOLLINEN ARVO: Hyve-epistemologinen tulkinta siitä, miten *Infinite Jestin* lukeminen voi lisätä ymmärrystä addiktiivisesta toiminnasta

Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Filosofian tutkinto-ohjelma
Syyskuu 2022

Pyrin tutkielmassani selvittämään hyve-etiikan ja hyve-epistemologian avulla, voiko kaunokirjallisuus tarjota jotain sellaista ymmärrystä, jota muiden kuin kaunokirjallisten tekstien avulla on vaikeaa saavuttaa. Kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa puolustavat kognitivistiset ja siihen kriittisesti suhtautuvat tai sen jopa kiistävät antikognitivistiset näkemykset ovat hallinneet kirjallisuuden filosofiassa käytyä keskustelua kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta. Näkemysten mukaan kaunokirjallisuus voi olla hyvin monenlaisen tiedon lähde, mutta esitän, että tiedon käsite ei välttämättä kuvaa riittävän tarkasti kaunokirjallisuuden kognitiivista potentiaalia. Ymmärryksen käsite voikin huomioida tiedon käsitettä osuvammin kaunokirjallisuuden monipuolisen kognitiivisen potentiaalin. Nojaan ymmärryksen käsitteen tulkinnassani hyve-epistemologi Linda Zagzebskin kolmikohtaiseen ymmärryksen määritelmään, jonka mukaan ymmärrys voidaan erottaa tiedosta siihen johtavien hyveiden perusteella. Myös hyve-epistemologi Lorraine Coden mukaan tietämiskyvyn keskiössä ovat hyveet, jotka voivat kehittyä kaunokirjallisuuden lukemisen ansiosta. Ymmärryksen määritelmässään Code painottaa affektiivista ymmärrystä. Yhdistän Coden affektiivisen ymmärryksen Zagzebskin kolmikohtaiseen ymmärryksen määritelmään ja esitän, että yhdessä näkemykset voivat luoda sellaisen ymmärryksen määritelmän, joka auttaa sen tarkastelussa, millä tavalla kaunokirjallisuus voi lisätä ymmärrystä tietystä aiheesta.

Hyve-etiikan ja kaunokirjallisuuden suhdetta pohtinut filosofi Martha Nussbaum esittää, että lukeminen kehittää lukijan hyveitä ja näin tekee hänestä aiempaa paremman moraalisen toimijan. Nussbaum nojaa ymmärryksen määritelmässään Aristoteleen näkemykseen, jonka mukaan ymmärrys on kehitettävissä oleva kyky toimia hyveellisesti. Nussbaum siis melko pitkälti samastaa ymmärryksen ja kyvyn toimia hyveellisesti, eli ymmärrys toisaalta kehittyä hyveiden avulla ja toisaalta on kykyä toimia hyveellisesti. Esitän, että ymmärrys voidaan toisaalta nähdä Nussbaumien tapaan myös hyveiden avulla kehittyvänä kyynä toimia hyveellisesti, mikäli se halutaan erottaa pelkästä ymmärryksen tunteesta. Ymmärryksen tunne on hyödyllinen, mutta myös epäluotettava, sillä se ilmaantuu tilanteissa, joissa sille ei ole perusteita. Jos ymmärrys nähdään kyynä valita oikein, voi hyveiden nähdä erottavan ymmärryksen pelkästä ymmärryksen tunteesta: Jos kyseessä olisi ilman hyveitä kehittynyt ymmärryksen tunne, ihminen ei osaisi valita oikein.

Nussbaumien, Zagzebskin ja Coden hyveiden merkitystä ymmärtämisen lisääntymisessä painottavat näkemykset mielessäni tarkastelen tiettyä kaunokirjallista teosta ja sen kuvauksia poikkeuksellisesta inhimillisestä toiminnasta. Esitän, että erityisesti kokeellisen kaunokirjallisuuden yhteydessä voi huomioida hyveiden kehittymisen avulla tapahtuvan ymmärryksen lisääntymisessä piirteitä, joita ainoastaan realistista kaunokirjallisuutta ja sen henkilöhahmoja tarkastelemalla ei voi saavuttaa. Tarkastelen David Foster Wallacen kokeellisia keinoja käyttävää romaania *Infinite Jest* (1996) ja kiinnitän erityistä huomiota siinä ilmeneviin addiktiivisen toiminnan kuvauksiin. Romanin tarkastelemisen yhteydessä esittelen taustaksi hieman myös filosofian näkemyksiä addiktiivisesta toiminnasta sekä keskeiset filosofiset addiktio-teoriat, joista yksikään ei onnistu kuvaamaan addiktiivisen toiminnan kaikkia piirteitä. Pohdin, voiko tietyn addiktiivista toimintaa kuvaavan kaunokirjallisen teoksen lukeminen lisätä nimenomaan addiktiivisesta toiminnasta saatavaa ymmärrystä. Haastamalla lukijan aktiivisuuteen syy-seuraussuhteiden ja kerronnallista jännitettä luovien vaihtoehtoisten reittien ja skenaarioiden esiin kaivamiseen *Infinite Jest* osoittaa inhimillisen toiminnan ymmärtämisen monimutkaisuuden. Jos ymmärrämme hyve-etiikan ja hyve-epistemologian viitoittamalla tavalla, mitä ymmärryksen lisääntyminen tarkoittaa, voimme kenties entistä paremmin saada selkoa ajatuksesta, että *Infinite Jestin* lukeminen lisäisi ymmärrystä addiktiivisesta toiminnasta.

Avainsanat: Kirjallisuuden filosofia, hyve-etiikka, hyve-epistemologia, Martha Nussbaum, Lorraine Code, Linda Zagzebski, addiktion filosofia, David Foster Wallace, *Infinite Jest*

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1 JOHDANTO.....	4
2 KAUNOKIRJALLISUUDEN TIEDOLLINEN ARVO.....	8
2.1 KOGNITIVISMI.....	9
2.2 ANTIKOGNITIVISMI.....	10
2.3 TIEDOSTA YMMÄRTÄMISEEN.....	12
2.4 LUVUN LOPUKSI.....	15
3 HYVE-ETIIKKA JA KAUNOKIRJALLISUUS.....	17
3.1 MITÄ OVAT HYVEET?.....	18
3.2 MARTHA NUSSBAUMIN HYVE-EETTINEN NÄKEMYS KAUNOKIRJALLISUUDESTA.....	20
3.2.1 <i>Arvokas kirjallisuus</i>	21
3.2.2 <i>Lukukokemus</i>	25
3.3 KRITIIKKIÄ NUSSBAUMILLE.....	27
3.4 LUVUN LOPUKSI.....	31
4 HYVE-EPISTEMOLOGIA JA KAUNOKIRJALLISUUS.....	32
4.1 LORRAINE CODEN HYVE-EPISTEMOLOGINEN NÄKEMYS KAUNOKIRJALLISUUDESTA.....	33
4.1.1 <i>Fiktio tiedon lähteenä</i>	35
4.1.2 <i>Tiedollinen vastuullisuus</i>	36
4.2 KRITIIKKIÄ CODELLE.....	38
4.3 ZAGZEBSKIN JA CODEN NÄKEMYSTEN YHDISTÄMINEN.....	39
4.4 LUVUN LOPUKSI.....	42
5 TAPAUSESIMERKKI: <i>INFINITE JEST</i>.....	44
5.1 REALISTINEN ROMAANI JA KOKEELLINEN KIRJALLISUUS.....	45
5.2 <i>INFINITE JEST</i>	48
5.3 ADDIKTIIVINEN TOIMINTA.....	51
5.4 FILOSOFISET ADDIKTIOTEORIAT.....	53
5.5 ADDIKTION KUVAUS <i>INFINITE JESTISSÄ</i>	56
5.5.1 <i>Ken Erdedy</i>	58
5.5.2 <i>Poor Tony Krause</i>	62
5.6 LUVUN LOPUKSI.....	65
6 LOPUKSI.....	67
LÄHTEET.....	72

1 Johdanto

Tarkastelen käsillä olevassa tutkielmassa kaunokirjallisuuden potentiaalia ymmärryksen lisäämisessä. Pyrin hyve-etiikan ja hyve-epistemologian avulla selvittämään, voiko kaunokirjallisuus tarjota jotain sellaista ymmärrystä, jota muiden kuin kaunokirjallisten tekstien avulla on vaikeaa saavuttaa. Tutkimuskysymykseni on: ”Auttaako hyvenäkökulma selkeyttämään, voiko kaunokirjallisuuden lukeminen lisätä ymmärrystä?” Tutkielman lopuksi tarkastelen esimerkkinä David Foster Wallacen teosta *Infinite Jest*.

Aloitan tutkielmani tarkastelemalla kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta käytyä keskustelua. Tarkastelen sekä kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa puolustavia kognitivistisia että siihen kriittisesti suhtautuvia tai sen jopa kiistäviä antikognitivistisia näkemyksiä. Epistemologiassa erilaisten tiedon lajien erottelu propositionaaliseen tietoon (*knowledge that*), tuttuustietoon (*knowledge by acquaintance*) ja taitoon (*knowledge how*) on vakiintunut käytäntö (Lammenranta 1993, 72–75). Kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta käydyn keskustelun mukaan kaunokirjallisuus voi olla hyvin monenlaisen tiedon lähde, joskin tiedon käsitteen käyttäminen tuo mukanaan myös ongelmia. Käsite voi olla liian rajattu, jotta sen avulla olisi mahdollista riittävän tarkasti kuvata kaunokirjallisuuden kognitiivista potentiaalia. Ymmärryksen käsitteen käyttäminen tiedon käsitteen sijaan voikin selkeyttää kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta käytyä keskustelua, mutta siirtyminen tiedosta ymmärrykseen ei myöskään ole täysin ongelmatonta. Ymmärrys voi kaunokirjallisuuden lukemisen tuomien kognitiivisten hyötyjen yhteydessä vaikuttaa esimerkiksi turhan kontekstisidonnaiselta (Mikkonen 2015, 273, 280). Ei myöskään ole täysin selvää, liittyykö lisääntynyt ymmärrys kaunokirjallisuuden yhteydessä tiettyyn teokseen vai kaunokirjallisuuteen yleensä.

Esitän kuitenkin, että ymmärryksen käsite huomioi tiedon käsitettä osuvammin kaunokirjallisuuden monipuolisen kognitiivisen potentiaalin. Nojaan ymmärryksen käsitteen tulkinnassani hyve-epistemologiaan perehtyneen filosofi Linda Zagzebskin kolmikohtaiseen ymmärryksen määritelmään, jonka mukaan ymmärrys voidaan erottaa tiedosta siihen johtavien hyveiden perusteella. Zagzebskin mukaan hyveiden tulisi olla olennaisena osana kaikkea epistemologiaa, ja tietyt hyveet johtavat tietoon, tietyt ymmärrykseen. Zagzebski (2001, 242) määrittelee ymmärryksen ensinnäkin siten, että se on lähellä taitokäsitystä (*knowledge how*), toiseksi siten, että ymmärrykseen liittyy käsitys osien ja kokonaisuuden suhteista, ja kolmanneksi siten, että ymmärryksellä on aina ei-propositionaalinen kohde. Zagzebskin ymmärryksen määritelmä vaikuttaa lupaavalta, mutta ei vielä täysin riitä vastaamaan kysymykseen, millä tavalla kaunokirjallisuus voi lisätä ymmärrystä.

Määritelmä ei myöskään tavoita kaunokirjallisuuden kaikkia vaikutuksia, vaan esimerkiksi affektiivinen ymmärrys jää sen ulkopuolelle.

Tutkielmani kolmannessa luvussa selkeytän ensin Aristoteleen avulla sitä, mitä hyveet ovat. Tämän jälkeen tarkastelen Martha Nussbaumin hyve-eettistä näkemystä kaunokirjallisuudesta, jonka mukaan kaunokirjallisuus tekee lukijoista entistä parempia moraalisia toimijoita, sillä sen lukeminen kehittää lukijan hyveitä. Nussbaumin (1993b, 246–247) mukaan kaunokirjallisuuden arvo on siinä, että lukija saa lukukokemuksen aikana mahdollisuuden harjoittaa hyveitään, ja kykenee sitten käyttämään saamiaan kykyjä tosielämän partikulaareissa tilanteissa. Nussbaum nojaa ymmärryksen määritelmässään Aristoteleen näkemykseen, jonka mukaan ymmärrys on kehitettävissä oleva kyky toimia hyveellisesti, eivätkä hyveet ilman hyveellistä toimintaa tee kenestäkään hyveellistä ihmistä (EN 1096a12–18). Nussbaum siis melko pitkälti samastaa ymmärryksen ja kyvyn toimia hyveellisesti. Näkemys on hiukan epäselvä, koska sen mukaan ymmärrys toisaalta kehittyy hyveiden avulla ja toisaalta on kykyä toimia hyveellisesti.

Ihminen voi hyveitä saavutettuaan ajatella, että hän kykenee toimimaan hyveellisesti tietyllä elämän osa-alueella, vaikkei todellisuudessa kykenekään. Hänellä olisi siis vain tunne siitä kuin hän ymmärtäisi. Ymmärrys ja ymmärryksen tunne on erotettava toisistaan, ja se onnistuu filosofi Petri Ylikosken luonnehdinnan avulla, joka liittyy sellaiseen ymmärtämiseen, joka kytkeytyy selittämiseen (Ylikoski 2018, 50–52). Ymmärryksen tunne on hyödyllinen, mutta myös epäluotettava, sillä se ilmaantuu tilanteissa, joissa sille ei ole perusteita. Ymmärrys voidaan siis toisaalta nähdä myös hyveiden avulla kehittyvänä kykynä toimia hyveellisesti, mikäli se halutaan erottaa pelkästä ymmärryksen tunteesta. Hyveet taas ovat Nussbaumin (1993b, 246–247) näkemysten mukaan kykyjä valita oikein jollakin elämän osa-alueella. Jos ymmärrys siis nähdään Nussbaumin tapaan kykynä valita oikein, niin hyveiden voi nähdä erottavan ymmärryksen ymmärryksen tunteesta: jos kyseessä olisi vain ymmärryksen tunne, ihminen ei osaisi valita oikein. Käytän Nussbaumin näkemystä siitä, että ymmärrys on kyky toimia hyveellisesti erottaakseni ymmärryksen pelkästä ymmärryksen tunteesta. Näin voin tarkastella sitä, lisääntykö kaunokirjallisuuden lukemisen aikana todella ymmärrys vai vain ymmärryksen tunne.

Nussbaumin hyve-eettisten pohdintojen jälkeen paneudun erityisesti hyve-epistemologiseen lähestymistapaan selkeyttääkseni ymmärryksen käsitettä suhteessa kaunokirjallisuuden vaikutuksiin. Hyve-epistemologi Lorraine Code esittää, että kaunokirjallisuus voi tehdä ihmisestä aiempaa paremman tiedollisen toimijan. Ihmisen tietämiskyvyn keskiössä ovat Codellakin hyveet, joiden kehittyminen kaunokirjallisuuden lukemisen ansiosta voi siis johtaa entistä parempaan tietämiseen.

(Code 2020, 210–211.) Coden (2020, 201) mukaan kaunokirjallisuuden tiedollinen vahvuus on sen poikkeuksellisessa kyvyssä tarjota ymmärrystä ihmisestä, kokemuksista, elämäntavoista ja arvoista. Code painottaa ymmärryksen määritelmässään siis jonkinlaista affektiivista tai kokemuksellista ymmärrystä, sillä Coden mukaan ymmärrykseen kuuluu kokemuksellinen tieto siitä, miltä jokin tuntuu. Tällainen affektiivinen ymmärrys on lähellä tuttuustietoa (*knowledge by acquaintance*). Tutkielmani neljännessä luvussa tarkastelen Coden näkemyksiä kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta ja yhdistän Coden affektiivisen ymmärryksen mainittuun Zagzebskin kolmikohtaiseen ymmärryksen määritelmään. Esitän, että tietyt hyveet lisäävät ymmärrystä, ja lisääntynyt ymmärrys puolestaan mahdollistaa entistä hyveellisemmän toiminnan. Toiminnan kehittyessä myös ymmärrys kasvaa, joka yhä kehittää toimintaa. Ymmärryksen ja hyveellisen toiminnan kehittyminen on siis ikään kuin prosessi, jossa kehittyvät ymmärrys ja toiminta tukevat toisiaan.

Nussbaumin, Zagzebskin ja Coden hyveiden merkitystä ymmärtämisen lisääntymisessä painottavat näkemykset ovat hyvä lähtökohta siirtyessäni viidennessä luvussa tarkastelemaan tiettyä kaunokirjallista teosta ja sen kuvauksia poikkeuksellisesta inhimillisestä toiminnasta. Kuten Nussbaum kaunokirjallisuuden eettistä arvoa tarkastellessaan myös Code pitäytyy pääosin realistisessa romaanissa tarkastellessaan kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa. Myös henkilöhahmot ja niiden kehitys ovat tärkeitä sekä Nussbaumille että Codelle, mutta liiallinen henkilöhahmoin keskittyminen kaunokirjallista teosta tarkastellessa voi mielestäni johtaa turhan rajoittuneeseen kuvaan kaunokirjallisuuden potentiaalista ymmärryksen lisääjänä. Esitänkin, että kokeellisen kaunokirjallisuuden avulla voi huomioida hyveiden kehittymisen avulla tapahtuvan ymmärtämisen kehittämisessä piirteitä, joita ainoastaan realistista kaunokirjallisuutta ja henkilöhahmoja tarkastelemalla ei voi saavuttaa. Tarkastelen viidennessä luvussa David Foster Wallacen kokeellisia keinoja käyttävää romaania *Infinite Jest* (1996) ja pohdin, voimmeko hyvenäkökulman avulla selvittää, millaista ymmärrystä kaunokirjallisuuden lukeminen voi lisätä. Käytän siis hyve-etiikkaa ja hyve-epistemologiaa toisessa luvussa esitellyn estetiikan alan keskusteluissa käytetyn ymmärryksen käsitteen selkeyttämiseen.

Tarkastelen erityisesti *Infinite Jest*issa ilmeneviä kuvauksia addiktiivisesta toiminnasta. Romaanin tarkastelemisen yhteydessä esittelen taustaksi hieman myös filosofian näkemyksiä addiktiivisesta toiminnasta sekä keskeiset filosofiset addiktioteoriat. Koska yksikään teoria ei onnistu kuvaamaan addiktiivisen toiminnan kaikkia piirteitä, pohdin, voiko tietyn addiktiivista toimintaa kuvaavan kaunokirjallisen teoksen lukeminen lisätä nimenomaan addiktiivisesta toiminnasta saatavaa ymmärrystä. Haastamalla lukijan aktiivisuuteen syy-seuraussuhteiden ja kerronnallista jännitettä luovien vaihtoehtoisten reittien ja skenaarioiden esiin kaivamiseen *Infinite Jest* osoittaa inhimillisen

toiminnan ymmärtämisen monimutkaisuuden. Myös epäkerrottu, eli se, mitä ei tapahtunut, toimii lukijaa kerrontaan eri tavoin osallistavana keinona, sillä sanomatta jätetyn yhdistäminen kokonaisuudeksi vaatii lukijalta aktiivisuutta. *Infinite Jest* pakottaa lukijan mukaansa yrittäessään itsekin ymmärtää yksilöiden toimintaa. Erityisesti addiktiivinen toiminta vaikuttaa romaanin ulkopuolisessa maailmassa usein irrationaaliselta, johon ei ole yksiselitteistä vastausta. Jos siis ymmärrämme hyve-etiikan ja hyve-epistemologian viitoittamalla tavalla, mitä ymmärryksen lisääntyminen tarkoittaa, voimmeko entistä paremmin saada selkoa ajatuksesta, että *Infinite Jestin* lukeminen lisää ymmärrystä addiktiivisesta toiminnasta?

2 Kaunokirjallisuuden tiedollinen arvo

Taidefilosofiaa pidetään joskus muita filosofian osa-alueita vähämerkityksisempänä, ja myös taiteen tiedollinen potentiaali nähdään joskus ainoastaan muuta filosofiaa täydentävänä (Appelqvist, Mikkonen & Puolakka 2017, 77). Vaikka jo Platon ja Aristoteles tunnetusti käsittelivät tutkimuksissaan myös taiteita, heidänkin näkemyksensä taiteen merkityksestä nojaa taiteen suhteeseen filosofian muiden osa-alueiden kanssa. Taiteen tietoa-aspektia ei välttämättä tulekaan lähestyä kysymällä, miten taide pystyy imitoimaan muiden lähestymistapojen perinteisiä kysymyksenasetteluja, tai käyttämään muissa yhteyksissä toimivia keinoja, kuten ajatuskokeita (Elgin 2002, 2–3; Mikkonen 2015, 274). Tässä luvussa tarkastelen taiteen ja erityisesti kaunokirjallisuuden tiedollisen arvon mahdollisuudesta käytyä keskustelua analyttisessä filosofiassa ja taidefilosofiassa.

Erilaisten tiedon lajien erottelu propositionaaliseen tietoon (*knowledge that*), tuttuustietoon (*knowledge by acquaintance*) ja taitoon (*knowledge how*) on vakiintunut epistemologian alalla (Lammenranta 1993, 72–75). Taiteen tiedollista arvoa arvioidaan usein väitelauseiden analyysiin perustuvan propositionaalisen tiedon käsittein, mutta tästä oletettavasti seuraa kysymyksiä taideteoksen ominaislaadusta ja itseisarvosta: Jos ylipäätään taiteen tiedollista arvoa tarkastellaan ja arvioidaan suhteessa propositionaaliseen tietoon, taide alistetaan palvelemaan jotain taiteen ulkopuolista tavoitetta ja taideteoksen itseisarvo helposti sivuutetaan (Appelqvist ym. 2017, 77). Keskustelu taiteen tiedollisesta arvosta keskittyy nykyisin pääasiassa kahden ryhmän välille: Yhtäältä kognitivistit puolustavat taiteesta saatavaa tietoa, ja toisaalta antikognitivistit pyrkivät esittämään, ettei mistään sellaisesta ole mielekästä puhua (Appelqvist ym. 2017, 78–79). Keskityn tästä eteenpäin kaunokirjallisuuden tiedolliseen arvoon, mutta monista esittämistäni seikoista käydään samankaltaista keskustelua myös muiden taiteiden tiedollisen arvon yhteydessä.

Kysymykset taideteosten arvosta ovat usein palautuneet kysymyksiin tiedosta ja totuudesta, mutta ainoastaan propositionaalisen tiedon, tuttuustiedon ja taidon käsitteiden käyttäminen tässä yhteydessä on riittämätöntä arvioitaessa esteettisiä ilmiöitä. Erityistä huomiota vaatii tiedon käsitteen selkeä käyttäminen: minkä tyyppisestä tiedosta on kyse, kun tarkastellaan taiteen tiedollista arvoa? Esimerkiksi kaunokirjallisuudella voi olla sille ominainen niin kutsuttu kognitiivinen arvo, joka eroaa muiden kirjallisuuden lajien kognitiivisesta arvosta. Puhuttaessa kognitiivisesta arvosta kaunokirjallisuuden vaikutuksia lukijassa arvioidaan huomioimalla tietoisuuden tietoa hankkiva ja käsittelevä ulottuvuus kokonaisvaltaisemmin kuin vain tiedon käsitteen kattavin osin. Taiteen tiedollista potentiaalia arvioitaessa käytetäänkin nykyisin yleisesti käsitettä kognitio pikemmin kuin

tieto. (Puolakka 2021, 108.) Ihmisen tiedollisista kyvyistä puhuttaessa kognition käsitteen käytön avulla pyritään myös välttämään kritiikki, jota on esitetty taiteen tiedollista arvoa korostavia väitteitä vastaan. Tarkastelen seuraavaksi sekä kognitivistien että antikognitivistien näkemyksiä kaunokirjallisuuden tiedollisesta potentiaalista ja esitän, että puhuminen tiedon sijaan ymmärryksestä voi olla perusteltua. Siirtyminen tiedon käsitteestä ymmärryksen käsitteeseen ei kuitenkaan ole kaunokirjallisuuden yhteydessä täysin vailla ongelmia.

2.1 Kognitivismi

Kognitivismi jaetaan kaunokirjallisuuden välittämän tiedon muotoa painottavan näkemyksen perusteella propositionalismiin ja ei-propositionalismiin. Propositionalistit näkevät nimensä mukaisesti kirjallisuuden tarjoaman tiedon muussa filosofiassa esiintyvän tiedon kaltaisena väitelauseen muodossa esitettynä ei-triviaalina propositionaalisenä tietona. Propositionalististen näkemysten mukaan kaunokirjallisten teosten nähdään esittävän väitteitä tai hypoteeseja esimerkiksi todellisuudesta ja ihmisluonnosta (Mikkonen 2014, 19). Propositionalistit tosin myöntävät, että kaunokirjallisuuden tiedollinen arvo voi teoksen kirjaimellisella tasolla olla vähäinen, eivätkä teoksen kirjaimellisesti esittämät totuudet esimerkiksi historiallisesti tosista tapahtumista ole teoksen tiedollista arvoa painottavasta näkökulmasta arvokkaita. Kaunokirjallisen teoksen tietosisältö voi olla läsnä implisiittisesti pikemmin kuin tekstin pintatasolla, ja esimerkiksi teoksen poikkeuksellinen muoto voi teoksen muiden keinojen ohella auttaa muodostamaan todellisuudesta entistä monipuolisempia näkemyksiä (Puolakka 2021, 108–110). Propositionalististen näkemysten mukaan teoksen välittämän tiedon nähdään joka tapauksessa olevan proposition kaltaista ja esittävän totuusväitteitä.

Kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa paljon tutkineen filosofi Jukka Mikkosen mukaan kirjallisuudenfilosofiassa totuus ymmärretään usein laajasti niin, että sen määritelmä kattaa sekä korrespondenssi- että koherenssiteorian piirteet (Mikkonen 2015, 274). Lukuisista filosofisista totuusteorioista korrespondenssiteoria esittää väittämän olevan tosi, jos ja vain jos väittämän ja asiaintilan välillä vallitsee vastaavuus, korrespondenssi. Koherenssiteorian mukaan taas väittämän totuus on ristiriidattomuutta suhteessa saman alueen tosiksi hyväksytyihin uskomuksiin. (Lammenranta 1993, 83–84.) Kaunokirjallisen teoksen nähdään siis sisältävän totuuksia, jos siinä on väitteitä tai jos se esittää uskomuksia, jotka vastaavat tosiasioita, tai jotka ovat yhteneväisiä lukijan muiden uskomusten kanssa. Kaunokirjallisuuden yhteydessä totuus voi yhtäältä viitata kaunokirjalliseen totuuteen eli totuuteen teoksen maailmassa, ja toisaalta teoksella välitettyyn

totuuteen. Ajatusta siitä, että teoksilla voisi välittää totuuksia, on tosin kritisoitu muun muassa sen perusteella, että kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa puolustavat näkemykset puhuvat niin sanotun tieteellisen totuuden sijaan vain epämääräisestä ja yleisluontoisesta ”taiteellisesta totuudesta”, jota ei voi vahvistaa tai oikeuttaa (Stolnitz 1992, 191). Propositionaaliset totuudet, joita kaunokirjallisten teosten on väitetty välittävän, ovat kritikoiden silmissä usein osoittautuneet banaaleiksi yleistyksiksi esimerkiksi melko epämääräisesti ilmaistuista ihmisluonnon universaaleista piirteistä (esim. mt. 200; Lamarque 2006, 129–130). Kaunokirjallisten teosten kognitiivinen sisältö ei kuitenkaan välttämättä ole redusoitavissa propositioiksi. Vaikka tällaista kognitiivista sisältöä olisikin teoksista löydettävissä, on se kenties jotain muuta kuin propositioiden muodossa esitettyä tietoa. (Mikkonen 2014, 19.) Tämä on haaste propositionaaliselle teorialle.

Ei-propositionaaliset kognitivistit taas korostavat, että kaunokirjallisuus voi olla hyvin monenlaisen tiedon lähde. Kaunokirjallisuuden voi nähdä lisäävän tietoa esimerkiksi erilaisista käsitteistä, mahdollisuuksista, tunteista ja ihmisluonnon universaaleista piirteistä. (Mikkonen 2014, 10; Puolakka 2021, 108.) Ei-propositionaalisten kognitivistien mukaan kaunokirjallisuuden tarjoama tieto ei taivu tyhjentävästi yksinkertaisiksi väitelauseiksi, eikä sopiva malli taiteen tiedollisen arvon ymmärtämiselle ole väitelauseeksi muotoiltu tieto. Ei-propositionalistit esittävät kaunokirjallisuuden voivan esimerkiksi kultivoida tai stimuloida lukijan mielikuvitusta, syventää tai selventää ymmärrystä jo tiedetyistä asioista, osoittaa uudenlaisia merkityksiä ja tarjota tietoa siitä, millaista on olla tietystä tilanteesta. Ei-propositionaalisten kognitivistien mukaan kaunokirjallisuuden välittämä tieto voikin olla esimerkiksi käytännöllistä tietoa. (Mikkonen 2014, 10–11.)

2.2 Antikognitivismi

Sekä propositionaalisten että ei-propositionaalisten kognitivistien näkemyksiä kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta on syystä kritisoitu siitä, että tiedon käsitteen alle koetetaan mahduttaa muutakin kuin tietoa. Esimerkiksi taiteen tiedolliseen arvoon kriittisesti suhtautuvan filosofi Peter Lamarquen (2006, 129) mukaan kognitivistit vaihtavat osuvan kritiikin vuoksi näkökulmansa ei-propositionaaliseen tietoon tai muihin ”eksoottisiin totuuden lajeihin”, kuten ”hyväksyttävyyteen” (*acceptability*), ”transsendenssiin”, ”autenttisuuteen” tai johonkin epämääräiseen ”ontologiseen totuuteen.” Kykenemättömyydessään määritellä taiteen tiedollista arvoa kognitivistit ajautuvat siitä puhuessaan toistuvasti käyttämään epäselviä ja hämäreitä käsitteitä (Lamarque 2006, 129–130). Pyrkimys tiedon käsitteen avartamiseen herättää väistämättä kysymyksen siitä, mikä sitten on kaunokirjallisuuden tai muiden taiteiden yhteydessä käytettävä sopiva tiedon määritelmä.

Antikognitivistien mukaan kaunokirjallisuus ei tarjoa lukijalleen uutta tietoa, sillä vain tiede voi olla todellisen tiedon lähde (Mikkonen 2015, 273). Jyrkän antikognitivistinen näkemys kirjallisuuden tiedollisesta arvosta ei ole nykyisin kovin suosittu kanta verrattuna kognitivistisiin näkemyksiin, ja useimmat antikognitivistitkin myöntävät, että kaunokirjallisuuden yhteydessä on mahdollista puhua ainakin jonkinlaisen tiedon olemassaolosta. Ainoastaan niin sanottu vahva antikognitivismi kiistää kaiken kaunokirjallisuuden kognitivistisen potentiaalin. Vähemmän jyrkän antikognitivismin mukaan joillakin teoksilla voi olla tiedollista arvoa, mutta se on merkityksetöntä tai irrelevanttia. Lähes kaikkien antikognitivistienkin mukaan kaunokirjalliset teokset voivat kuitenkin esimerkiksi esittää totuusväitteitä ihmisluonnosta ja todellisuudesta, joskin väitteiden tiedollinen arvo on olematon. Nykyisin keskustelua ei siis juurikaan käydä siitä, voivatko kirjalliset teokset välittää tietoa tai voiko teoksista oppia jotain, vaan kysymys on pikemmin siitä, millä tavalla kaunokirjalliset teokset voivat välittää tietoa, ja millainen kaunokirjallisuuden kognitiivinen arvo on. (Mikkonen 2014, 19.) Yhtä kaikki antikognitivistien kritiikki, jonka mukaan puhe ei-propositionaalisen tiedosta on melko epämääräistä, on syytä ottaa huomioon.

Eräs jyrkän antikognitivistisen, joskin huomattavan vaikutusvaltaisen kannan edustaja on filosofi Jerome Stolnitz, joka kritisoi laajalle levinneessä artikkelissaan ”On the Cognitive Triviality of Art” (1992) keskustelua taiteen kyvystä välittää tietoa tai totuutta. Stolnitz (1992, 199–200) väittää, että taiteellisista totuuksista puhuminen on niiden epämääräisyyden takia joutavaa. Antikognitivistien yleisen tavan mukaan myös Stolnitz näkee propositionaalisen tiedon ainoana oikeana tiedon muotona ja tieteen tiedon hankkimisen ihanteena ja esimerkkinä (mt.; ks. myös Appelqvist, Mikkonen & Puolakka 2017, 79). Toisin kuin tieteelliset teoriat, jotka vahvistavat tai kumoavat aiemmat teoriat, ei taideteoksilla tällaista kykyä ole, eikä niiltä voi aiempien taideteosten tietosisältöjen vahvistamista tai kumoamista vaatia. Taideteosten välillä ei myöskään ole järkevää puhua tiedollisesta ristiriidasta, joten Stolnitzin (1992, 196) mukaan kysymykset totuudesta eivät taideteoksiin ristiriidan puuttumisen vuoksi kuulu.

Stolnitz (1992, 199–200) väittää, että romaaneista johdetut totuudet ovat usein yleisluontoisia ja banaaleja väitteitä, joihin lukija voisi todennäköisesti päätyä muutenkin. Taide ei tarjoa minkäänlaista metodologiaa totuuden saavuttamiseen, eivätkä taideteoksen sisältämät tiedot ole tukevalla pohjalla, sillä taideteosten mahdollista tietopotentiaalia ei koskaan voi vahvistaa. Stolnitzin mukaan taideteoksesta saatavaa tietoa vaivaakin vakava oikeutusvaje. Mikä on kirjailijan oikeus esittää näkemyksiään tietyn yksilön elämästä, johon hänellä ei ole pääsyä? Stolnitzin kanta on poikkeuksellisen jyrkkä, mutta huomattavaa on, ettei siihen ole kyetty aukottomasti vastaamaan. Antikognitivistit moittivat kognitivisteja epämääräisyydestä sen suhteen, mitä esimerkiksi ymmärryksen ja mielikuvituksen

kehittäminen tarkoittaa. Aiheesta on käyty keskustelua myös moraalifilosofiassa, ja kritiikkiin on pyritty vastaamaan esimerkiksi esittämällä ymmärryksen kehittymisen tekevän meistä aiempaa empaattisempia ja kehittävän kykyjämme moraalisisina toimijoina (esim. Nussbaum 1995, 45–46; 1998, 346; 2011, 130). Myös näkemystä kaunokirjallisuuden kyvystä kehittää lukijan empatiakykyä ja moraalista toimintaa on kritisoitu, sillä kyseenalaistajien mielestä fiktiiviset teokset kertovat pikemminkin teoksen tekijästä kuin sen kohteesta (Appelqvist ym. 2017, 80). Tämä Stolnitzinkin esittämä arvostelu taiteen oikeutusvajeesta ei ole perusteeton. Tarkastelen kolmannessa luvussa erilaisia mahdollisuuksia vastata tietokäsityksen laajentumista kohtaan esitettyyn kritiikkiin. Hyve-etiikka ja hyve-epistemologia tarjoavat kaksi merkittävää lähtökohtaa, joiden avulla kaunokirjallisuuden tiedollista potentiaalia on mahdollista selkeyttää. Toistaiseksi keskityn kuitenkin vielä tietoon ja ymmärtämiseen.

2.3 Tiedosta ymmärtämiseen

Kaunokirjallisuuden tiedollisen arvon puolustajien mukaan näkemys kaunokirjallisuuden kyvystä ainoastaan välittää tai lisätä tietoa on liian kapea, eikä huomioi esimerkiksi kaunokirjallisuuden muita kognitiivisia mahdollisuuksia. Ei-propositionaalisten kognitivistien näkemykset kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta jäävät kuitenkin osin epäselviksi, sillä ne eivät määrittele tarkkaan, mitä kaikkea tiedon käsitteen alle tulisi mahduttaa. Kaunokirjallisuuden tiedollisen arvon puolustajien mukaan kaunokirjallisuuden yhteydessä olisikin käytettävä tiedon käsitteen sijaan ymmärryksen käsitettä, sillä se tarjoaa laajan näkökulman kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävään potentiaaliin (esim. Alber 2011, 211; Vainio 2014, 35).¹

Nykyisessä taiteen tiedollista arvoa puolustavissa keskusteluissa huomioidaan laajalti tiedon käsitteen mahdollisuudet propositionaalisen tiedon ulkopuolella. Esimerkiksi propositionaalisesta tiedosta eroava niin sanottu käytännöllinen tieto nähdään todellisena tiedon muotona, jonka avulla toiminta käytännön yhteyksissä on mahdollista ja mielekästä. (Appelqvist ym. 2017, 79–80). Kuten todettu, kaikkea tiedoksi luokiteltavaa ei ei-propositionaalisten kognitivistien mukaan ole mahdollista ilmaista yksiselitteisellä propositionaalisella muodolla. Kaunokirjallisuuden kognitiivisista hyödyistä

¹ Ymmärryksen kehittyminen voidaan tosin nähdä osana kolmatta perinteistä tiedon määritelmää, niin kutsuttua taitokäsitystä, sillä mikäli ymmärryksen kehittyminen on myös taidon kehittymistä, on sen siten oltava myös tiedon kasvua. Taito voidaan nähdä kykyinä osata tehdä jotakin, ei ainoastaan faktojen tuntemisena (myös Zagzebski 2001, 242).

puhuttaessa käytetäänkin nykyisin usein niin sanottua laajentuneen ymmärryksen käsitettä, johon katsotaan lukeutuvaksi esimerkiksi oivallukset, näkökulmat ja asenteet (Mikkonen 2015, 273, 280).

Hyve-epistemologiaan perehtynyt filosofi Linda Zagzebski on tarkastellut ymmärryksen tiedosta erottavia piirteitä. Zagzebskin mukaan hyveet kuuluvat keskeisesti perinteiseen epistemologiaan ja niiden tulisi muodostaa välttämätön osa tiedon määritelmää. Zagzebski määrittelee tiedon kahden piirteen mukaan siten, että ensinnäkin tiedon tulee olla tiedollisen hyveen motivoimaa, ja toiseksi sen tulee perustua sellaiseen hyveelliseen toimintaan, joka luotettavasti tarjoaa tosia vastauksia. (Zagzebski 1996, 270; myös Vainio 2014, 31.)² Zagzebskin (2001, 248) mukaan ainakin osittain eri hyveet johtavat yksilön joko tietoon tai ymmärrykseen, ja erityisesti jäsentymättömät tai jopa kokonaan tiedostamattomat hyveet johtavat ymmärrykseen.

Propositionaalinen näkemys tiedosta perustuu yksittäiseen propositionaaliseen väitteeseen, mutta ymmärryksen kohteena on aina monien eri väitteiden joukko tai verkosto. Ymmärrystä ei myöskään saavuteta pelkän informaation tuntemisella, kuten propositionaalista tietoa. Ymmärtäminen ei liity ainoastaan tarkasti rajattujen propositioiden ymmärtämiseen vaan niiden lisäksi kokonaisuuteen, jossa myös propositioita esiintyy. Ymmärrys on Zagzebskin mukaan läheisessä yhteydessä taitoon (*mastering a techne*), mutta ymmärryksen kohde ei ole ainoastaan tietty väite, vaan siihen liittyy käsitys osien ja kokonaisuuden suhteista. Ymmärryksellä on siis ei-propositionaalinen kohde. Zagzebskin (2001, 242) mukaan ymmärtäminen onkin ”tila, jossa todellisuuden ei-propositionaaliset rakenteet käyvät ilmeisiksi.”³

Ymmärrystä, kuten tietoa, voidaan opettaa monin tavoin, ja Zagzebskin mukaan hyvä opetus yhdistää uuden asian oppilaan jo ennestään ymmärtämään asiaan. Zagzebskin (2001, 248–249) mukaan ymmärrys, jonka yksilö on saanut opettajalta, eroaa laadullisesti ymmärryksestä, jonka yksilö on hankkinut itse. Ymmärryksen käsitteen alle kuuluu tiedon lisäksi myös esimerkiksi kyky ymmärtää asioiden välisiä yhteyksiä, ja yhteyksien mahdollisimman laaja huomioiminen on kaikilla elämän osa-alueilla olennainen taito (Zagzebski 2001, 242; Vainio 2014, 35).⁴

² “An act of intellectual virtue A is an act that arises from the motivational component of A, is something a person with virtue A would (probably) do in the circumstances, is successful in achieving the end of the A motivation, and is such that the agent acquires a true belief (cognitive contact with reality) through these features of the act.” (Zagzebski 1996, 270.)

³ “The state of comprehension of nonpropositional structures of reality.”

⁴ Propositionalismista kiinni pitäen yhteyksien ymmärtämisen voi toisaalta nähdä perustuvan myös propositionaalille tiedolle yhteyksistä. Ymmärryksestä puhuttaessa näkökulma on kuitenkin väitelauseiden analysointiin perustuvaa lähestymistapaa laajempi, eikä esimerkiksi kaunokirjallisuuden tarjoamaa tietoa tarkastella vain muussa filosofiassa esiintyvän tiedon kaltaisena väitelauseen muodossa esitettynä ei-triviaalina propositionaalisenä tietona. Kuten Mikkonen (2014, 10–11) toteaa, ei-propositionaalisten kognitivistien mukaan kaunokirjallisuus voi esimerkiksi stimuloida lukijan mielikuvitusta, syventää tai selventää ymmärrystä jo tiedetyistä asioista ja osoittaa uudenlaisia merkityksiä.

Myös teologi Olli-Pekka Vainion (2014, 35) mukaan toisen ihmisen tuntemisessa tai itsetuntemuksessa on kyse propositionaalisen tiedon sijaan nimenomaan ymmärtämisestä, ja ymmärtäminen on myös läheisessä yhteydessä kokemiseen. Tieto siitä, millaista on olla joku toinen, ei palaudu propositionaaliseen tietoon, vaan kokemuksellinen tieto, se, miltä jokin kokemus tuntuu sisältäpäin koettuna, on eräs kaunokirjallisuuden yhteydessä käytetty tiedon kategoria (Appelqvist ym. 2017, 79–80).⁵ Tällaisen kokemuksellisen tiedon puolustajien mukaan tiedollisesti ja kognitiivisesti merkittäviä kokemuksen lajeja on useita, eikä pelkillä propositionaalisen tiedon muodoilla saada kattavaa kuvaa kognitiivisesti merkittävien kokemusten monipuolisista ulottuvuuksista. (Puolakka 2021, 109.)

Kaunokirjallisuus ei siis välttämättä tarjoa varsinaisesti uutta propositionaalista tietoa, vaan sen voi nähdä kehittävänsä tai selkiyttävänsä lukijan jo olemassa olevaa ymmärrystä. Kaunokirjallisuus kehittää lukijan herkkyyttä ja kognitiivisia kykyjä. Kaunokirjallisuus ei tarjoa suoria vastauksia vaan haastaa lukijan etsimään uudenlaisia tapoja esittää kysymyksiä. (Mikkonen 2015, 274–275.) Niin sanotun uuskognitivistisen näkemyksen mukaan kaunokirjallisuuden tiedollinen arvo liittyy nimenomaan sen kykyyn operoida lukijan jo olemassa olevalla tiedolla (Puolakka 2021, 109). Uuden ja vanhan tiedon sovittaminen yhteen, eli Zagzebskin (2001, 235) nimeämänä ”palautuva ymmärtäminen”⁶ on nähdäkseni yhteydessä myös kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävään vaikutukseen. Lukija ymmärtää jotain teoksen käsittelemistä aiheista, mutta saa lukukokemuksen myötä myös uutta ymmärrystä.

Kirjallisuustieteilijä Jan Alberin (2011, 211) mukaan kaunokirjallisuus laajentaa kykyämme ajatella tutun ja totutun tuolle puolen, ja luo leikkikentän lukuisille ajatuskokeille. Kaunokirjallisuus voidaan jopa nähdä ainoana keinona epäloogisuuksien ja ”mahdottomuuksien” käsittelemiselle ja ymmärtämiselle. Alber (mt.) esittää, että kaunokirjallisuuden avulla saavutetut muuttuneet käsitykset ovat itse asiassa arvokkaita koko ajattelullemme. Sen lisäksi, että kaunokirjallisuus suo meille pääsyn kokemuksiin, jotka ovat todellisessa maailmassa mahdottomia saavuttaa, se myös houkuttelee meidät kysymään kysymyksiä, joita emme ilman sitä osaisi edes esittää.

Myös filosofi Catherine Elgin (2002, 12) väittää, että taideteokset saavat meidät kyseenalaistamaan sellaista, mitä emme ennen osanneet kyseenalaistaa. Taide korostaa ääneen sanomattomia ja jopa tiedostamattomia oletuksia, ja kysyy, miksi pidämme itseämme oikeutettuina niihin. Kaunokirjallisuus siis kannustaa meitä kyseenalaistamaan totena pitämiämme asioita, ja sen avulla

⁵ Epistemologiassa tällaista kokemuksellista tietoa tyypillisesti kutsutaan tuttuustiedoksi (*knowledge by acquaintance*).

⁶ ”Recovering understanding”

voimme kuvitella useita toisistaan poikkeavia mahdollisia maailmoita, jotka voivat myös olla parempia kuin tämä, jossa elämme.

Erityisesti epätavallisten kertomusten on nähty voivan antaa meille tämänkaltaista tietoa ja kykyä, sillä ne voivat rikastaa olemassa olevia mallejamme ja viitekehyksiämme venyttämällä niitä. Esimerkiksi Alber (2011, 232) esittää, että kaunokirjallisuuden epätavalliset maailmat myös kannustavat meitä muuttamaan käsityksiämme. Täten kaunokirjallisuudella on myös voimaa eettisen ymmärryksen lisäämisessä. Mikkosen (2020, 11) mukaan eettisen ymmärryksen kasvu liittyy olemuksellisesti mielikuvituksen joustavuuteen, siis esimerkiksi avoimuuteen ja suvaitsevaisuuteen. Kysymykset siitä, mitä tarkalleen ottaen ovat esimerkiksi taidekokemuksen avulla saavutettava ymmärryksen lisääntyminen tai mielikuvituksen kehittyminen, ovat kuitenkin jääneet vaille tarkkoja vastauksia (Appelqvist ym. 2017, 80). Siirtyminen tiedosta ymmärrykseen voi kaunokirjallisuuden kognitiivisten mahdollisuuksien yhteydessä vaikuttaa myös turhan kontekstisidonnaiselta (Mikkonen 2015, 273, 280), sillä ei esimerkiksi ole täysin selvää, lisääntykö ymmärrys tietystä spesifistä aiheesta lukemalla kuvauksia siitä tietystä teoksesta, vai voivatko lukijan yleiset ymmärryskyvyt kasvaa, kun hän ylipäätään lukee kaunokirjallisuutta? Kasvaako siis lukijan ymmärrys tietystä, jonkin teoksen käsittelemästä aiheesta, vai onko ymmärryksen tai ymmärryskykyjen kasvu yleisluontoisempaa?

2.4 Luvun lopuksi

Olen esitellyt kirjallisuudenfilosofiassa käytyä keskustelua kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta huomioimalla tiedollista arvoa puoltavien kognitiivistien näkemykset propositionaalisen ja ei-propositionaalisen tiedon mahdollisuudesta. Vaikka keskustelussa nykyisin vallitsee laaja konsensus kaunokirjallisuuden tiedollisesta mahdollisuudesta, eivätkä jyrkän antikognitiivistiset kannat ole kovin suosittuja, on kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa kohtaan esitetty kritiikki otettava huomioon. Ei ole täysin selvää, mitä kognitiivistit tarkoittavat puhuessaan kaunokirjallisuuden välittämästä tiedosta. Näkökulman laajentaminen sisällyttämään myös ymmärtämisen kohtaa haasteita, ja käsitteet jäävät osittain epäselviksi ja avoimiksi. Epäselväksi jää, onko ymmärryksen lisääntyminen propositionaalisen tiedon, taidon vai tuttuustiedon lisääntymistä, vai kenties jotain muuta. Puolustan kuitenkin kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävää potentiaalia ja siirryn tarkastelemaan sitä hyveetiikan ja hyve-epistemologian näkökulmasta.

Tiedollisen potentiaalin lisäksi kaunokirjallisuutta on lähestytty myös esimerkiksi moraalifilosofian alalla tarkastelemalla sen eettistä potentiaalia, ja erityisesti Martha Nussbaum on kirjoituksissaan

tarkastellut kaunokirjallisuutta huomioimalla sen eettiset mahdollisuudet. Nussbaumin hyve-eettiset näkemykset ovat niin vahvasti kytköksissä hyve-epistemologiseen keskusteluun kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta, että niitä on syytä käsitellä tässä työssä. Nussbaumin (1995, 45–46) mukaan voimme lukemalla oppia jotain perustavanlaatuista itsestämme, toisista ihmisistä ja maailmasta, jossa elämme. Nussbaumin hyve-eettisiä näkemyksiä tarkastelemalla kaunokirjallisuuden monipuolinen potentiaali käykin entistä ilmeisemmäksi. Antikognitivistien on kuitenkin yhä mahdollista kritisoida banaaleiksi ja epämääräisiksi myös Nussbaumin käyttämiä käsitteitä esimerkiksi kasvusta, kaunokirjallisuuden moraalisesta arvosta ja paremmaksi ihmiseksi tulemisesta. Seuraavassa luvussa siirryn tarkastelemaan hyve-etiikkaa.

3 Hyve-etiikka ja kaunokirjallisuus

Olen tarkastellut kaunokirjallisuuden tiedollista potentiaalia ja laajentanut näkökulman käsittämään tiedon lisäksi myös ymmärryksen kehittymisen. Olen huomauttanut, että se, mitä ymmärryksen kehittymisellä kaunokirjallisuuden yhteydessä tarkkaan ottaen tarkoitetaan, jää kognitivistien perusteluista huolimatta epäselväksi. Tässä luvussa pyrin selkeyttämään ajatusta ymmärryksen kehittämisestä hyve-etiikan avulla. Hyve-näkökulma voi selkeyttää epäselväksi jäävää ymmärryksen käsitettä ja ajatusta siitä, että kaunokirjallisuus voi jollakin tavalla kehittää ymmärrystä. Hyveitä painottavien kantojen mukaan kaunokirjallisuuden lukeminen kehittää lukijan moraalisia ja tiedollisia hyveitä, jolloin myös lukijan ymmärryskyky kehittyy. Koetan selvittää, voisiko edellisessä luvussa käsitellyissä näkemyksissä epäselväksi jäänyt kysymys siitä, mitä ymmärryksen kehittymisellä tarkoitetaan ratketa hyvenäkökulman avulla.

Keskityn tässä luvussa hyve-etiikkaan, mutta pohdin hieman myös hyve-epistemologiaa, sillä molemmissa kannoissa on paljon yhtäläisyyksiä. Perehdyn hyve-epistemologiaan kuitenkin tarkemmin vasta seuraavassa luvussa. Tässä luvussa tarkastelen ensin sitä, mitä hyveet ovat. Tämän jälkeen tarkastelen moraalifilosofiassaan Aristoteeliseen hyve-etiikkaan nojaavan Martha Nussbaumin näkemyksiä. Nussbaum tarkastelee kaunokirjallisuutta hyveiden kehittymisen näkökulmasta ja väittää, että eettisesti tarkasteltuna lukija voi kaunokirjallisuuden avulla kehittää hyveitään ja tulla hyveelliseksi. Perehdyn myös Nussbaumin väitteisiin siitä, millainen kirjallisuus voi olla hyveellistä toimintaa edistävää ja millainen jopa turmiollista. Hyveet ovat Nussbaumin (1993b, 246–247) näkemyksen mukaan kykyjä valita oikein jollakin elämän osa-alueella.⁷ Ymmärrys ja hyveellinen toiminta ovat Nussbaumille pitkälti samankaltaisia, mutta tämä johtaa nähdäkseni ongelmiin, sillä tällöin ymmärrys sekä kehittyisi hyveiden avulla että olisi hyveellistä toimintaa. Tarkastelen Nussbaumin väitteitä ja esitän, että puhuminen ymmärryksestä kehittyvänä kykynä voi auttaa erottamaan ymmärryksen pelkästä ymmärryksen tunteesta. Hyveellinen ihminen osaa valita oikein tosielämän partikulaareissa tilanteissa, siis toimia hyveellisesti, sillä mikäli hän toimisi pelkän ymmärryksen tunteen vallassa, hänellä ei tätä kykyä olisi. Luvun loppuun perehdyn myös muuhun Nussbaumia kohtaan esitettyyn kritiikkiin.

⁷ Nussbaum (1993b, 246–247) kirjoittaa: “- - beginning from a characterization of a sphere of universal experience and choice, and introducing the virtue name as the name (as yet undefined) of whatever it is to choose appropriately in that area of experience.”

3.1 Mitä ovat hyveet?

Sekä hyve-etiikan että hyve-epistemologian huomion kohteena ovat yksilön hyveet ja niiden kehittäminen, mutta hyve-etiikka tarkastelee moraalisia hyveitä, kun taas hyve-epistemologia keskittyy tiedollisiin hyveisiin ja tietämisen mahdollisuuksiin (Vainio 2014, 29; Pihlström 2021, 1–2). Hyve-etiikka on velvollisuusetiikan ja seurausetiikan ohella keskeinen normatiivisen etiikan osa-alue, mutta näistä poiketen hyve-etiikka ei kuitenkaan painota ihmisen velvollisuuksia ja sääntöjä tai toiminnan seurauksia ja aikaansaannoksia, vaan keskittyy hyveiden merkitykseen moraalisisessa elämässä. Hyveiden ansiosta hyveellinen ihminen voi saavuttaa onnellisen elämän ja kukoistaa. (Hursthouse & Pettigrove 2018.)

Hyve-epistemologia taas painottaa maailmaa koskevien uskomusten muodostamisen tapojen tiedollisintellektuaalista hyveellisyyttä. Hyve-epistemologiassa tiedon nähdään syntyvän tiedollisen hyveen vaikuttamana. (Vainio 2014, 33; Pihlström 2021, 2.) Hyveiden moninaisuus on huomattavaa ja tarkka eronteko moraalisten ja tiedollisten hyveiden välillä on hankalaa. Sekä hyve-etiikassa että hyve-epistemologiassa hyveet ymmärretään melko pysyviksi ominaisuuksiksi tai luonteenpiirteiksi, toiminnan tavoiksi, joita opetellaan ja kehitetään kasvatuksen avulla. Hyve-etiikka ei painota ainoastaan ihmisen yksittäistä tekoa vaan tarkastelee ihmistä moraalisenä toimijana. Myös hyve-epistemologia tarkastelee pikemmin ihmistä uskomusjärjestelmän rationaalisenä muodostajana kuin yksittäistä uskomuksen tiedollista oikeutusta. (Pihlström 2021, 3.)

Nikomakhoksen etiikassa (EN) Aristoteles tarkastelee muun muassa hyvää elämää ja sen mahdollistavia hyveitä. Esimerkiksi Platonin hyvän idea on hyveajattelun keskeisenä kehittäjänä pidetyn Aristoteleen mukaan ongelmallinen, sillä hyvää elämää tulee tarkastella vain hyveisiin perustuvan toiminnan kautta (EN 1096a12–18). Aristoteleen mukaan hyvä elämä, *eudaimonia*, on kaikkien tavoittelema päämäärä, jota tavoitellaan sen itsensä vuoksi, toisin kuin muita elämän päämääriä (EN 1097a25–b8). Koska hyvä elämä on myös hyvää toimintaa, päämäärään johtavat yksittäiset teot ovat osa päämäärää. Hyvä elämä ei ole päämäärä, joka toteutuisi elämästä irrallisena:

”Kunnian, nautinnon, ymmärryksen ja kaikki hyveet valitsemme tosin niiden itsensä vuoksi (sillä vaikka niistä ei seuraisi mitään, silti valitsemme ne), mutta valitsemme ne myös onnellisuuden tähden ajatellen, että niiden kautta tulemme onnelliseksi. Onnellisuutta ei kukaan kuitenkaan valitse näiden tähden eikä ylipäänsä minkään muun kuin sen itsensä tähden.” (EN 1097b2–8.)

Hyvän elämän voi saavuttaa tekemällä hyveellisiä tekoja ja hyveelliset teot edellyttävät hyveitä. Hyve on arvokas luonteenpiirre, jonka avulla hyveen haltija voi saavuttaa hyvän elämän, tietoa, tai muun arvokkaaksi katsomansa päämäärän (Vainio 2014, 29). Aristoteleen (EN 1103a4–10) mukaan hyve on kahtalainen, ja hän jakaa hyveet moraaliseksi luonteen hyveiksi ja tiedolliseksi intellektuaaliseksi hyveiksi. Ensimmäiseen kuuluvat esimerkiksi anteliaisuus ja kohtuullisuus, toiseen esimerkiksi viisaus ja käytännöllinen järki. Moraaliset hyveet eivät Aristoteleen (EN 1103a19–20) mukaan muodostu itsestään, vaan ne ovat opittuja, harjoituksen avulla hankittuja taitoja, aivan kuten kaikki muutkin taidot: ”Asiat, jotka täytyy oppia tekemään, opitaan tekemällä niitä.” (EN 1103a31–34.) Vain kohtuullisesti tai oikeudenmukaisesti toimimalla tulemme kohtuulliseksi ja oikeudenmukaisiksi. Näin ihminen eroaa muusta luonnosta, sillä hän pystyy järkensä avulla ohjaamaan itseään. (EN 1103a35–b4.)⁸ Tiedolliseksi hyveiksi taas nähdään aiemmin mainittujen lisäksi myös esimerkiksi avoimuus, rohkeus, rehellisyys ja nöyryys. Näiden vastakohdat sulkeutuneisuus, pelkuruus, epärehellisyys ja itsepäisyys taas ovat tiedollisia paheita.

Teologi Olli-Pekka Vainio (2014, 29, 36) huomauttaa, ettei tiedollisten hyveiden kriteereistä ole kuitenkaan saavutettu yksimielisyyttä, sillä tiedolliset hyveet voidaan nähdä 1) hankittuina ominaisuuksina, 2) tahdon alaisina tai 3) niin, että niiden käyttö tai käyttämättä jättäminen johtaa joko moraaliseen kiitokseen tai syyllisyyteen.⁹ Tiedollinen hyveellisyys voidaan Vainion (mt. 29) mukaan kuitenkin väljästi määrittellä toimintana, jollaista voi odottaa ihanteelliselta tiedonhankkijalta.

Vaikka sekä hyve-etiikka että hyve-epistemologia pyrkivät huomioimaan ihmisen kokonaisuudessaan moraalisen ja intellektuaalisen toimijana (Pihlström 2021, 3), on yksittäiset teot ja partikulaarit tilanteet myös otettava huomioon hyveitä tarkasteltaessa. Yksilö voi esimerkiksi valita vapaasti sen, toimiiko hän tiettyssä yksittäisessä tilanteessa jonkin sellaisen moraalisesti tai episteemisesti hyveellisen luonteenpiirteen mukaan, joka määrittää toimintaa myös yleisesti. Jos toimisimme aina ja välttämättä hyveidemme mukaisesti ilman vapautta valita toimintaamme, olisimmeko enää hyveellisiä? Tämä herättää kysymyksen hyve-etiikan riittävydestä moraalin perustaksi. (Pihlström 2021, 3.) Toiminta tiettyssä tilanteessa edellyttää usein sekä moraalisten että intellektuaalisten hyveiden käyttöä, ja näiden selkeä erottaminen on hankalaa. Esimerkiksi moraalinen anteliaisuuden luonteenhyve edellyttäne myös intellektuaalisia hyveitä, jotta yksilö pystyy arvioimaan, mitä voidaan tiettyssä tilanteessa pitää anteliaisuutena. Samoin vaikkapa

⁸ Sama pätee Aristoteleen mukaan myös valtioon, sillä myös valtiolla on luonnonmukainen taipumus täydellistyä kansalaisilleen mahdollisimman hyväksi, mutta tämäkään ei ole mahdollista ilman lainsäätäjien myötävaikutusta. Ihmisen oma toiminta on siis aina välttämätöntä, jotta ihmisen tai valtion luonnollinen päämäärä, *telos*, voi toteutua.

⁹ Vainio viittaa James Montmarquet'n (1993) tekemään erotteluun teoksessa *Epistemic Virtue and Doxastic Responsibility*. Lanham: Rowman & Littlefield.

intellektuaalisen viisauden hyveen tavoittelulla on eittämättä huomattavaa eettistä merkitystä. (mt.) Vaikkakin kysymykset hyveiden perusluonteesta tai olemisen tavasta ovat aiheellisia, en tämän työn keskeisten tavoitteiden vuoksi paneudu niihin tätä esittelyä tarkemmin. Hyveet toiminnan taustalla mielessä pitäen tarkennan nyt tutkimustani hyve-eettiseen näkemykseen kaunokirjallisuudesta.

3.2 Martha Nussbaumin hyve-eettinen näkemys kaunokirjallisuudesta

Toisessa luvussa tarkastelin kognitivistien ja antikognitivistien näkemyksiä kaunokirjallisuuden tiedollisesta potentiaalista ja huomautin, että antikognitivistien kritiikki erityisesti ei-propositionaalisen kognitivismin sisältämistä heikkouksista on syytä ottaa huomioon. Ei ole selvää, löytyykö kaunokirjallisuudesta antikognitivistien vaatimaa rajoiltaan tarkkaa ja sisällöltään selvää tietoa, vaan tiedon käsitettä tulee laajentaa kattamaan myös muu kuin propositionaalinen tieto. Mutta mitä kauemmaksi selkeistä propositionaalisista tiedon muodoista ajaudutaan, sitä kyseenalaisemmaksi käy väite todellisen tiedon mahdollisuudesta. (Puolakka 2021, 110.) Ymmärryksen käsitteen käyttäminen tiedon käsitteen sijaan suo mahdollisuuden tarkastella kaunokirjallisuuden kognitiivista arvoa tavalla, jolla antikognitivistien kritiikkiin voi vastata.

Martha Nussbaumin (1995, 45–46) mukaan kaunokirjallisuus ja erityisesti romaani nojaa ”universaaliin huomioon ihmisyydestä”¹⁰, ja tekee näin lukijansa osallisiksi itsestään hyvin erilaisten ihmisten elämästä sekä kritisoi epätasa-arvoisia luokka- ja muita eroja. Nussbaumin näkemys romaanista lajina tyypillisine muotoineen ja pyrkimyksineen puolustaa toisaalta ihmiselon tasa-arvon ja arvokkuuden ideaa, mutta vaatii tuekseen teoreettisia argumentteja. Yleisellä tasolla kaunokirjallisuus Nussbaumin mukaan huomioi yksilön ajasta, paikasta, luokasta, uskonnosta ja etnisyydestä riippumattomat tarpeet. Se kritisoi konkreettisia poliittisia ja sosiaalisia tilanteita huomioimalla sen, mitä ihmiseltä vaaditaan, jotta hän voi kukoistaa (*flourish*). (Nussbaum 1995, 45–46.)¹¹ Toisaalta osa kukoistuksen ideaa on yksilökohtaisten erojen huomioimisessa, joten kaunokirjallisuus käsittelee yleisen lisäksi myös partikulaarisia, ei-relativistisia tilanteita. Kaunokirjallisuudelle ominaiset piirteet kuten moniäänisyys, monitulkintaisuus, metafora, muoto ja tyyli ovat Nussbaumin (1998, 346) mukaan keskeisiä huomioon otettavia seikkoja myös

¹⁰ “A general notion of the human being” (Nussbaum 1995, 45–46).

¹¹ Nussbaumin filosofiassa aina läsnä olevat mahdollisimman oikeudenmukaiset yhteiskunnalliset rakenteet on hänen mukaansa myös otettava huomioon osana yksilön kukoistuksen mahdollisuutta. Esimerkiksi valtiojohton vastuullisuus demokraattisessa yhteiskunnassa on tärkeää ja sen tulee aina suhtautua yksilöihin heidän moninaisuuttaan kunnioittaen. Vastuullisuus ilmenee taiteen ja erityisesti kaunokirjallisuuden painottamisessa kouluopetuksessa, sillä taide auttaa kasvattamaan vastuuntuntoisia demokraattisia kansalaisia. (Nussbaum 2011, 129–130.)

tarkasteltaessa sitä, miten kaunokirjallisuus voi olla moraalisesti arvokasta. Myöskään kaunokirjallisuuden usein monipuolista ja vivahteikasta henkilökuvausta ei Nussbaumin (mt.) mukaan ei tule jättää tarkastelun ulkopuolelle, sillä juuri toisten kokemuksista lukemalla ja toisten motiivien ymmärtämisellä on eettistä ajatteluamme kehittävä vaikutus.

Kaunokirjallisuuden henkilökuvaukset voivat kyllä auttaa meitä selkiyttämään kokemustamme, mutta niiden pitäminen selkeinä toiminnan malleina on kyseenalaista. Nussbaum vaikuttaa kannattavan aristoteelisesta hyve-etiikasta johdettua melko tarkasti määriteltyä hyvän elämän mallia, johon lukijaa kaunokirjallisuutta lukiessa ohjaa myötätuntoinen samastuminen henkilöhahmoihin. Nussbaumille kaunokirjallisuudella tuntuu olevan melko vahva didaktinen funktio, mikä osin asettaa kaunokirjallisuuden instrumentaaliseen asemaan. Tarkastelen myöhemmin vielä tarkemmin Nussbaumin kaunokirjallisuuden henkilöhahmoihin keskittyvää näkemystä, mutta jatkan nyt Nussbaumin kirjallisuuskäsityksellä, josta yhtä kaikki on löydettävissä paljon mielenkiintoisia näkökulmia.

3.2.1 Arvokas kirjallisuus

Monipuolista ymmärrystä ei Nussbaumin mukaan kaunokirjallisuuden lisäksi muiden tekstilajien keinoilla ole mahdollista saavuttaa, sillä esimerkiksi filosofinen ja asiallinen, yleistyksiin pyrkivä kirjoitustyyli ei kykene puhuttelemaan lukijan tunteita. Akateemisen filosofian tyyli puhuttelee ainoastaan lukijan intellektuaalisia kykyjä ja jättää tilanteiden partikulaarisuuden huomiotta. Filosofinen teksti pysyttelee usein tietoisesti abstraktilla tasolla, eikä näin vakuuta lukijaa konkreettisesti. (Nussbaum 1990, 3–53; ks. myös Rinkinen 2015, 74, 76.) Filosofian esimerkit ja ajatuskokeet jäävät tästä näkökulmasta usein eittämättä ohuiksi, eivätkä kerro tosielämän partikulaarista moraalista päätöksenteosta, mutta kaunokirjallisuus kykenee osoittamaan eettisten kysymysten epämääräisyyden.

Kirjallisuudentutkija Hanna Meretoja on Nussbaumin kanssa samaa mieltä siitä, että mikäli eettinen päätöksenteko on tilannekohtaista, tietyssä tilanteessa oikein toimiminen voidaan ymmärtää vain prosessin avulla, jossa huomioidaan tilanne mahdollisimman monipuolisesti (Meretoja 2014, 137–138). Jokainen eettistä kokonaisarviointia vaativa tilanne on käsiteltävä erikseen ymmärtämällä monitahoisesti tilanteeseen johtaneet seikat, tilannetta määrittävät voimat ja toimintavaihtoehtojen seuraukset. Tietyssä tilanteessa oikein toimiminen edellyttää oman toiminnan seurausten kuvittelua ja erilaisten mahdollisten valintojen seurauksia kaikille osapuolille sekä näiden suhdetta toisiinsa.

Näin kaunokirjallisuus kykenee esittämään abstraktia ajattelua tai analyyttistä tekstiä kompleksisemmin kysymyksiä eettisestä toiminnasta, sillä analyyttisten tekstien keinoin vastaavaa kaunokirjallisuuden tarjoamaa partikulaarisuuteen ja konkreettiseen tilanteeseen liittyvää ymmärrystä ei välttämättä ole mahdollista saavuttaa. (mt.)

Kaunokirjallisuus on eittämättä oivallinen moraalifilosofian apu ja tuki, kokemusten kuvaajana myös tehokkaampi kuin filosofinen teksti. En silti pidä ajatuksesta redusoida kaunokirjallisuus ainoastaan filosofin työkaluksi, opettavaiseksi instrumentiksi, joka auttaa filosofia saavuttamaan jonkin muun päämäärän. Haluan teroittaa, että kaunokirjallisuus on arvokasta sinänsä, sillä sillä on esimerkiksi kyky esittää eettisiä kysymyksiä oivaltavilla ja uniikeilla tavoilla, joiden kuvittelemisen ilman kirjallisuutta voi olla hankalaa tai mahdotonta. Meretoja (2014, 143) ilmaisee asian osuvasti:

”Kaunokirjallisuuden eettinen arvo on siis yhteydessä sen ainutlaatuisen kykyyn. Kirjallisuuden eettiselle potentiaalille on keskeistä sen kyky osallistua siihen ajalliseen prosessiin, jossa tulemme itseksemme toimimalla maailmassa, refleктоimalla kokemuksiamme ja kuvittelemalla erilaisia toiminnan seurauksia ja mahdollisia elämänkulkuja. Kirjallisuus osallistuu tähän prosessiin ennen kaikkea kultivoimalla kykyämme kuvitella ja kysyä - ja siten laajentamalla toiminnan, ajattelun ja olemisen mahdollisuuksiamme.”

Kaikki kaunokirjallisuus ei Nussbauminkaan mukaan kuitenkaan ole ainoastaan moraalisesti didaktista. Kirjallisuus voi tietyissä tapauksissa toimia jopa päinvastoin, mikäli se esineellistää esimerkiksi vähemmistöihin kuuluvat tai naiset sellaisiksi, joiden tuntemuksia ei tarvitse huomioida (Nussbaum 2011, 130; ks. myös Meretoja 2014, 116). Kaunokirjallisuuden funktio on edelleen kuitenkin lukemisen jälkeen tapahtuvissa hyödyissä tai haitoissa, ja näkemys myös sisältää elitismien ja ”hyvän ja huonon kirjallisuuden” epäselvän erottelemisen riskin. Käsitteellisistä eroavaisuuksista on yhtä kaikki syytä olla tietoinen. Nussbaumin näkemyksiä tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, puhuuko hän moraalifilosofisesti arvokkaista vai taiteellisesti arvokkaista teoksista. Vaikka joistakin Nussbaumin kirjoituksista voi saada kuvan, että tarkastelun kohteena olevat kaunokirjalliset teokset ovat arvokkaita tai ei-arvokkaita nimenomaan taiteellisten tai esteettisten ansioidensa vuoksi, en maininnan lisäksi kiinnitä huomiota kirjoituksiin tällä perusteella. Käsillä olevan työn kannalta merkityksellistä on nimenomaan se, millä moraalifilosofisilla kriteereillä Nussbaum kaunokirjallisia teoksia jaottelee ja kritisoi.

Kirjoituksissaan Nussbaum tarkastelee teoksia, jotka tosin käsittelevät esimerkiksi yhteiskunnallisia epäkohtia ja näin paljastavat niitä, mutta jättävät toisaalta muita tärkeitä seikkoja huomiotta. Esimerkiksi monet Virginia Woolfin teokset käsittelevät naisen asemaa yhteiskunnassa, mutta eivät huomioi työväenluokkaa. Charles Dickens taas käsittelee työläisen asemaa, mutta jättää naisen aseman huomiotta (Nussbaum 1995, 65–66; 1997, 95). Kaunokirjallisuuden mahdollistama käsitysten uudistaminen ei toisaalta myöskään rajoitu ainoastaan oman lajimme sisälle. Esimerkiksi muiden eläinten ja ympäristön huomioiminen ja kunnioittaminen on historiassa lähtenyt laajemmin liikkeelle tiettyjen teosten myötä. Anna Sewellin *Black Beauty* (1877) ja Rachel Carsonin *Silent Spring* (1962) ovat kiinnittäneet huomion uudella tavalla eläinten ja ympäristön itseisarvoon, ja kannustaneet ihmisiä vaatimaan parannuksia näiden kohteluun.¹² Voitaneen sanoa, että esimerkiksi romaani *Black Beauty* on kannustanut ihmisiä moraaliseen toimintaan eläinten kanssa, sillä romaanin julkaisun jälkeen muutoksia eläinten kohteluun alettiin vaatia entistä kiivaammin (Nyman & Schuurman 2016, 94).

Nussbaum (2011, 130) huomioi, että tietyt teokset voivat toisaalta kannustaa moraalisesti arveluttavaan toimintaan ja estää esimerkiksi kuvittelun ja myötätunnon heräämistä. Esimerkiksi pornografisten, naisia alistavien ja välineellistävien tekstien tarkoituksaan ei ole herättää myötätuntoa naisia kohtaan, vaan ainoastaan tyydyttää mieslukijoiden haluja. Esteettisesti tyydyttävät teokset ovat eri asia. Nussbaum ehdottaa, että koemme yleisesti esteettisesti tyydyttäväksi vain sellaiset sielua kunnioittavat romaanit, jotka kohtelevat ihmisiä ihmisinä eivätkä eläiminä tai objekteina. (Nussbaum 1998, 350). Vain halujen tyydyttämiseen pyrkivien tekstien potentiaali esimerkiksi misogynian ja ennakkoluulojen muuttamisessa on vähäinen. Tästä syystä tietyt tekstit voidaan Nussbaumin mukaan nähdä jopa haitallisina, sillä ne tukevat, ylläpitävät ja vahvistavat moraalisesti kyseenalaista asennoitumista tiettyä ihmisryhmää tai vähemmistöä kohtaan.

Hiukan epämääräiseksi jäävä ”sielua kunnioittava romaani” herättää kysymyksiä. Voiko kaikesta kirjallisuudesta kuitenkin oppia jotain olkoon teos kuinka kaukana hyvänsä omista arvoistamme? Esimerkiksi *Lolitan* kaunokirjallinen arvo on huomattava, mutta Humbert Humbertin tekoihin ei tarvitse samastua iloitakseen ja nauttiakseen esimerkiksi teoksen kielestä. Täysin selvää ei ole, voidaanko Nussbaumin näkemyksiin tukeutumalla *Lolitan* nähdä tukevan ja vahvistavan lapsiin liittyvää kyseenalaista asennoitumista. Teos ei toki tähtää vain lukijoiden halujen tyydyttämiseen,

¹² *Silent Spring* on tosin tietokirja eikä siten sovi esimerkiksi kaunokirjallisuuden ihmisten ajattelua ja toimintaa muokkaavasta teoksesta. Mainitsen sen silti esimerkkinä kirjallisen teoksen vaikutusvallasta.

mutta vaikka Humbertin teot ovat moraalisesti tuomittavia, hänen näkökulmaansa eläytyminen ei ole moraalifilosofisesti kyseenalaista.¹³

Romaanin moniäänisyys on Nussbaumille tärkeä seikka, ja romaanin esittämät monet henkilöahmot ovat ihmisiä persoonallisuuksineen ja historioineen. Nussbaumin kummastuttava väite on, että muunkaltaisia romaaneja ei tule pitää romaaneina ensinkään, vaan pikemminkin esimerkiksi poliittisina pamfletteina (Nussbaum 1993a, 83–84). Väitteensä tueksi Nussbaum tarkastelee Andrea Dworkinin vuonna 1991 julkaistua romaania *Mercy*, jossa protagonistin joutuu lukuisia kertoja miesten hyväksikäyttämäksi ja alkaa kostaa kokemiaan vääryyksiä murhaamalla keitä hyvänsä miehiä. Nussbaumin mielestä Dworkinin teos on ”antiromaani”, sillä se esimerkiksi kieltää kaikkien miesten yksilöllisyyden, historian ja toiminnan motiivit. Se antaa äänen vain päähenkilön rajoittuneelle solipsistiselle persoonalle maailmassa, jossa toisten ihmisten toimintaa tarkastellaan ainoastaan ulkoisena liikkeenä. Lukija veloitetaan tarkastelemaan miehiä samoin kuin päähenkilö näkee teoksen mieshenkilöt, eli partikulaarin sijaan pelkkinä geneerisinä objekteina. Dworkin syyllistyy Nussbaumin mukaan siten samaan kuin miehille suunnattu pornografia, jota teos pyrkii kritisoimaan. (Nussbaum 1993a, 122; ks. myös Lahelma 2003, 38–39.)¹⁴

Vaikka *Mercy* epäilemättä lienee eettiseltä arvoltaan kyseenalainen, Nussbaumin väite romaaneista ja ”antiromaaneista” on arveluttava. Käsitys romaanista lajina on laajentunut paljon esimerkiksi 2000-luvulla ja romaaneiksi luetaan hyvin monipuolisia ja kokeellisia teoksia. Myös postmodernit romaanit irtautuvat tietoisesti perinteisestä henkilökuvauksesta, mutta ovat toki romaaneja yhtä kaikki. Puhe moraalisesti arvokkaasta ja ei-arvokkaasta kirjallisuudesta haiskahtaakin hiukan elitismiltä ja vaatii perusteluja tuekseen. Milloin kaunokirjallisuus voi olla kehittävää ja ”sopivaa”, milloin taas korruptoivaa tai jotain muuta? Nussbaum ottaa huomioon sen, ettei kaikki kirjallisuus toimi vain moraalialueella ylentävällä tavalla, vaan kirjallisuuden vaikutus voi joskus olla jopa päinvastainen. Mutta niin kutsuttu arvokas kirjallisuus kehittää Nussbaumin (2011,130) mukaan lukijan kykyä tutkia toisen sisäistä elämää mielikuvituksen avulla, ja näin tarjoaa mahdollisuuden kehittää tervettä moraalista suhdetta toisiin.

¹³ Kyseenalaisena tämä(kin) teos tosin 1950-luvulla nähtiin, ja se kiellettiin monessa maassa. Esimerkiksi The New York Timesin aikalauskriitikkissä teoksesta sanottiin: ”There are two equally serious reasons why it isn't worth any adult reader's attention. The first is that it is dull, dull, dull in a pretentious, florid and archly fatuous fashion. The second is that it is repulsive.” (Prescott 1958.)

¹⁴ Nussbaum (1993a, 122) kirjoittaa: ”For Andrea Dworkin's 'novel' is not a novel but an antinovel. By deliberate design, it does not invite its reader to occupy the positions of its characters, seeing their motivations with sympathy and with concern for the entire web of circumstances out of which their actions grow. It does not invite its reader to be emotionally receptive, except to a limited degree in the case of its central figure. - - As for the men who people the novel, the reader is enjoined to view them as the narrator views them: as machines that produce pain. We are forbidden to have an interest in their character, origins, motives, or points of view. We are forbidden asll sympathy and even all curiosity.”

Arvokkaasta ja ei-arvokkaasta kirjallisuudesta puhuessaan Nussbaum asettaa etusijalle juuri toisten kokemusten kuvittelemisen kyvyn mielikuvituksen avulla ja tämän kyvyn kehittämisen. Sellaisten toisten, kuten erilaisten vähemmistöjen kokemuksista lukeminen kehittää kykyämme ymmärtää näitä muutoin tuntemattomaksi jääviä kokemuksia. (Nussbaum 2011, 129; ks. myös Meretoja 2014, 116.) Näin voimme oppia huomaamaan esimerkiksi yhteiskunnallisia epäkohtia, joista emme aiemmin ole olleet tietoisia: ”On kovin helppoa tuntea hienostunutta myötätuntoa lähellä asuvia, samaan yhteiskuntaluokkaan ja kansanryhmään kuuluvia ihmisiä kohtaan ja evätä se niiltä, jotka asuvat kaukana tai kuuluvat vähemmistöryhmiin.” (Nussbaum 2011, 129.) Keskeinen toisten ihmisten ymmärtämistä kehittävä tilanne on varsinainen lukukokemus, sillä se on tehokas keino saattaa itsensä Nussbaumin vaatimaan herkkyyteen ja vastuullisuuteen. Nimenomaan lukemisen aikana tapahtuva moraalinen työskentely on itsessään arvokasta, sillä lukukokemuksen aikana lukija pääsee harjoittelemaan kykyjään (Nussbaum 1990, 47–48). Tarkastelen seuraavaksi itse lukukokemusta.

3.2.2 Lukukokemus

Toiminnan moraalisuutta arvioitaessa on Nussbaumin (1990, 143; 156) mukaan otettava huomioon konkreettisen tilanteen kontekstuaalisuus ja partikulaarisuus. Sekä aika että paikka ovat tärkeitä huomioon otettavia seikkoja, aivan kuten myös esimerkiksi äänensävy ja nonverbaaliset vihjeet voivat olla merkittäviä. Partikulaarit tilanteet vaativat tilanteen aktiivista havainnointia, joka on edellytys moraalisen toiminnan kaikki aspektit huomioon ottavalle tulkinnalle ja arvioimiselle. Nussbaumin käyttämä termi tällaiselle aktiiviselle moraaliselle havainnoinnille on ”herkän tietoinen ja vahvasti vastuullinen.”¹⁵

Kykyjään herkkään ja vastuulliseen havainnointiin voi kehittää, ja kaunokirjallisuuden lukeminen on tilanne, jossa altistamme itsemme tällaiselle herkkyydelle. Lukemisen moraalisesti arvokkaat piirteet liittyvät Nussbaumin (1990, 148–167) mukaan juuri lukukokemukseen, sillä lukemisen aikana arvioimme eettisesti oikeanlaista toimintaa tietyssä tilanteessa, aivan kuten arvioimme sitä kohdatessamme siihen verrattavan tilanteen maailmassa. Lukija esimerkiksi elää henkilöhahmojen kanssa kirjan tapahtumissa ja tuntee heidän tunteitaan, vaikkei kuitenkaan tarkastele omaa elämäänsä. Muiden kuin kaunokirjallisten tekstien kanssa on haastavaa tai mahdotonta eläytyä samalla tavalla tai ottaa samankaltaista etäisyyttä tunteita herättäviin tapahtumiin, kuten filosofisten tai analyttisten tekstien tarkastelun yhteydessä kävi ilmi. Myös todelliset partikulaarit tilanteet, joissa olemme

¹⁵ “Finely aware and richly responsible” (Nussbaum 1990, 3).

osallisia, eivät mahdollista samanlaista etäisyyttä tai arviointia. (Nussbaum 1990, 47–48; 143; ks. myös Lahelma 2003, 45–47.) Kaunokirjallisuutta lukemalla myös kyvyt toimia todellisissa tilanteissa voivat kehittyä.

Erot lukukokemuksen ja todellisen elämän tapahtumien kanssa ovat ilmeiset, mutta molemmissa on myös paljon samaa. Kaunokirjallisuuden tarjoama kokemus moraalista toiminnasta on Nussbaumin (1990, 48) mukaan usein intensiivisempi ja puolueettomampi kuin käytännön elämästä saatavat kokemukset, sillä ”kirjallisuus laajentaa elämää paitsi horisontaalisesti tuoden lukijan yhteyteen tapahtumien, paikkojen, henkilöiden tai ongelmien kanssa, joita hän ei muutoin kohtaisi, mutta myös niin sanotusti vertikaalisesti suoden lukijalle kokemuksen, joka on syvempi, terävämpi ja täsmällisempi kuin suuri osa muusta elämässä tapahtuvasta.”¹⁶ Kaunokirjallisuudella on siis ainutlaatuinen kyky laajentaa kokemusta sinne, mistä meidän voi olla vaikeaa muuten saada tietoa, kuten itsestämme erilaisissa olosuhteissa elävien ihmisten kokemuksista.

Kirjallisuudentutkija Floora Ruokonen (2002, 216–217) huomauttaa, että Nussbaum jättää huomiotta erään merkittävän eron lukemisen ja käytännön elämän välillä. Tilanteet, jotka käytännön elämässä aiheuttaisivat tuskaa ja ahdistusta, voivat lukiessa saada aikaan mielihyvän kokemuksia. Kaunokirjallisuuteen liittyy siis väistämättä myös tällainen fiktiivinen elementti, joka on yhteydessä sellaisiin seikkoihin, jotka käytännön elämässä ovat jopa kuvittelukykyimme ulkopuolella. Samankaltaista kokemuksissa taas on se, että olemme molemmissa tietoisia omasta epätäydellisyydestämme, ja olemme emotionaalisesti sitoutuneita henkilöihin ja aktiivisia heidän kanssaan (Nussbaum 1990, 48). Lukemisen ainutlaatuisuus ja merkittävyys liittyy näihin samankaltaisuuksiin ja eroihin todellisen elämän kanssa.

Ihmisten välisiä kompleksisia ja monitulkintaisia tilanteita voivat määrittää lukemattomat seikat, eikä seurausten täydellinen kuvittelemine ole kenties mahdollista. Hanna Meretoja huomauttaa Nussbaumiin vedoten, että kaunokirjallisuudella on kuitenkin kyky esittää eettisen toiminnan seuraukset abstraktia ajattelua kompleksisemmin, sillä kaunokirjallisuus huomioi tilanteiden partikulaarisuuden kiinnittymällä kertomuksilla konkreettisiin tilanteisiin. Näin kaunokirjallisuus kykenee kehittämään lukijassa yksittäiseen tilanteeseen liittyvää ymmärrystä. (Meretoja 2014, 137–138.) Kuten sanottu, hyve-eettinen näkemys kaunokirjallisuuden moraalista arvosta liittyy vahvasti ymmärryksen lisääntymiseen.

¹⁶ “So literature is an extension of life not only horizontally, bringing the reader into contact with events or locations or persons or problems he or she has not otherwise met, but also, so to speak, vertically, giving the reader experience that is deeper, sharper, and more precise than much of what takes place in life.” (Nussbaum 1990, 48).

On toki huomattava, että käytännön elämän ja kaunokirjallisuuden lukemisen edellyttämien moraalisten arviointien välillä on myös eroa. Elämässä moraalisesti oikeaa toimintaa vaativat tilanteet ilmenevät usein hyvin nopeasti, eikä aikaa erilaisten toimintavaihtoehtojen ja toiminnan mahdollisten seurausten vertailuun ole. Päätökset täytyy tehdä hyvin nopeasti ja tehtyä päätöstä voi olla mahdoton perua. Käytännön elämä ei mahdollista palaamista päätöstä edeltävään aikaan. Toisin on kaunokirjallisuuden lukemisesta saatavien toimintavaihtoehtovertailujen kanssa, sillä tilanteeseen johtaneisiin seikkoihin, tilannetta määrittäviin voimiin ja erilaisten valintojen seurauksiin on mahdollista palata yhä uudelleen ja saada näin erittäin kattava kuva tilanteen kokonaisuudesta. Eettisen kokonaisarvioin tekeminen on myös helpompaa verrattuna käytännön elämän tilanteiden arviointiin, eikä päätöksen tekemiseen painosteta. Kaunokirjallisuus tarjoaa myös esimerkiksi Nussbaumin (1990, 48; ks. myös Ruokonen 2002, 216) mainitseman mahdollisuuden laajentaa kokemuksiamme oman elämänpiirimme ulkopuolelle.

3.3 Kritiikkiä Nussbaumille

Pohdin seuraavaksi, kestääkö Nussbaumin hyve-eettinen väite kaunokirjallisuuden moraalista hyödyistä sitä kohtaan esitetyn kritiikin. Antikognitivistit ovat yhtäältä kritisoineet kognitivisteja ymmärryksen käsitteen tietoon nähden liian laajasta käytöstä ja toisaalta siitä, että kognitivistit eivät ole pystyneet osoittamaan perusteltua näyttöä siitä, että kaunokirjallisuutta lukevat ihmiset ymmärtäisivät maailmaa sen paremmin kuin muutkaan. Kysymys puutteellisesta näytöstä koskee myös Nussbaumin hyve-eettisiä näkemyksiä, sillä Nussbaum ei ole kyennyt todistamaan yhdenkään ihmisen kehittyneen moraalisesti kyvykkäämmäksi kaunokirjallisuuden ansiosta (Appelqvist ym. 2017, 80.) Nussbaum ei myöskään täysin vastaa kysymykseen siitä, väittääkö hän kaunokirjallisuuden yleisesti tekevän meistä parempia ihmisiä, vai koskeeko hänen näkemyksensä ainoastaan tietynlaisen kaunokirjallisen teoksen potentiaalia.

Nussbaumin (1993a, 83–84; 122) väitteet moraalisesti hyödyllisistä ja ei-hyödyllisistä romaaneista viittaavat siihen, että vain tietyillä teoksilla on potentiaali kehittää lukijoita moraalisesti. Esimerkiksi *Mercy* ja muut ”antiromaanit” pikemmin korruptoivat kuin kehittävät lukijoiden moraalista kyvykkyyttä (Nussbaum 1993a, 122). Yhtä kaikki kaunokirjallisuudella kuitenkin on Nussbaumin mukaan vaikutus, oli se sitten moraalialia kehittävä tai korruptoiva.

Kaunokirjallisuuden arvoa pohtinut juristi Richard Posner pyrkii artikkelissaan ”Against Ethical Criticism” (1997) osoittamaan Nussbaumin väitteet kaunokirjallisuuden moraalialia kehittävästä

vaikutuksesta suurelta osin vain yleistyksiksi tai tarkoitushakuisuudeksi. Kritiikki sopii Nussbaumiin osin, mutta Posner myös paikoin tulkitsee Nussbaumia erikoisesti. *Kuningas Lear* esimerkkinään Posner myöntää, että kaunokirjallisuus voi vaikuttaa lukijaan saamalla hänet pohtimaan esimerkiksi kunniaan, ylpeyteen tai nöyryyteen liittyviä kysymyksiä, mutta toisin kuin Nussbaum väittää, teoksen lukeminen ei tee lukijasta aiempaa parempaa ihmistä (Posner 1997, 22). Kaunokirjallisuuden moraalialia kehittävän vaikutuksen mahdottomuuden osoitti Posnerin mukaan natsi-Saksa, jossa kaunokirjallisuutta ja kulttuuria kyllä arvostettiin, ylläpidettiin ja kehitettiin, mutta tämä ei estänyt natsien valtaanpääsyä ja hirmutekoja. Posner näkee kulttuurin vaikutuksen olevan pikemmin päinvastainen moraalialiselle kehitykselle, sillä osa natsien innokkaimmista kannattajista oli niin kutsuttua sivistyneistöä. Lukeneisuus voi siis saada kehityksen sijaan aikaan katkeruutta, vieraantumista ja ylemmydentunnetta. Myös kaanoniin kuuluvat kaunokirjalliset teokset kuten *Ilias* sisältävät ”raiskauksia, ryöstöjä, murhia, ihmis- ja eläinuhreja, ei-aviollisia suhteita ja orjuutta” (mt. 4–5). Miksi kaunokirjallisuuden siis tulisikaan ajatella tekevän lukijasta entistä paremman ihmisen? Vaikka Posner arvostaa kaunokirjallisista teoksista saatavia oivalluksia, moraalialisesti taitavia toimijoita teokset eivät hänen mukaansa pysty lukijoista tekemään (mt. 22). Kokeellisen kirjallisuuden ja abstraktin taiteen kokemisesta saatava nautinto on Posnerille arvokas, mutta hän kiistää kokeellisen kirjallisuuden kyvyn kehittää lukijaa moraalialisesti. Kokeelliset teokset voivat välittää vain kauneutta, eivät kehittää kenenkään moraalialia, eikä vakuuttavaa näyttöä lukijoiden moraalialisesta kehittymisestä ole (mt. 11–12).¹⁷

Posnerille vastatessaan Nussbaum ei väitä, että romaanien lukeminen olisi yksin vastuussa luonteemme kehityksestä, vaan siihen vaikuttavat myös lukemattomat muut seikat. Yhdentekevää ei ole sekään mitä luetaan, ja esimerkiksi natsi-Saksassa luetuissa teoksissa juutalaiset esitettiin usein epäinhimillisinä, pahoina ja uhkaavina, ja lastenkirjoissa esimerkiksi hyönteisinä tai syöpäläisinä. Nykyisin monia tällaisia kirjoja pidetään Saksassa niin vaarallisina, että niiden lukeminen on mahdollista vain tutkijoille. (Nussbaum 1998, 354–355.) Nussbaum ei väitä, että kaikki kaunokirjallisuus olisi kehittävä, ja jotkut teokset voivat olla myös moraalialisesti haitallisia, kuten aiemmin esittelemäni *Mercykin* Nussbaumin (1993a, 122) mukaan on. Nussbaumin tapa lukea kaunokirjallisuutta moraalialifilosofialisesti ei edellytä, että kirjoista tulisi löytää vain hyväksyttäviä ja oikeita malleja toiminnalle. Nussbaumin (1998, 355–356) mukaan yksiselitteisen hyväksyttävää ja oikeaa toimintaa ei edes ole, vaan ihmisen toimintaan vaikuttavat lukemattomat eri seikat, ja

¹⁷ Tässä Posnerin kritiikki ei täysin osu Nussbaumiin, sillä, kuten olen todennut, vaikka Nussbaum käsittelee kirjoituksissaan jonkin verran myös kokeellisen kirjallisuuden eettistä potentiaalia, hän painottaa tarkasteluissaan pääasiassa vain realistisen romaanin moraalialia kehittävää vaikutusta.

toimintaa on arvioitava aina sen kontekstissa. Kaunokirjallisuuden avulla Nussbaum pyrkii osoittamaan tämän. Se, että kaunokirjallisuuden historia on täynnä esimerkiksi murhia, orjakauppaa ja muuta moraalisesti paheksuttavaa toimintaa, ei tarkoita, etteivätkö näitäkin aiheita käsittelevät teokset voisi opettaa meille jotain.¹⁸

Eräs Nussbaumin moraalin kehittymiseen liittyvistä väitteistä heräävä keskeinen kysymys koskee myös oikeutusta: millä perusteella romaanista opittu lisäisi ymmärrystä mistään romaanin ulkopuolisesta? (Stolnitz 1992, 199–200.) Näyttöä ei ole, eikä ole selvää, voiko oivallusten tai näkökulmien kohdalla olla kyseessä pelkkä tunne ymmärryksestä. Sama kysymys nousee myös tarkasteltaessa antikognitivistien kritiikkiä. Kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa tarkastellessani esittelin niin kutsutun laajentuneen ymmärryksen käsitteen, johon luetaan kuuluviksi esimerkiksi näkökulmat, oivallukset ja asenteet (Mikkonen 2015, 273, 280). Mutta laajeneeko ymmärrys ensinkään, vai herääkö lukijassa vain tunne siitä kuin hän ymmärtäisi – jotain yleistä olemisesta tai tarkasti rajattua spesifistä aiheesta?

Lisääntykö kaunokirjallisuutta lukiessa siis todella ymmärrys ulkopuolisesta maailmasta vai ainoastaan ymmärryksen tunne? Artikkelissaan ”Selittäminen, ymmärtäminen ja kausaaliset mekanismit” (2018) filosofi Petri Ylikoski erottaa ymmärtämisen ja ymmärtämisen tunteen toisistaan sellaisessa ymmärtämisessä, joka kytkeytyy selittämiseen. Vaikka Ylikoski ei kommentoi Nussbaumin näkemyksiä, hänen väitteitään voi soveltaa myös niihin. Ymmärryksen tunne auttaa esimerkiksi tiedon hankinnassa ja sen soveltamisessa, ja ohjaa uuden tiedon etsintää. Ymmärryksen tunne on hyödyllinen, mutta myös epäluotettava, sillä se ilmaantuu tilanteissa, joissa sille ei ole perusteita. On myös osoitettu, että ihmiset usein yliarvioivat ymmärryksensä laajuuden. (Ylikoski 2018, 46–49.) Voimme esimerkiksi helposti uskoa, että ymmärrämme tietyn asian luettuamme siitä, mutta kun meidän tulee selittää asia jollekin toiselle, huomaamme, ettemme ymmärräkään sitä. Tällaisen ymmärryksen illuusion on ehdotettu johtuvan siitä, että selittävällä teoriatyylillä on useita piirteitä, jotka yhdessä saavat ihmisen uskomaan, että hänellä on yksityiskohtaisempaa tietoa kuin mitä hänellä todella on. Selitykset ovat alttiita sekaannuksille, eikä selityksille ole selkeitä tunnusmerkkejä. Arkiset selitykset ovat tosiasiasa aina vain osittaisia. (Ylikoski 2018, 48–50.) Ymmärryksen tunne ja todellinen ymmärrys eivät ole kovin kiinteässä suhteessa toisiinsa. Ihmisellä voi olla ymmärryksen tunne ilman vastaavaa ymmärrystä, ja

¹⁸ Nussbaum samastuu tässä kirjallisuuskriitikko Wayne Boothin metaforaan kirjasta ystävä: Voimme kritisoida ystävämmme ennakkoluuloja ja pysyä silti ystävinä. Samoin voimme toimia kirjojen kanssa, sillä voimme kritisoida tietyn teoksen tietynä aikana esittämiä ennakkoluuloja, mutta meidän ei silti tarvitse tuomita koko teosta tai kirjailijaa. Jos kuitenkin kirja tai toinen on todella paha, meidän ei enää tarvitse olla ystäviä. (Nussbaum 1998, 355–356.)

ymmärrystä ilman ymmärryksen tunnetta, eli tietoa ymmärryksestä. Ymmärryksen tunteen kohteena oleva asia, ymmärrys, ei välttämättä ole kokemus ymmärryksestä. Ymmärrys onkin myös Ylikosken mukaan pikemmin kyky, sillä sen avulla voimme ennakoita ymmärryksen kohteen toimintaa, toimia sen kanssa ja välittää ymmärrystämme muille. (Ylikoski 2018, 50–52.) Nussbaumin painottama eläytyvä ymmärtäminen on hieman eri asia kuin selittämiseen liittyvä ymmärtäminen, mutta erottelun voi tehdä siinäkin. Kun luemme kaunokirjallisuudesta esimerkiksi henkilöhahmon toiminnan kuvauksia, meissä voi herätä ymmärryksen tunne henkilön toiminnan motiiveista tai siitä, miltä henkilöstä tuntuu. Tämä ei kuitenkaan vielä ole ymmärtämistä.

Nussbaumin (1993b, 246–247) mukaan ymmärrys on hyveiden avulla kehittyvä kyky toimia hyveellisesti. Tämän hyveellisen toiminnan kyvyn avulla voidaan entistä paremmin toimia tosielämän partikulaareissa tilanteissa. Nussbaum nojaa ymmärryksen määritelmässään Aristoteleen näkemykseen, jonka mukaan ymmärrys on kehitettävissä oleva kyky toimia hyveellisesti, eivätkä hyveet ilman hyveellistä toimintaa tee kenestäkään hyveellistä ihmistä (*EN* 1096a12–18). Nussbaum siis melko pitkälti samastaa ymmärryksen ja kyvyn toimia hyveellisesti. Tämä herättää kuitenkin kysymyksiä, koska sen mukaan ymmärrys toisaalta kehittyy hyveiden avulla ja toisaalta on kykyä toimia hyveellisesti: miksi hyveiden avulla tarvitsee erikseen kehittyä kyky toimia hyveellisesti? Eikö kyky ole jo siinä vaiheessa, kun hyveet on saavutettu? Vastaan kysymykseeni: Ei välttämättä, sillä kyseessä voi olla myös pelkkä ymmärryksen tunne. Ihminen voi hyveitä saavutettuaan ajatella, että hän kykenee toimimaan hyveellisesti tietyllä elämän osa-alueella, vaikkei todellisuudessa kykenekään. Ymmärrys ja ymmärryksen tunne on erotettava toisistaan, ja se onnistuu Ylikosken luonnehdinnan avulla (Ylikoski 2018, 50–52). Ymmärrys voidaan siis toisaalta nähdä myös hyveiden avulla kehittyvänä kykynä toimia hyveellisesti, mikäli se halutaan erottaa pelkästä ymmärryksen tunteesta.

Mutta jos ymmärrys sekä kehittyy hyveiden avulla että on kykyä toimia hyveellisesti, niin ovatko ovatko tässä kyseessä eri hyveet vai samat? Kehämäiseltä tuntuva luonnehdinta herättää myös kysymyksen ymmärryksen tarpeellisuudesta: Jos hyveet lisäävät ymmärrystä, joka taas lisää hyveellistä toimintaa, miksi ymmärrys tarvitaan näiden kahden väliin? Eikö hyveiden voi nähdä johtavan suoraan mahdolliseen hyveelliseen toimintaan? Ymmärrys toisaalta tarvitaan, jotta voidaan erottaa ymmärrys ymmärryksen tunteesta, mutta varsinaiseksi ymmärryksen määritelmäksi Nussbaumin luonnehdinta ei mielestäni riitä.

3.4 Luvun lopuksi

Olen tarkastellut Nussbaumin näkemystä kaunokirjallisuuden moraalisesta arvosta. Nussbaumin oivaltavista kirjoituksista löytää paljon mielenkiintoisia näkökulmia kaunokirjallisuuden hyödyistä ja niitä on ilo lukea. Nussbaumin huomiot eivät kuitenkaan auta täysin vastaamaan tutkimuskysymykseeni, eli siihen, millä tavalla kaunokirjallisuus voi mahdollisesti lisätä ymmärrystä. Nussbaumin näkemysten tarkasteleminen auttaa kuitenkin lähemmäs kysymystä, sillä niiden avulla ymmärryksen voi erottaa ymmärryksen tunteesta.

Käytän siis Nussbaumin ymmärrystä hyveellisen toiminnan kykynä painottavaa näkemystä erottaakseni ymmärryksen pelkästä ymmärryksen tunteesta, jotta voin tarkastella sitä, voiko kaunokirjallisuuden lukemisen aikana lisääntyä todella ymmärrys, vai voiko kyseessä olla pelkkä ymmärryksen tunne. Nussbaumin (1993b, 246–247) näkemyksen mukaan hyveet ovat siis kykyjä valita oikein jollakin elämän osa-alueella. Tämän valossa aktiivisen toiminnan tuloksena saavutettavien hyveiden voi nähdä erottavan ymmärryksen pelkästä ymmärryksen tunteesta, sillä jos kyseessä on vain ymmärryksen tunne, ihminen ei osaa valita oikein. Pelkän kaunokirjallisuuden varassa ei kuitenkaan voida sanoa, että tietty teos tarjoaisi aitoa ymmärrystä, eli kykyä toimia hyveellisesti tietyllä elämänalueella, tai että se tarjoaa vain ymmärryksen tunnetta, siis kuvitelman, että osaamme toimia hyveellisesti kyseisellä elämänalueella. Tämän eron testaaminen vaatisi kontaktia tuohon elämänalueeseen, ei pelkästään sen kaunokirjalliseen kuvaukseen. Nähdäkseni on kuitenkin mahdollista, että kaunokirjallisuus onnistuu kehittämään myös aitoa ymmärrystä. Se voi siis kehittää lukijan kykyä toimia hyveellisesti jollakin elämänalueella, mutta tämä täytyisi aina tarkistaa jokaisessa tapauksessa erikseen.

Siirryn seuraavaksi Nussbaumin hyve-etiikan kaunokirjallisuuden moraalista arvoa puolustavasta näkemyksestä hyve-epistemologiaan ja sen näkemykseen kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta. Hyve-etiikan mukaan kaunokirjallisuus voi tehdä meistä aiempaa parempia moraalisia toimijoita, kun taas hyve-epistemologian mukaan kaunokirjallisuus pystyy tekemään meistä entistä parempia tiedollisia toimijoita. Aloitan esittelemällä hyve-epistemologian pääpiirteittäin ja sen näkemykset hyveistä tiedon välittäjinä. Tämän jälkeen tarkastelen Lorraine Coden hyve-epistemologista näkemystä kaunokirjallisuudesta ja pohdin sen vahvuuksia ja heikkouksia. Lopuksi suhteutan Coden näkemyksiä aiemmin toisessa luvussa esiteltyyn Zagzebskin ymmärryksen määritelmään.

4 Hyve-epistemologia ja kaunokirjallisuus

Hyve-etiikassa huomio kiinnittyy hyveiden merkitykseen moraalisisessa elämässä, mutta hyve-epistemologiassa korostetaan hyveiden merkitystä tiedon välittäjänä. Klassinen näkemys tiedosta perusteltuna totena uskomuksena on osoittautunut ongelmalliseksi, sillä on mahdollista joutua tilanteeseen, jossa määritelmän ehdot täyttyvät, vaikkei tietoa todella ole. Näin käy esimerkiksi silloin, kun tieto perustuu Gettier-tapausten mukaisesti sattumaan. Hyve-epistemologiset teorit pyrkivät tarjoamaan sellaisen eheän tiedon määritelmän, joka pystyy väistämään Gettier-ongelmat. Tämän ne tekevät siirtämällä tutkimuksen painopisteen tietäjistä ja tämän ominaisuuksista tietäjän uskomuksiin ja tiedon hankkimisen tapaan. (Vainio 2014, 29.)

Tiedon nähdään hyve-epistemologiassa syntyvän tiedollisen hyveen vaikuttamana. Olennaista on se, minkä tiedollisen hyveen vaikuttamana yksilö uskomuksensa luo. Tiedolliset hyveet, kuten viisaus ja käytännöllinen järki ovat hyve-epistemologiassa tietoa tuovan kausaalisen ketjun olennaisia osia. Tietoon tarvitaan siis aina myös henkilön kognitiivisten kykyjen käyttöä menestyksellisesti. Gettier-tapauksissakin toki käytetään kognitiivisia kykyjä, mutta näissä tapauksissa tiedollinen hyve ei ole tiedon muodostumisen kannalta olennainen tekijä. (Vainio 2014, 33.) Perustellun toden uskomuksen, joka ei kuitenkaan ole tietoa, voi muodostaa myös ilman tiedollisia hyveitä. Hyve-epistemologia pyrkii pikemmin huomioimaan tietämiseen liittyviä pitkäkestoisia ja yhteisöllisiä piirteitä kuin tarkastelemaan ainoastaan eristetyn yksilön tiettyä episodista tapahtumaa.

Tietäminen ei ole eristyksissä tapahtuvaa abstrakteille periaatteille perustuvaa toimintaa, vaan todellisten ihmisten aktiivista toimintaa, jota tarkasteltaessa on huomioitava heidän koko elämänsä ja yhteytensä toisiin ihmisiin. Hyve-epistemologia ei ole kiinnostunut niinkään tietämisen ehtojen määrittelystä kuin tiedollisten toimijoiden hyveiden kehittämisen mahdollisuuden huomioimisesta. (Dammon 2005.) Kehittymiseen liittyvä jatkuvuuden huomioiminen on tärkeää, sillä hyve-epistemologiassa korostetaan tietäjän hyveiden muodostumista ajassa. Jatkuvuuden lisäksi tärkeä seikka on myös tiedon sosiaalinen luonne, sillä anteliaisuus, kohtuullisuus ja muut luonteen hyveet eivät ole suoraan yhteydessä yksilön tietovarantoihin: niiden mukaan toiminen ei lisää niiden mukaan toimivan yksilön tietoa. Hyve-epistemologian mukaan tällaiset piirteet kuitenkin ovat tietoa välittäviä hyveitä, sillä tiedon välittäminen nähdään sosiaalisena: Yhteisö, johon tiedon välittäjä kuuluu, hyötyy, vaikkei tietoa välittävä yksilö suoraan hyötyisikään. Hyveiden mukaan toiminen myös todennäköisesti lisää muiden yhteisön jäsenten samoin toimimista. Sama toiminta voi kuitenkin olla ympäröivistä olosuhteista riippuen hyvää tai paha. Onkin hankala määrittellä sitä, mitä hyvettä ja missä määrin yksilön kussakin tilanteessa tulisi harjoittaa. Tiedollisten hyveiden teoretisointi

kantaakin vain tiettyyn pisteeseen asti yrittäessämme identifioida yksilön älyllisesti hyveellisiä tekoja. (Dammon 2005.)

Hyve-epistemologinen lähestymistapa kaunokirjallisuuteen tarjoaa kenties vastauksen aiemmin tarkastelemaani antikognitivistien kritiikkiin. Toisessa luvussa esitin, että vaikka kaunokirjallisuus ei välttämättä välitä propositionaalista tietoa, se voi silti olla kognitiivisesti arvokasta, koska se lisää ymmärrystä. On silti jäänyt epäselväksi, mitä kaunokirjallisuuden tiedollisen arvon puolustajat ymmärryksen lisääntymisellä tarkkaan ottaen tarkoittavat.

Tässä luvussa tarkastelen erityisesti Lorraine Coden hyve-epistemologisia näkemyksiä kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta. Esittelemäni Zagzebskin ymmärryksen määritelmä ei nähdäkseni tavoita kaunokirjallisuuden kaikkia vaikutuksia, vaan esimerkiksi affektiivinen ymmärrys jää sen ulkopuolelle. Asioiden välisten suhteiden kokemuksellisen ymmärryksen kehittymisen voi kyllä nähdä mahdollistavan sen, että lukijasta tulee jollain elämänalueella entistä kykenevämpi toimimaan hyveellisesti, mutta kokemuksellinen tieto siitä, miltä jokin tuntuu, tarvitsee vielä selvennystä. Tarkastelen myöhemmin tarkemmin sitä, millä tavalla kaunokirjallisuus voi vaikuttaa lukijan affektiivisen ymmärryksen lisääntymiseen, mutta ensin käsittelen Lorraine Coden hyve-epistemologiaa. Coden näkemykset painottavat nimenomaan kaunokirjallisuuden tarjoamaa affektiivista ymmärrystä ja ovat oivallinen lisä täydentämään Zagzebskin määritelmää.

4.1 Lorraine Coden hyve-epistemologinen näkemys kaunokirjallisuudesta

Kaiken edellä esitetyn valossa on käynyt selväksi, että hyve-etiikka kysyy sitä, millainen on hyvä moraalinen toimija, ja hyve-epistemologia sitä, millainen on hyvä tietäjä. Sekä hyve-etiikka että hyve-epistemologia ovat kiinnostuneita käytännöllisistä toimista ja partikulaarisista tilanteista pikemmin kuin säännöistä, sillä vaikka säännöt voivat kertoa sen, miten tulee elää, ne eivät kerro sitä, miten tulee elää kulloisessakin yksittäisessä tilanteessa. Episteemiset hyveet kuten rohkeus, nöyryys ja rehellisyys vaativat aina huomioimaan myös konkreettisen tilanteen. (Dammon 2005.)

Tarkastelen seuraavaksi Lorraine Coden partikulaaria ja tiedollista vastuullisuutta painottavia hyve-epistemologisia näkemyksiä kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävästä vaikutuksesta. Nussbaumille kaunokirjallisuus on eettisesti arvokasta, sillä se voi kehittää lukijaa eettisenä toimijana, ja Codelle kaunokirjallisuudella on tiedollista arvoa, sillä se voi kehittää lukijaa tiedollisena toimijana. Coden (2020, 201) mukaan kaunokirjallisuuden epistemologinen vahvuus on sen poikkeuksellisessa kyvyssä tarjota ymmärrystä ihmisestä, kokemuksista, elämäntavoista ja arvoista. Tietämisen

tarkastelu eristyksissä olevan yksilön kliinisessä ympäristössä tapahtuvana väitelauseiden analysointiin perustuvana toimintana ei huomioi tietämisen aspekteista kuin osan. Suuri osa tiedosta edellyttää monimutkaisia prosesseja, joissa esimerkiksi tietämisen konteksti on myös otettava huomioon. (Vainio 2014, 30.) Kaunokirjallisuudesta saamamme faktuaalinen tieto on toki arvokasta, mutta esimerkiksi ihmisen toiminnan arviointi vaatii monipuolisempaa ymmärrystä (Code 2020, 201). Codelle kaunokirjallisuus tarjoaa erityisen pääsyn yksilön pyrkimykseen ymmärtää ihmistä ja maailmaa.

Coden (2020, 208–209) mukaan keskeisessä osassa lukukokemuksen tiedollisen arvon tarkastelua on lukijan oma aktiivisuus, sillä tietoa voidaan saada vain aktiivisen toiminnan tuloksena. Lukijan lisäksi Code painottaa myös teoksen kirjoittajaa, sillä kirjallisuus voi olla tiedollisesti arvokasta sekä lukijalle että kirjoittajalle. Vaikka Nussbaumin painottama tietoinen ja vastuullinen lukija on siis Codellekin arvokas, riippuu kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävä vaikutus Coden (2020, 202) mukaan myös kirjoittajan taidosta, tarkkanäköisyydestä ja herkkyydestä. Nussbaum painottaa lukijan aktiivisuutta esittäessään moraalisen havainnoinnin edellyttävän herkän tietoista ja vahvasti vastuullista aktiivisuutta. Nussbaumin (1990, 148) mukaan lukukokemus on tilanne, jossa lukija altistaa itsensä herkkyyteen ja vastuullisuuteen. Code kutsuu (2020, 210) lukijan lukukokemuksen aikaista toimintaa tiedolliseksi vastuullisuudeksi ja näkee tämän tärkeänä osana lukukokemusta. Vastuullisen toiminnan tulee olla luotettavaa, ja toiminta ohjaa myös hyveiden toimintaa. Lukijan oma vastuullinen toiminta on siis keskeistä tietämisessä (Vainio 2014, 33). Vastuullisuuden ja lukukokemuksen yhteys vaatii vielä tarkempaa tarkastelua, ja paneudun siihen lisää hiukan myöhemmin.

Kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa voi kritisoida monin perustein kuten esimerkiksi antikognitivistien aiheellinen kritiikki on osoittanut. Code pyrkii vastaamaan kahteen perusteltuun kaunokirjallisuuden tiedollisen arvon kyseenalaistavaan näkökulmaan: Ensiksi se, että kaunokirjallisuus on lähtökohtaisesti fiktiota, siis epätotta, on herättänyt kysymyksen kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta. Miten perustavalla tavalla fiktiivistä kertomusta, joka kirjaimellisesti tarjoaa tietoa vain epätodesta, voi pitää tiedon lähteenä? Toinen keskeinen kysymys koskee vastuullisuutta ja lukukokemusta. Mikä yhteys on tiedollisen vastuullisuuden ja lukukokemuksen välillä? (Code 2020, 203, 208) Tarkastelen seuraavaksi Coden vastauksia järjestyksessä.

4.1.1 Fiktio tiedon lähteenä

Kaunokirjallisuuden kognitiivisia hyötyjä tarkastellessani esittelin niin sanotun laajentuneen ymmärryksen käsitteen, johon luetaan kuuluviksi esimerkiksi oivallukset, näkökulmat ja asenteet. Tällainen huomion siirtäminen tiedosta ymmärrykseen voi kaunokirjallisuuden kognitiivisten mahdollisuuksien yhteydessä kuitenkin laajentaa sen kattamaan muutakin kuin tietoa. (Mikkonen 2015, 273, 280.) Ei ole myöskään täysin selvää, liittyykö kaunokirjallisuuden mahdollistama lisääntynyt ymmärrys ainoastaan tietystä teoksesta saatavaan spesifiin aiheeseen, vai voiko kaunokirjallisuus lisätä ymmärryskykyä yleensä. Mikäli lukijan hyveet kehittyvät lukemalla spesifistä aiheesta, lisääntyykö hänen ymmärryksensä tästä aiheesta?¹⁹ Jos taas lukijan hyveiden voi nähdä kehittyvän lukemalla kaunokirjallisuutta yleensä, lisääntyykö hänen ymmärryksensä sinänsä? Mainittu epämääräisyys on Codenkin partikulaarin painottamisessa läsnä: liittyykö ymmärryksen lisääntyminen tietyn teoksen vai yleisesti kaunokirjallisuuden avulla saavutettuun ymmärrykseen?

Huomiot Coden näkemyksistä muistuttavat mieleen ajatuskokeen Maryn huoneesta. Frank Jackson esitteli fysikalismia vastaan suunnatun ajatuskokeensa "What Mary Didn't Know" (1998) mustavalkoiseen huoneeseen eristetystä Marysta. Maryn kasvatus ja opetus tapahtuu mustavalkoisten kirjojen ja mustavalkoisella televisiolla välitettyjen luentojen avulla. Näin Mary oppii kaiken mahdollisen maailmasta huoneensa ulkopuolella mukaan lukien ihmisiin ja maailmaan vaikuttavat fysiikan lait, kemian ja neurofysiologian. Fysikaalisesta näkökulmasta Mary oppii kaiken minkä voi oppia. Kun Mary sitten pääsee huoneensa ulkopuolelle ja ensimmäisen kerran itse näkee punaisen värin, hän saa uutta tietoa siitä, millaista on värin näkeminen. Vaikka Mary on lukenut kaiken mahdollisen neurologiasta ja värien fysiologiasta, tällaista tietoa hän ei ole aikaisemmin saanut. Näkemys, että Mary ei olekaan oppinut kaikkea, sisältää oletuksen siitä, että on olemassa jotain sellaista, mitä fysikalismi ei kykene selittämään. (ks. myös Puolakka 2021, 112.)

Vaikka Jacksonin ajatuskoe on suunnattu fysikalismia vastaan, sen voi tulkita myös osoittavan, ettei kaikkea tietoa voi esittää yksinkertaisten väitelauseiden muodossa. Vaikka yksilölle opetettaisiin kaikki mahdollinen esimerkiksi väreistä, hän oppii välittömästi jotain uutta, kun näkee värin. Code huomioi, että kaunokirjallisuudesta mahdollisesti saatava tieto on kuitenkin tietoa olemattomasta, siis jostain sellaisesta, mikä ei tavallisen käsityksen mukaan ilmene todellisessa maailmassa. Kirjallinen kertomus ei representoi ennalta-annettua todellisuutta, ja onnistunut kertomus jättää tilaa erilaisten

¹⁹ Kyse olisi siis tiettyyn aihepiiriin rajoittuvien tiedollisten hyveiden kehittämisestä. Ymmärryksen lisääntymisen samastaminen hyveiden kehittämiseen ei kuitenkaan vaikuta uskottavalta, sillä vaikka meillä voi olla ymmärrystä tietystä aiheesta, voiko meillä olla vain yhteen aiheeseen rajoittuvia tiedollisia hyveitä? Kuten aiemmin huomioin, seuraa sama ongelma myös Nussbaumilla, mikäli ymmärryksen lisääntyminen ja hyveiden kehittyminen nähdään samana asiana.

lukijoiden monipuolisille tulkinnoille. (Code 2020, 203; 208–209.) Kuten Code (2020, 209) esittää, lukija ei voi vastuullisesti väittää ymmärtävänsä täysin ja täsmälleen, millaista oli olla venäläinen 1800-luvulla luettuaan Tolstoita, Dostojevskia ja Tšehovia, vaan ymmärryksen kehittyminen tästä on pikemmin prosessi. Toisin kuin tiede, joka pyrkii antamaan täydelliset vastaukset spesifeihin ongelmiin, kirjallisuus tutkii, kokeilee, tarkastelee ja pohtii päättymättömässä prosessissa. (mt.) Vaikka Coden (2020, 204) mukaan kaunokirjallisuus vaikuttaa lukijan ajattelutapoihin ainakin siten, että se kyseenalaistaa lukijan olemassa olevia käsityksiä ja kehittää hyveitä, ja näin siis lisää ymmärrystä, hyveiden kehittymisen näkökulman lisäksi kaunokirjallisten teosten voi nähdä välittävät myös tällaista ei-propositionaalista tietoa. (Puolakka 2021, 112.) Coden näkemyksen mukaan kaunokirjallisuuden lukeminen siis tarjoaa lukijalle ei-propositionaalista tietoa, mutta jää hiukan epäselväksi, mitä tämä tieto koskee.

Tarkemmin ajateltuna Coden esittämä kaunokirjallisuuden poikkeuksellinen tiedollinen arvo ei eroa niinkään paljon myöskään tieteen ihanteista. Myös tiede tutkii, kokeilee ja pyrkii pääsemään parhaaseen lopputulokseen prosessissa, joka uusien teorioiden myötä uudistuu jatkuvasti. Tieteen ja taiteen menetelmien yhdistäminen onkin tutkimuksissa osoittautunut hedelmälliseksi (ks. Koskinen 2018). Lukija ei tosin voi olettaa saavansa luotettavaa tietoa historiasta lukemalla venäläisiä klassikoita, mutta voi olettaa saavansa sitä lukemalla historiantutkimusta. Coden voikin nähdä suhtautuvan kaunokirjallisuuteen yhtenä ymmärrystämme lisäävänä vaihtoehtona. Mutta kuinka kaunokirjallisuus, joka ilmaisee jotain olemattomasta ja epätodellisesta, voi lisätä ymmärrystämme siitä, mikä on olevaa ja todellista? Coden vastaus tähän on tiedollinen vastuullisuus.

4.1.2 Tiedollinen vastuullisuus

Kuten todettu, Coden (2020, 202) mukaan ei riitä, että epistemologiassa tarkastellaan ainoastaan tietäjän kykyjä, vaan tietäjän persoonan toiminta on huomioitava laajasti. Tietoa hankkivan yksilön aktiivisuus on tietämisessä ensiarvoisen tärkeää, sillä se on yhteydessä vastuullisuuteen. Koska tietäjän hyveet ovat keskeisessä osassa tietämistä, on myös tiedollinen vastuullisuus keskeistä tietämisessä. Pelkkä passiivinen havainnointi ei ole tietämisessä riittävän suuressa osassa, sillä tietäminen edellyttää monimutkaista prosessointia aktiiviselta yksilöltä. Olennaista aktiivisessa toiminnassa on sen luotettavuus. (Ks. myös Vainio 2014, 30.)

Coden (2020, 210–211) mukaan kaunokirjallista teosta arvioitaessa on sen kaunokirjallisen arvon lisäksi tarkasteltava sen pätevyyttä ilmaista uskottavia tilanteita, henkilöitä ja tapahtumia, siis

kysymyksiä totuudesta ja epätotuudesta. Kuten Nussbaum, myös Code painottaa tarkastelussaan vahvasti henkilöihahmoja. Totuuden standarditeoriat, korrespondenssi- ja koherenssiteoria, ovat vain osittain hyödyllisiä pohdittaessa sitä, miten taide pyrkii totuuteen. Kaunokirjallista teosta ei Coden mukaan voi arvioida ainoastaan korrespondenssin avulla, sillä kaunokirjallisuudessa esiintyviä henkilöitä ei löydy tosielämästä. Koska lukija jossain määrin odottaa henkilöiltä todenkaltaisuutta, on korrespondenssin vaatimus kuitenkin läheinen. Kyseessä on silti pikemmin uskottavuus, joka on läheisessä suhteessa todellisuuteen. (Code 2020, 210–211.) Todellisuuden läheisyydestä puhuessaan Code puhuu siis todenkaltaisuudesta, mimesiksestä.

Totuuden koherenssi vaikuttaa Codesta korrespondenssia pätevämmältä kriteeriltä arvioida kaunokirjallisuudessa ilmenevää totuutta, sillä lukija odottaa teoksessa ilmeneviltä tapahtumilta yhtenäisyyttä. Silti koherenssikaan ei yksin riitä, vaan kaunokirjallisuudessa on kyse pikemminkin niin sanotusta ”totuuden paljastumisesta.”²⁰ Täysin irrelevantteja korrespondenssi ja koherenssi eivät totuuden paljastumisen onnistumiselle kuitenkaan ole, sillä niiden avulla arvioidaan, onko paljastuminen onnistunut ja hyödyllinen: lukija arvioi kuinka elämälle todenmukaiselta paljastunut tapahtuma vaikuttaa. (Code 2020, 210–211.) Näin Code siirtää osan vastuuta teoksen esittämän totuuden ansioista lukijalle.²¹

Kaunokirjallisuuden ja ymmärtämisen välillä on Coden mukaan erityinen yhteys. Kun lukija ymmärtää ihmisen luoman teoksen olemassaolon, hän ymmärtää ihmisen luomiskyvyn ja sen mahdollisuudet. Näin myös lukijan itsetuntemus lisääntyy, sillä hän oivaltaa oman luovuutensa ja potentiaalinsa osana yhteisöä. Kaunokirjallisuus tarjoaa siis yhden merkittävän reitin erityisesti itsensä tuntemiseen. (Code 2020, 221–222.) Code nostaa esiin myös kaunokirjallisuuteen liittyvän kommunikaation ja yhteisöllisyyden: Luemme usein toisten meille suosittelemia kirjoja ja suosittelemme itse teoksia muille, ja näin myös testaamme toisten näkemyksiä, tunteita tai moraalialia vastuullisesti (mt. 224).

Code pyrkii siis huomioimaan ihmisen ymmärtämisen laajentumisen mahdollisuudet kokonaisuudessaan, koko monimutkaisen ymmärtämisen prosessin. Kaunokirjallisuuden avulla voi oppia ymmärtämään muualla ilmaisemattomia aspekteja ihmisen kokemuksesta, ja näin oppia tuntemaan itsensä paremmin yksilönä ja tietynlaisena oliona. Kaunokirjallisuus on Codelle (mt. 222)

²⁰ “Truth of disclosure.”

²¹ “Truth of individual fact is better characterized as a truth of disclosure, though correspondence (or plausibility) and coherence are by no means irrelevant to the success of disclosure. Truth of disclosure requires a setting both plausible and coherent; and there must be both an openness to experience on the writer’s part, if the disclosure is to occur at all, and an openness on the reader’s part, if it is to achieve its ends (unspecific though those ends may be).” (Code 2020, 210.)

siis kuin peili, ja yhdessä mielikuvituksen ja luovan kyvyn kanssa se yhdistyy muuhun kokemukseen, joka yksilöllä on.

4.2 Kritiikkiä Codelle

Hyve-epistemologiaa on kritisoitu siitä, ettei sen painottamien hyveiden vaikutus ihmisen toimintaan tosiasiaassa ole kovinkaan suuri. Ihmiset toimivat vain harvoin hyveellisesti, eikä täydellistä hyvettä ole ehkä mahdollista löytää. (Vainio 2014, 35.) Entä pysyykö ihminen hyveellisenä, jos hän muutaman kerran rikkoo hyvettään vastaan ja ajautuu hetkeksi paheellisuuteen? Jos hyveitä tarkasteltaisiin kantilaiselta kannalta, ne vaikuttaisivatkin turhan kontingenteilta ja kontekstistaan riippuvaisilta, jotta ne voisivat toimia ehdottoman eettisen velvoittavuuden lähteenä. Kriitikoiden mukaan ihminen ei voi toimia aidosti eettisesti, mikäli hänen toimintansa ei perustu yleiseen ja yhtäläiseen moraalilakiin ja sen ehdottomaan velvoittavuuteen. (Pihlström 2021, 3.) Mutta maailmassa joka tapauksessa on hyveellistä toimintaa. Hyve-epistemologian mukaan ei olekaan olennaista se, että kaikki ihmiset kykenisivät ihanteelliseen toimintaan, vaan hyveellinen toiminta on ideaali, jota on syytä jäljitellä. Jos hyve-epistemologian avulla voidaan määritellä ihanteellisen tiedonhankinnan keskeiset piirteet, riittää tämä hyve-epistemologian toimivuuteen. (Vainio 2014, 3.)

Nussbaum ja Code pitävät kaunokirjallisuuden hyveiden kehittymisen kautta avautuvaa poikkeuksellista potentiaalia ymmärryksen lisäämisessä huomattavina ja esittävät väitteidensä tueksi suurimmaksi osaksi uskottavia perusteluja. Tarkemmin katsottuna Nussbaumin esittämä väite ymmärryksen ja hyveellisen toiminnan samankaltaisuudesta vaikuttaa kuitenkin kehämäiseltä. Myös Coden väite kaunokirjallisuuden potentiaalista tehdä lukijoista entistä parempia tiedollisia toimijoita osoittautuu osin ongelmalliseksi. Code ajattelee samankaltaisesti Nussbaumin kanssa, sillä hänelle hyveellisyys on kykyä toimia tiedollisesti vastuullisesti jollakin elämän osa-alueella (Code 2020, 210–211). Elämän osa-alueita on kuitenkin paljon, joten hyveitä on paljon, ja ihminen voi olla hyveellinen jollakin elämän osa-alueella ja ei-hyveellinen jollakin toisella.

Myös kritiikki vakuuttavan näytön puutteesta sopii Coden näkemyksiin, sillä oli kyse sitten tietyn teoksen tai yleisesti kaunokirjallisuuden potentiaalista ymmärryksen lisäämisessä, Code ei osoita, miten kaunokirjallisuus on tehnyt yhdestäkään ihmisestä aiempaa parempaa tietäjää. Kuten olen esittänyt, kognitivistit eivät ole pystyneet tarkasti selittämään mitä lukija itse asiassa voi oppia lukemalla tietyn teoksen, ja sama osittainen epäselvyys koskee myös Codea. Selvää ei ole, kehittääkö kaunokirjallisuuden lukeminen Coden mukaan tiedollisia hyveitä yleisesti, ja siten lisää ymmärrystä,

mutta ei tarjoa erityistä ymmärrystä mistään tietystä aiheesta. Vai onko kyse siitä, että tietyn kaunokirjallisen teoksen lukeminen tarjoaa aiempaa parempaa ymmärrystä tietystä rajatusta aiheesta, jota teoksessa käsitellään? Ja koska näyttöä ei ole, voi kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävä vaikutus supistua pelkäksi ymmärryksen tunteeksi.

4.3 Zagzebskin ja Coden näkemysten yhdistäminen

Tarkastelen nyt sitä, voiko Zagzebskin ja Coden näkemysten yhdistäminen selkeyttää ajatusta siitä, että kaunokirjallisuus voi lisätä lukijan ymmärrystä. Molemmat filosofit painottavat hyveiden merkitystä ymmärryksen lisääjänä, ja Zagzebskin (1996, 270) mukaan hyveet kuuluvat niin keskeisesti epistemologiaan, että niiden tulisi muodostaa välttämätön osa tiedon määritelmää. Ymmärrys eroaa Zagzebskin (2001, 248) mukaan tiedosta siten, että ymmärrykseen johtavat ainakin osin eri hyveet kuin tietoon. Käsittelin Zagzebskin näkemystä ymmärryksen ja tiedon eroista tutkielmani toisessa luvussa.

Artikkelissaan ”Recovering Understanding” (2001) Zagzebski määrittelee ymmärryksen ensiksi niin, että ymmärrys on läheisessä yhteydessä taitoon, toiseksi niin, että ymmärryksen kohde ei ole ainoastaan tietty väite, vaan siihen liittyy käsitys osien ja kokonaisuuden suhteista, ja kolmanneksi niin, että ymmärryksellä on aina ei-propositionaalinen kohde. Zagzebskin (2001, 242) mukaan ymmärtäminen on ”todellisuuden ei-propositionaalisten rakenteiden käsittämistä.”²² Zagzebski (mt.) painottaa taiteen ymmärrystä lisäävää potentiaalia, sillä taideteosten rakenne on lähtökohtaisesti ei-propositionaalinen. Tämän vuoksi taiteen tulkitsijoiden onkin vaikeaa kääntää ymmärryksensä tästä rakenteesta propositionaaliseen muotoon. Myös Code (2020, 201) korostaa taiteen ja erityisesti kaunokirjallisuuden potentiaalia ymmärryksen lisäämisessä, sillä se tarjoaa erityisen pääsyn kokemukseen siitä, miltä jokin tuntuu.

Ymmärryksen määritelmänsä ensimmäisessä osassa Zagzebski siis korostaa ymmärryksen suhdetta taitoon tai osaamiseen (*knowledge how*), kun taas Code (2020, 205) korostaa sen suhdetta affektiiviseen tietoon siitä, miltä jokin asia tuntuu, eli tuttuustietoon (*knowledge by acquaintance*). Coden (2020, 204) mukaan väite siitä, että kaunokirjallisuus on tiedollisesti arvokasta nojaa uskomukseen siitä, että partikulaarin ymmärtäminen tietämisessä on ensiarvoisen tärkeää. Mahdollisimman perusteellisen partikulaarin ymmärtämisen avulla voi täten ymmärtää myös jotain

²² Tai: ”Tila, jossa todellisuuden ei-propositionaaliset rakenteet käyvät ilmeisiksi”: “The state of comprehension of nonpropositional structures of reality.” (Zagzebski 2001, 242.)

yleistä olemisesta ja eri tilanteista. Väite on yhtäläinen Aristoteleen metafysiikan näkemyksen kanssa, jonka mukaan oikeanlainen lähestymistapa olemuksen yleiseen ymmärtämiseen tapahtuu yksilöiden ymmärtämisen kautta. Valkoisuuden voi ymmärtää ymmärtämällä tietyn partikulaarin valkoisuuden. (mt.) Partikulaaria painottava ymmärtäminen ohittaa Rylen klassiset ihmisen tietokyvyn tietää että- ja tietää kuinka -kategoriat. Kumpikaan näistä ei kerro mitään esimerkiksi siitä, millaista on olla tietynlainen ihminen tietystä ajassa.

Code (2020, 205) huomauttaa, että kuvaamalla partikulaaria ja huomioimalla esimerkiksi yksilöiden elämäntavan, moraaliset asenteet, emotionoiden vaikutuksen päätöksentekoon sekä tietyn asenneilmapiirin, kaunokirjallisuus kykenee lisäämään ymmärrystä eri tavalla kuin mihin vaikkapa historiatiede faktojen esittämisen avulla pystyy. Coden näkemys ymmärryksestä yhdistää siis faktoja emotionaalisiin merkityksiin: Lukija ei ymmärrä ainoastaan kokemusten ”faktuaalisuutta”, vaan myös eri olosuhteiden emotionaalisen merkityksen. (mt.) Ymmärrystä yksilön kokemuksesta ja emotionoista on vähintään haastavaa saada deskriptiivisistä tai analyttisistä lähteistä, sillä kokemuksen tai emotion, olkoon se sitten suru, ilo, intohimo tai epätoivo, analyysi jättää emotion kokemuksen itsessään epäselväksi.

Epistemologia ei Coden (2020, 205) mukaan ole perinteisesti huomioinut tiedon affektiivista ulottuvuutta, vaikka affektit vaikuttavat monipuolisesti ihmisen toimintaan. Tietäminen on riippuvaista myös siitä, mitä yksilö pitää haluttavana, innostavana tai uhkaavana. Kognition luonnetta ei voi täysin ymmärtää huomioimatta yksilön toiminnan taustalla vaikuttavia seikkoja, kuten affekteja. Kaunokirjallisuus luo Coden (2020, 205–206) mukaan diskursiivisen kielen ylittävän keinon yksilön affektien ja kokemusten ilmaisijana. Lukija johdatetaan potentiaalisesti empaattiseen ymmärtämiseen saamaan välitön käsitys asiointilasta. Runo- ja proosamuodossa tieto on pikemmin näyttämistä kuin selittämistä, ja lukija kokee tilanteen lähes suoraan. Code vertaa kaunokirjallisesta teoksesta saatavaa tietoa valokuvaan, jonka katsominen kertoo yksilön ulkonäöstä aina enemmän kuin mihin minkäänlainen kuvaus saman yksilön ulkonäöstä kykenisi. Tällainen tieto on vastaava ymmärrykselle, joka yksilöllä on tilanteista, jotka hän on kokenut itse. Coden (2020, 207) mukaan kaunokirjallisuuden avulla on mahdollista kokea ”millaista on olla x joko x :n kaltaisena henkilönä tai x :n kaltaisessa tilanteessa.”²³

Zagzebski ja Code siis korostavat, että taideteos kyllä voi välittää propositionaalista tietoa, mutta tämän lisäksi se välittää myös ei-propositionaalista ymmärrystä. Zagzebskin määritelmän kolmannen

²³ ”Through literature, one has the possibility of experiencing ‘what it is like to be x ,’ either as an x kind of person or in an x kind of situation” (Code 2020, 207).

kohdan mukaan ymmärryksellä onkin aina ei-propositionaalinen kohde (Zagzebski 2001, 242). Coden painottama ymmärrys yksilön kokemuksesta ei lisääny ainoastaan kokemuksen analyyttisen ja deskriptiivisen tarkastelun avulla, ja yksilön kokemus jää väistämättä propositionaalisen tiedon ulkopuolelle. Ainoastaan emotionin fysiologinen ja psykologinen kuvaus esimerkiksi epätoivosta ei lisää ymmärrystä epätoivon kokemisesta. (Code 2020, 205.) Code siis korostaa ymmärrykseen sisältyvää affektiivista tai kokemuksellista puolta. Yhdessä Zagzebskin ymmärryksen määritelmän kolmen osan kanssa tämä Coden tuttuustietoa lähellä oleva näkemys ymmärryksestä muodostaa varteenotettavan ymmärryksen määritelmän, jonka avulla voi tarkastella sitä, mitä ymmärryksen lisääntymisellä kaunokirjallisuuden yhteydessä voidaan tarkoittaa.

Lisään siis Zagzebskin kolmikohtaiseen luetteloon vielä neljännen kohdan Codelta, ja esitän, että taidon lisäksi ymmärrys on yhteydessä myös affektiiviseen tietoon. Coden näkemys ymmärryksestä lähellä kokemuksellista tietoa on myös lähellä Zagzebskin määritelmän toista kohtaa, eli sitä, että ymmärrys on käsitys osien ja kokonaisuuden suhteesta. Esitän, että ymmärrys on lähellä taitokäsitystä ja tuttuustietoa sekä käsitystä osien ja kokonaisuuden suhteesta. Ymmärryksellä tarkoitan siis, että (1) ymmärrys on läheisessä yhteydessä taitoon, (2) ymmärryksen kohde ei ole ainoastaan tietty väite vaan siihen liittyy käsitys osien ja kokonaisuuden suhteista, (3) ymmärryksellä on aina ei-propositionaalinen kohde ja (4) ymmärrykseen kuuluu myös affektiivinen ymmärrys.

Coden luonnehdinnan lisääminen Zagzebskin määritelmään on perusteltua, sillä kaunokirjallisuuden voi väittää välittävän kokemuksellista tietoa siitä, miltä jokin tuntuu. Filosofiasa ja kirjallisuustieteessä keskustelua ei juurikaan käydä siitä, aiheuttaako kaunokirjallisuus lukijassa ensinkään mitään. Keskustelu keskittyy pikemmin siihen, minkä tyyppistä kaunokirjallisuuden välittämä tieto tai ymmärrys mahdollisesti on. Soraääniäkin toki kuuluu (ks. esim. Stolnitz 1992, 199–200; Lamarque 2006, 129–130). Kaunokirjallisuuden vaikutusten totaalisen kieltämisen sijaan tutkimus keskittyy esimerkiksi kaunokirjallisuuden lukijassa herättämiin oivalluksiin ja näkökulmiin tai erilaisiin kokemisen tapoihin (esim. Nussbaum 1990, 143; Meretoja 2014, 143; Mikkonen 2015; 273, 280). Mikäli keskittyisin ymmärryksen määritelmässäni ainoastaan Zagzebskin kolmijakoon, kaunokirjallisuuden kokemuksellinen puoli jäisi vaille ansaitsemaansa huomiota.

Jos taas ymmärrys nähtäisiin Nussbaumin tapaan myös kykynä toimia hyveellisesti, olisi sitä vaikea sovittaa yhteen sen kanssa, että ymmärrys on myös ”todellisuuden ei-propositionaalisten rakenteiden käsittämistä.” Onkin luontevampaa sanoa, että Zagzebskin ja Coden määritelmien kuvaama ymmärrys on ennakkoehto sille, että ihminen kykenee toimimaan hyveellisesti tietyllä elämän osalla: hyveelliseen toimintaan tarvitaan siis sekä hyveitä että ymmärrystä. Affektiivisen

ymmärryksen ja asioiden välisten suhteiden kokemuksellisen ymmärryksen kehittyminen mahdollistaa sen, että lukijasta tulee jollain elämänalueella entistä kykenevämpi toimimaan hyveellisesti. Ymmärrys ja hyveellinen toiminta ovat prosessinkaltaisessa suhteessa keskenään, ja kehittynyt hyveellinen toiminta lisää jälleen ymmärrystä, joka taas mahdollistaa entistä hyveellisemmän toiminnan.

4.4 Luvun lopuksi

Hyve-epistemologisesti antikognitivistien kritiikkiä voidaan lähestyä hyve-etiikan tapaan kysymällä, voiko kaunokirjallisuuden lukemisen osoittaa kehittävän lukijan ymmärrystä, mikä puolestaan on ennakkoehto sille, että hän voi toimia hyveellisesti. Kun hyve-etiikka tarkastelee ihmisen moraalista toimintaa, keskittää hyve-epistemologia kiinnostuksensa ihmisen tiedolliseen toimintaan. Sekä Martha Nussbaumin että Lorraine Coden näkemysten mukaan lisääntynyt ymmärrys voi johtaa entistä parempaan hyveelliseen toimintaan. Mikäli hyveiden avulla kehittyvä ymmärrys käsitetään Nussbaumin tapaan kyvyksi toimia moraalisesti hyveellisesti tietyllä elämänalueella, eroaa ymmärrys ymmärryksen tunteesta, jonka vallassa toimivalla ei samalla elämänalueella ole kykyä toimia hyveellisesti.

Kaunokirjallisuuden lukeminen kehittää sekä Nussbaumin että Coden mukaan hyveitä, mutta pelkän kaunokirjallisuuden varassa ei kuitenkaan voi sanoa, tarjoaako tietty teos ymmärrystä vai vain ymmärryksen tunnetta. Kuten todettu, Code (2020, 204) on Nussbaumin (esim. 1990, 47–48) kanssa samaa mieltä siitä, että lukukokemuksen aikana lukija pääsee harjoittelemaan kykyjään ja kehittämään hyveitään. Linda Zagzebskin (2001, 242) luonnehdinnan mukaan nämä kehittyvät hyveet tähtäävät ei-propositionaalisen tiedon sijaan ymmärrykseen.

Zagzebskin ymmärryksen määritelmän mukaan todellisuudella on ei-propositionaalinen rakenne, ja ymmärtäminen on tämän rakenteen käsittämistä (Zagzebski 2001, 242). Ymmärtäminen ei Zagzebskin mukaan siis liity ainoastaan tarkasti rajattujen propositionien ymmärtämiseen, vaan niiden lisäksi kokonaisuuteen, jossa myös propositionia esiintyy. Myös kaunokirjallisen teoksen rakenne on ei-propositionaalinen, vaikka teos voi sisältää myös propositionien muodossa esitettyä tietoa. Koska teoksen kokonaisuus ei ole propositionaalinen, siitä saatavaa ymmärrystä olisi vaikeaa kääntää propositionaaliseen muotoon.

Seuraavassa luvussa tarkastelen addiktiivista toimintaa ja pohdin kysymystä siitä, voiko tietyn addiktiivista toimintaa kuvaavan kaunokirjallisen teoksen lukeminen lisätä nimenomaan

addiktiivisesta toiminnasta saatavaa ymmärrystä. Tarkastelen David Foster Wallacen *Infinite Jestin* (1996) potentiaalia ymmärryksen lisääntymisessä kahdessa esimerkkitapauksessa. On huomattava, että lukijassa voi kyseistä romaania lukiessa herätä ymmärryksen tunne addiktiivisen toiminnan ymmärtämisestä mutta tämä ei tarkoita, että lukija todella ymmärtäisi addiktiivista toimintaa. Miksi kaunokirjallisessa teoksessa esiintyvän addiktin emootiot vastaisivat todellisen addiktin emootioita? Coden painottama affektiivinen ymmärrys siitä, miltä jokin asia tuntuu, tarjoaa kysymykseen yhden lähestymistavan. Yhdessä Zagzebskin kolmikohtaisen ymmärryksen määritelmän kanssa se auttaa tarkastelemaan sitä, voiko hyve-epistemologisella lähestymistavalla selkeyttää, miten kaunokirjallisuus eräässä esimerkkitapauksessa voi lisätä ymmärrystä tietystä aiheesta.

5 Tapausesimerkki: *Infinite Jest*

Aloitan käsillä olevan luvun tarkastelemalla kaunokirjallisuutta ja sen eri lajeja. Tarkastelen Nussbaumin ja Coden näkemyksiä realistisesta romaanista ja pohdin kokeellisen kirjallisuuden ymmärrystä lisäävää potentiaalia verrattuna realistiseen romaaniin. Kuten olen esittänyt, Nussbaum pitäytyy pääosin realistisessa romaanissa tarkastellessaan kaunokirjallisuuden eettistä arvoa. Myös Code painottaa suurelta osin ainoastaan realistista romaania pohtiessaan kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa. Sekä Nussbaumille että Codelle tärkeitä ovat realistisen romaanin henkilöahmot ja niiden kehitys, mutta mielestäni liiallinen henkilöahmoihin keskittyminen kaunokirjallista teosta tarkastellessa voi johtaa liian rajoittuneeseen kuvaan kaunokirjallisuuden potentiaalista. Pohdinkin realistisen romaanin tarkastelun yhteydessä myös kokeellista kirjallisuutta ja sille ominaisia piirteitä.

Tämän jälkeen siirryn tietyn kokeellisen teoksen tarkasteluun. Esittelen ensin *Infinite Jestin*, mutta tarkastelen tämän jälkeen addiktiivisen toiminnan riittäviä ja välttämättömiä ehtoja ja potentiaalisia syitä. Esittelen myös filosofisten addiktioteorioiden määritelmät addiktiiviselle toiminnalle, sillä teorioiden ongelmiin ei ole kyetty täysin vastaamaan, eikä yksikään addiktioteoria selitä addiktiivisen toiminnan kaikkia piirteitä (Uusitalo 2015, 196). Pohdin, voimmeko tietyn addiktiivista toimintaa kuvaavan kaunokirjallisen teoksen avulla saada sellaista ymmärrystä addiktiivisesta toiminnasta, jota addiktioteoriat yksin eivät tarjoa.

Käytän *Infinite Jestia* tapausesimerkkinä, jonka avulla tarkastelen hyve-epistemologista käsitystä siitä, miten kaunokirjallisuus voi lisätä ymmärrystä. Pidän taustanani edellisessä luvussa esitellyn Zagzebskin ja Coden näkemysten yhdistämisen, mutta käytän myös Nussbaumin hyve-eettistä määritelmää erottaakseni ymmärryksen pelkästä ymmärryksen tunteesta. Esitän, että hyveisiin keskittyvä lähestymistapa voi auttaa meitä hahmottamaan, miten tietyn kaunokirjallisen teoksen lukeminen voi lisätä lukijan ymmärrystä. Sen sijaan että tulkitsisin *Infinite Jestia* kovinkaan tarkasti, tarkastelen estetiikan alan kysymystä kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta. Mikäli Nussbaumin ja Coden hyvekannat soveltuvat yksittäisten teosten ja yksittäisten aiheiden, kuten addiktiivisen toiminnan tarkasteluun, voi *Infinite Jestin* lukeminen auttaa lukijaa ymmärtämään addiktiivista toimintaa entistä paremmin. *Infinite Jestin* lukemisen myötä lukija voisi siis oppia toimimaan paremmin maailmassa, jossa addiktiivista toimintaa esiintyy.

5.1 Realistinen romaani ja kokeellinen kirjallisuus

Realismi ja romaanikirjallisuus liittyvät käsitteellisesti vahvasti yhteen. 1800-luvulla kehkeytynyt realistinen romaani saavutti vuosisadan loppuun mennessä huippunsa, ja realismista tuli yleinen termi kuvaamaan kaikkea kirjallisuutta, joka pyrkii todenkaltaisuuteen. Realismilla tarkoitetaan esitystapaa, jossa luodaan vaikutelma todellisuuden mahdollisimman todenkaltaisesta kuvaamisesta. Realistisen romaanin keskeisiin piirteisiin kuuluvat tarkka henkilökuvaus ja kriittinen suhtautuminen yhteiskunnan oloihin, joskaan kriittisyys ei ulotu siihen itseensä tai maailmankuvaan, jota se välittää. (Vartiainen 2010, 16–18.) Tällaista itsekritiikkiä alkoi kehittää 1900-luvulla alkanut modernistinen kirjallisuus ja erityisesti vuosisadan loppupuolella noussut kokeellinen kirjallisuus.

Kirjallisuuden suuntauksista kokeellinen kirjallisuus on kaunokirjallisuutta, joka rikkoo aikansa konventioita muotonsa, tyylinsä tai kerrontaratkaisujensa avulla. Se pyrkii usein tietoisesti irtautumaan esimerkiksi perinteisestä henkilökuvauksesta ja kehottaa lukijaa kiinnittämään huomionsa teoksen muihin piirteisiin. Kokeellista kaunokirjallisuutta paljon tutkinut kirjallisuustieteilijä Warren Motte painottaa kokeellisen kirjallisuuden historiallista kehittymistä ja olemuksellista metadiskursiivisuutta. Termi ”kokeellinen kirjallisuus” tunnistettavana ja systemaattisena kirjallisena suuntauksena on aikamme konstruktio, jonka juuret ovat ranskalaisessa avantgardessa. Aikanaan kokeellisista ja radikaaleista keinoista, kuten minimaalisuudesta, tajunnanvirrasta ja autofiktiosta on kuitenkin nykyään tullut osa valtavirtakirjallisuutta. Nykypäivän kokeellisuus onkin vaikeasti määriteltävää, sillä käsitys siitä, mitä voidaan pitää kirjallisuutena, on laajentunut paljon 2000-luvulla, ja esimerkiksi romaaneiksi luetaan hyvin monipuolisia ja kokeellisia teoksia. (Motte 2018, 1–2.) Mikä on tällaisten teosten potentiaali ymmärryksemme lisääntymisessä?

Linda Zagzebski (2001, 242) painottaa taiteen ymmärrystä lisäävää potentiaalia. Taideteosten rakenne on ei-propositionaalinen, jonka vuoksi taiteen tulkitsijoiden on vaikeaa kääntää ymmärryksensä tästä rakenteesta propositionaaliseen muotoon. Tästä syystä kaunokirjallisten henkilöhahmojen ymmärtäminen on Zagzebskin mukaan helpompaa kuin maalausten tai veistosten ymmärtäminen. Kaunokirjallisten henkilöhahmojen ymmärtäminen on yhteydessä lukijan olemassa olevaan ymmärrykseen itsestään ja toisista ihmisistä. Zagzebski näkeekin kaunokirjallisuuden henkilöhahmojen ymmärtämisen olevan ikään kuin lukijan olemassa olevan ymmärryksen laajennus. Mikäli kaunokirjallisessa teoksessa on narratiivinen rakenne, ovat teoksen osat propositionaalisia, mutta sen kokonaisuuden rakenne ei ole. Narratiivisen rakenteen ymmärtäminen on melko helppoa, sillä oman elämämme rakenne on Zagzebskin (2001, 242) mukaan samankaltainen.

Kaunokirjallisen teoksen narratiivinen rakenne on yhteydessä Zagzebskin ymmärryksen määritelmän toiseen osaan, jonka mukaan propositionaalisesta tiedosta poiketen ymmärryksen kohteena ei ole tietty väite, vaan ymmärrykseen liittyy käsitys osien ja kokonaisuuden suhteista. Zagzebskin (mt.) mukaan ymmärrys ei liity ainoastaan tarkkojen propositioiden ymmärtämiseen, vaan niiden lisäksi kokonaisuuteen, jossa myös propositiot ilmenevät. Esitän, että Zagzebskin ymmärryksen määritelmän toinen osa on erityisen hedelmällinen, kun tarkastellaan kokeellista kaunokirjallisuutta.

Lorraine Coden (2020, 225) mukaan realistisen romaanin henkilöhahmot toimivat malleina toiminnalle, jollaista on syytä kehittää tai välttää. Martha Nussbaum (2011, 129–130) painottaa samankaltaiseen tapaan mielikuvituksen roolia toisen ihmisen kokemusten ymmärtämisessä. Molempien filosofien ajatuksissa kaunokirjallisuudesta on paljon yhteistä, ja molemmat painottavat väitteitä esittäessään pääosin vain realistista romaania ja sen henkilökuvauksia. Nussbaumilla kaunokirjallisuuden eettinen arvo liittyy melko vahvasti perinteiseen henkilökuvaukseen ja Code on samaa mieltä, joskin hyve-epistemologian saralla.

Perinteisen henkilökuvauksen tarkastelu on eittämättä hyödyllistä ja voi auttaa lukijaa ymmärtämään eri tilanteissa elävien ihmisten kokemuksia hyvin syvästi, mutta myös rajaa tarkasteltavaksi vain tietyn teosten osa-alueen. Lähes kaikessa proosassa toki on henkilöhahmoja, joiden tarinaa kertomuksessa kuvataan, ja täysin ilman henkilöhahmoja oleva kertomus ei välttämättä ole enää kaunokirjallisuutta. Henkilöhahmojen tarkastelu on tärkeä osa-alue tarkasteltaessa kaunokirjallisuuden moraalista ja epistemologista potentiaalia, mutta henkilökuvauksessa pitäytyminen myös rajoittaa mahdollisia tarkasteltavia kaunokirjallisia teoksia. Tarkasteltavien teosten mahdollisuudet rajoittuvat helposti ainoastaan perinteisen realistisen proosan keinoihin. Kaunokirjallisten teosten muut osa-alueet, kuten esimerkiksi muoto ja tyyli, voivat jäädä huomiotta, vaikka voivat ymmärryksen kehittymisen kannalta olla sekä moraalisesti että epistemologisesti keskeisiä. Voimme kenties syventää ymmärrystämme kaunokirjallisuuden moraalista ja tiedollisesta arvosta laajentamalla näkökulmaa realistisista romaaneista myös kokeelliseen kirjallisuuteen.

Kirjallisuustieteilijä Brian McHalen määritelmän mukaan moderni fiktio nähdään tyypillisesti epistemologisena, sillä se etualaistaa sellaiset kysymykset kuin ”Mitä voidaan tietää?”, ”Kuka tämän tietää?” ja ”Miten tämä voidaan tietää ja millä perusteella?” (McHale 1987, 9.) Myös kirjallisuustieteilijä Alan Palmer pitää modernia fiktiota suuntautuneena havaitsemisen ja kognition, näkökulman, ajan subjektiivisen kokemuksen ja tiedon luotettavuuden arviointiin liittyviin seikkoihin (Palmer 2011, 276). Modernit narratiivit pyrkivät osoittamaan sen, miten havaitseminen, toiminta ja

ajattelu ovat erottamattomasti sidoksissa toisiinsa (ks. myös Mikkonen 2020, 1–2). Kokeelliset teokset taas pyrkivät tutkimaan esimerkiksi sitä, miten moraalisia kysymyksiä on mahdollista lähestyä. Tässä kuljetaan siis perustavimpiin kysymyksiin siitä, mikä ylipäättään on mahdollista. McHalen määritelmän mukaan kokeellista kirjallisuutta hallitseekin ontologian dominantti (McHale 1987, 10).²⁴ Kokeellista fiktiota kiinnostavat täten olemassaoloon itseensä ja sen mahdollisuuteen liittyvät seikat pikemmin kuin se, mitä olemassaolosta voidaan tietää. McHalen mukaan kokeellisen tekstin ontologisiin kysymyksiin kuuluvat esimerkiksi kysymykset siitä, mikä on maailma, kuinka maailmat on rakennettu ja miten maailmojen rajoja voidaan rikkoa (ks. myös Oke 2020, 18).

Realistista, henkilöhahmojen toimintaan keskittyvää romaania tarkasteltaessa huomio kiinnittyy vain tiettyyn puoleen ihmisen elämästä, kuten aiemmin esitelly perinteisen epistemologian lähestymistapa tietokysymyksiin huomioiden ihmisen kyvystä tietää ainoastaan yhden puolen. Hanna Meretoja (2014, 125–126) esittää, että kokeellista kirjallisuutta lukemalla voimme tutkia meissä herääviä ”oivalluksia perustavimpiin ihmisenä olemisen kysymyksiin, kuten hyvää elämää ja oikeudenmukaista yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin, sekä radikaalisti uusia tapoja esittää näitä kysymyksiä.” Kokeellista kirjallisuutta lukemalla voimme entistä paremmin huomioida inhimillisen elämän monet tasot mahdollisimman monipuolisella tavalla. Poikkeuksellisten kerrontaratkaisujen tarkastelu voi auttaa ymmärtämään myös poikkeuksellista inhimillistä toimintaa. Esimerkiksi myöhemmin tarkastelemani *Infinite Jestin* pitkälle viedyn kokeellisuuden ja poikkeuksellisen rakenteen voi nähdä erityisinä eettistä havaintokykyä rikastuttavina keinoina tarkasteltaessa poikkeuksellista inhimillistä toimintaa, kuten vaikkapa addiktiivista toimintaa.

Kuten todettu, kokeellinen kirjallisuus esittää harvoin ainoastaan tiettyä moraalialia tai hyvän elämän mallia, vaan kokeelliset teokset pyrkivät pikemminkin tutkimaan sitä, miten esimerkiksi moraalisia kysymyksiä on ylipäänsä mahdollista lähestyä (Meretoja 2014, 125–126). Vaikka Nussbaum ja Code korostavat realistisen romaanin ensisijaisuutta, heidän näkemyksensä rikastuttavat myös kokeellisten teosten tarkastelua. Nussbaum kiinnittää huomiota myös muodon ja sisällön suhteeseen, siihen, kuinka romaanin muoto on yhteydessä toisistaan poikkeaviin näkökulmiin ja kokemisen tapoihin (esim. Nussbaum 1990, 143). Tämä monipuolisuus on arvokasta itsessään.

²⁴ McHalen teos *Postmodernist fiction* (1987) käsittelee tarkkaan ottaen postmodernia kaunokirjallisuutta, mutta ulotan McHalen määritelmiä koskemaan myös muuta modernismin jälkeistä* kaunokirjallisuutta, sillä kokeellista kaunokirjallisuutta sen tyypillisesti käyttämien keinojen vuoksi voi paljolti tutkia käyttämällä postmodernismin käsitteitä. Perustelen valintani tarkemmin neljännen luvun alussa.

* En ota kantaa modernismin tai muiden taiteen tyyliuuntien tarkkaan ajoitukseen, vaan erotteluni perustuu yksittäisten teosten tyypillisille piirteille.

Meretoja (2014, 120–121; 125–126) esittää, että kokeellinen kirjallisuus voi olla eettisesti ja myös tiedollisesti hyödyllistä, vaikka se irrottautuu perinteisestä henkilökuvauksesta, eikä keskeistä välttämättä ole samastuminen henkilöhahmoihin. Voimme tutkia meissä herääviä kysymyksiä siitä, millaista on olla ihminen tietyssä paikassa tiettyyn aikaan. Henkilöhahmojen sijaan keskeistä on pikemminkin kokonaisen uuden maailman kohtaamisen tapa, jota lukija joutuu tarkastelemaan kriittisesti.

Myös Nussbaum (1990, 142–143) huomioi sen, että kokeellisten teosten kieli, tyyli ja muoto voivat olla vahvasti yhteydessä myös teoksen kokemisen tapoihin, sillä ne voivat saada lukijan korostuneen tietoiseksi henkilökohtaisten ymmärrys- ja havaintokykyjen rajallisuudesta. Hyve-epistemologisesti taas voimme kokeellista kirjallisuutta lukemalla huomioida ymmärryksen kehittymiseen ja olemassaoloon liittyviä seikkoja monipuolisemmin kuin pitäytymällä vain realistisessa romaanissa. Esimerkiksi seuraavaksi käsittelemäni *Infinite Jestin* pirstaleinen rakenne, aiheesta ja tapahtumasta toiseen hyppivä kerronta ja epäkerrottu ovat ehdottoman tärkeitä osia romaanin kokonaisuudesta. Teosta tarkasteltaessa näitä ei voi perinteisten kerrontatekniikoiden ohella ohittaa.

Kokeellinen kaunokirjallisuus siis kyseenalaistaa monia realististen romaanien keskeisiä keinoja. Henkilöhahmoihin keskittyminen ei välttämättä ole ainoa lukijan tarkkaavaisuutta vaativa asia kokeellisen teoksen ymmärtämisessä, vaan monet esimerkiksi muotoon ja kieleen liittyvät seikat nousevat teoksen merkitysten ymmärtämisen kannalta keskeisiksi. Kokeellisen kaunokirjallisuuden lukuisat keinot pirstouttavat merkityksen moniin osiin. Eräs esimerkki kokeellisia keinoja käyttävästä kaunokirjallisesta teoksesta on *Infinite Jest*.

5.2 *Infinite Jest*

David Foster Wallacen romaani *Infinite Jest* (1996) on post(post)moderni romaani²⁵, joka tarkastelee niin epistemologisia kuin ontologisiakin kysymyksiä usealla eri tasolla. Teoksen keskiössä on kolme tarinaa, jotka limittyvät ja liittyvät toisiinsa joskus sattumanvaraisen oloisesti. Romaanin keskeisiin teemoihin kuuluvat addiktiot, egoismi, äärimmilleen viety hedonismi ja pohjoisamerikkalaisen viihdekulttuurin kritiikki. Televisio ja sen vaikutukset ihmiseen ovat läsnä aivan kuten laittomien

²⁵ Postpostmodernismi on alun perin arkkitehtuurin tutkimuksessa syntynyt termi, josta se on liikkunut myös muun taiteen tutkimukseen. Postmodernismin nähtiin viimeistään 2000-luvun alussa käyttäneen keinonsa loppuun, joten uusi käsite kuvaamaan sen jälkeisiä tyylisuuntia tuli tarpeeseen. Postpostmodernismista on myös käytetty esimerkiksi nimityksiä metamodernismi ja digimodernismi. (Ks. esim. Vermeulen & Akker 2010.) David Foster Wallacen (1998, 67) popularisoima uusvilpittömyys ("new sincerity") on nykyisin melko laajalle levinnyt termi.

huumeiden käyttö. Televisiosta ja viihteestä saatava nautinto ja huumausaineista saatava nautinto esitetään teoksessa samankaltaisina turruttavina keinoina todellisuudesta pakenemiseen. Addiktoivan substanssin vaikutus addiktiin on addiktoituneen yksilön klassinen ongelma: Tv:n katsominen ja ihmiskontakteista etäännyminen ovat läheisessä kausaalisisessa suhteessa keskenään, ja tämä yhä vahvistaa yksilön yksinäisyydentunnetta ja kykenemättömyyttä solmia kontakteja toisiin ihmisiin. (Curtis 2016, 42.) *Infinite Jest* on myös tietoinen siitä, että se tarkastelee esimerkiksi tietoon ja ajatteluun liittyviä kysymyksiä. Tämä postmodernismille tyypillinen itsetietoisuus nousee romaanissa korostuneen tiedostetuksi, ja romaanin voi nähdä tiedostavan, että se tiedostaa että se tiedostaa itsensä.

Infinite Jest on siis postmoderni romaani, ja esimerkiksi postmodernilla ironialla ja metafiktiolla on paikkansa romaanissa. Teos haluaa kuitenkin ylittää postmodernin kerronnan konventiot ja etenee pitemmälle. Romaani ei jää ”postmodernismin vangiksi”, vaan ylittää sen esimerkiksi siten, että *Infinite Jestissa* metafiktio käyttö on ylen määrin liioiteltua ja parodista. Korostunut tietoisuus itsestä kääntyy tekstuaalisena keinona itseään vastaan, ja se voidaan nähdä myös postmodernismin kritiikkinä. Kokeellista kaunokirjallisuutta tutkineen kirjallisuustieteilijä Timothy Aubryn mukaan Wallace käyttää postmodernismille ominaisia keinoja saadakseen lukijan kokemaan itse lukemisen addiktiivisena (Aubry 2011, 110–111). Luvun kerronnan keskeytyminen jännitteiseen kohtaan houkuttelee lukijaa jatkamaan lukemista, ja tämä kuvaa Aubryn mukaan myös addiktiota. Etualaistamalla kysymykset omasta olemassaolostaan *Infinite Jest* tekee myös oman kertomuksensa paljastamisesta reflektion aiheen. Lopulta teos saa lukijan turhautumaan haluun etsiä katarttista lopetusta juonikatkelmiin. Vihjeet eri henkilöahmoja yhdistävistä tekijöistä ohjaavat lukijaa kohti klimaksia, jota ei koskaan tule.

Aubry näkee paljon yhtymäkohtia teoksen rakenteen ja addiktoituneilla yksilöillä ilmenevän toiminnan välillä. Addiktiivinen toiminta sisältää halua ”saada lisää”, ja metafiktio käyttäminen addiktio kuvaamiseen vaikuttaa analogiselta addiktiivisen toiminnan kanssa. *Infinite Jestin* lukijat joutuvat kohtaamaan paitsi oman addiktoituneisuutensa juoneen myös addiktio juonen kaltaisen luonteen. Sekä lukijan että addiktin kokemuksen rakenteesta selkenee yhteneväistä jatkuvuutta. Lukija turhautuu joutuessaan samaan aikaan kompulsiivisesti seuraamaan romaanin juonta ja huomiomaan jatkuvasti oman kompulsionsa juonen seuraamiseen. Näin Wallace luo kokemuksen, joka imitoi hyper-itsetietoista addiktia. (Aubry 2011, 110–112.) Kaunokirjallisuus voi siis luoda Coden näkemyksen mukaista ymmärrystä siitä, miltä jokin tuntuu, muutenkin kuin vain henkilöahmojen kokemuksiin eläytymisen kautta.

Infinite Jestia on usein luettu ”uusvilpittömänä kirjallisuutena”, jolloin sen voi nähdä kritisoivan postmodernismia ja ylittävän sen. Näkemykseen ovat vaikuttaneet vahvasti Wallacen muissa teoksissaan esittämät ajatukset, joiden on tulkittu jopa antavan lukuohjeita Wallacen pääteoksista (esim. Kelly 2017, 2; Adiseshiah 2016, 185–186). Esimerkiksi esseessään *E Unibus Pluram – Television and US Fiction* (1998) Wallace ennakoii postmodernin kirjallisuuden loppua sen käyttäessä tyypilliset keinonsa tyhjiin. Metafiktio, kyynisyys ja kaikkialle yltävä ja kaiken taustalla oleva ironia riittävät Wallacen mukaan vain tiettyyn pisteeseen asti, kunnes niillä ei ole enää mitään uutta annettavaa. Fiktio tulisi erkaantua kirjallisuuden kenttää hallitsevasta ”arvostelevasta ja tuhoavasta” postmodernista ironiasta (Wallace 1998, 67). Postmoderni kuuluu loppuun ja tilalle on tultava jotain muuta. Wallacen odottaman seuraavan kirjallisuudensuuntauksen on toivottavaa olla mahdollisimman rehellistä. Kaikkea ei voi postmodernismin tapaan lyödä leikiksi, vaan kirjallisuuden vilpittömyys on löydettävä uudelleen. Wallacen esittämästä kritiikistä huolimatta hänen omia kaunokirjallisia teoksiaan voi kuitenkin hyvin tarkastella osana postmodernia traditiota.

Infinite Jestin tarkastelu postmodernismin käsittein on perusteltua, sillä se esimerkiksi mahdollistaa paikoin hyvin tarkan tekstianalyysin tekemisen. Näin romaanin motiivit selkenevät ja yhteys addiktioteorioiden kuvaamaan addiktiiviseen käyttäytymiseen käy ilmeiseksi. Teoksen fragmenttien tyylillinen kerronta poikkeaa usein toisistaan, mutta monien fragmenttien kerronta on vauhdikasta, sisältää puhekielisyttä, slangisanoja ja paljon toistoa, ja saattaa hyppiä nopeasti aiheesta toiseen. Virkkeet ovat usein pitkiä ja kappaleet saattavat jatkua yhtäjaksoisesti useita sivuja, vaikka niiden sisällä käsitellään hyvin erilaisia asioita. Tämä ajatusten jatkuva hyppiminen asiasta toiseen on keskeistä *Infinite Jestin* ajankuvaa, jota se itsensä tiedostaen kommentoi.

Tarkastelen myöhemmin *Infinite Jestin* kuvauksia addiktiosta ja pohdin hyvenäkökulmasta sitä, mitä ymmärryksen lisääntyminen tässä yhteydessä mahdollisesti tarkoittaa. Ensin on kuitenkin syytä pohtia, mitä addiktio ja addiktiivinen toiminta tarkoittavat. Pyrin ensin määrittelemään addiktiivisen toiminnan riittävät ja välttämättömät ehdot ja pohdin addiktiivisen toiminnan syitä. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti keskeiset filosofiset addiktioteoriat, kunnes palaan jälleen *Infinite Jestin* tarkasteluun. Addiktioteorioiden esittelemisen ja addiktiivisen toiminnan ehtojen määrittelemisen on perusteltua, sillä niiden avulla on mahdollista arvioida *Infinite Jestissa* esiintyvien addiktiivisen toiminnan kuvausten uskottavuutta. Filosofiasa esiintyvät addiktion määritelmät eivät toki ole normi, joihin kaunokirjallisuuden kuvauksia addiktiivisesta toiminnasta suhteutetaan, mutta ne tarjoavat lähtökohdan tarkastelulle. Tarkoitukseni on verrata addiktioteorioista hahmottuvaa kuvaa siihen ymmärrykseen, jota *Infinite Jestin* lukeminen voi tarjota.

5.3 Addiktiivinen toiminta

Arkikäytössä addiktio-termi on yleistynyt kuvaamaan lähes mitä tahansa normaalista poikkeavaa, usein liioittelevaa toimintaa. Se, että toiminta on poikkeavaa, ei kuitenkaan riitä addiktion määrittelyyn, ja ei-addiktiivinen toiminta, kuten kompulsiiiviset teot ja piintyneet tavat on syytä erottaa addiktiivisesta toiminnasta. (Uusitalo 2015, 1–2.) Jotta toiminta voidaan määritellä addiktiiviseksi, sen riittävät ja välttämättömät ehdot tulee eritellä. Filosofi Juha Räikkä (2017, 81) erottaa addiktiivisen toiminnan muunlaisista riippuvuuksista nimeämällä addiktiivisen toiminnan kolme yleistä piirrettä:

1) Addiktiivinen toiminta on pitkällä aikavälillä haitallista tai ainakin potentiaalisesti haitallista addiktille itselleen. Addiktiivinen toiminta voi olla haitallista esimerkiksi tupakoitsijalle, joskin toiminnan haittavaikutukset tulevat mahdollisesti näkyviin vasta pitkän ajan päästä, jos koskaan. Addiktiivisen toiminnan määrittelyyn voi siis riittää, että toiminta on potentiaalisesti haitallista. Täten addiktio eroaisi monista riippuvuuksista, sillä esimerkiksi pieni lapsi on riippuvainen huoltajastaan, mutta addiktiosta ei tämän riippuvuuden yhteydessä voi puhua. Tyypillisiä esimerkkejä yksilölle haittaa tuottavista addiktioista ovat päihde- ja peliaddiktio.

2) Riippuvuus päihteestä tai tietystä toiminnasta on itseaiheutettua. Lapsen riippuvuus huoltajastaan ei ole valinta, joten addiktion toisen yleisen piirteen voidaan nähdä olevan opittua, hankittua riippuvuutta. Päihteet eivät ole alun perin elämän kannalta välttämättömiä, ja päihdeaddiktiosta voidaan puhua vasta, kun päihteen välttämättömäksi tuleminen on itseaiheutettua. (Räikkä 2017, 81.)

3) Toiminta on toistuvaa. Addiktion filosofiaa paljon tutkineen Susanne Uusitalon (2015, 195) mukaan addiktiivisen toiminnan tyypillisiä piirteitä ovat voimakas halu, lyhytnäköisyys, vinoutunut päätöksenteko ja tahdonheikkous. Yksinään nämä eivät ole välttämättömiä piirteitä addiktiolle, mutta yhdessä ne ovat riittävä ehto, kun ne ymmärretään aktiivisen toimijan toistuvaksi toiminnaksi. Tekojen toistuvuus on tärkeää, sillä yksittäinen, vain kerran tapahtuva teko ei vielä ole addiktiivinen. Mikäli addiktiivista toimintaa tarkastellaan vain yksittäisinä tekoina, ymmärrystä addiktiosta ei voi saavuttaa. (Räikkä 2017, 81.) Tekojen toistuvuuskaan ei silti yksin riitä, sillä teoissa on myös oltava jatkuvuutta, johon yksilö jossain määrin sitoutuu.

Ihmisillä on erilaisia haluja ja päämääriä sekä uskomuksia siitä, kuinka halut ja päämäärät voidaan parhaiten toteuttaa. Toiminta ei silti automaattisesti virtaa haluista ja uskomuksista, vaan toimintaan

on tehtävä päätös tai valinta toimia. (Uusitalo 2013, 93; Visala 2018, 40.) Tavallisesti yksilön nähdään arvostavan vahvinta haluaan. Tästä seuraa ongelmia, sillä väite kytkee arvostelmien tekemisen ja motivaation käsitteellisesti yhteen. Jos yksilö arvottaa enemmän haluamansa toimintavaihtoehdon paremmaksi, hänen halunsa tulisi aina olla yhtäläinen hänen tekojensa kanssa. Addiktiivisia tekoja tarkasteltaessa tämä ei aina pidä paikkaansa, sillä addiktit toimivat ajoittain vastoin tahtoaan. Täten toimivia addikteja kutsutaankin vastentahtoisiksi.

Myötätahtoiset addiktit erotetaan joskus vastentahtoisista addikteista siten, että ensin mainitut haluavat toimia addiktiivisten halujensa mukaan. Heidän tahtonsa on yhdenmukainen addiktiivisten halujen kanssa. Vastentahtoiset addiktit taas toimivat tahtoaan vastaan. He eivät halua toimia addiktiivisten halujensa mukaan, mutta toimivat silti. Vastentahtoisien addiktien voidaan katsoa kärsivän omasta toiminnastaan ja he tuskin arvostavat sitä. (Uusitalo 2013, 94). Addiktiivinen toiminta voi vaikuttaa irrationaaliselta, mikäli addiktoitunut henkilö toimii addiktiivisen halunsa mukaan, vaikka ei haluaisi. Addikti voi toki kokea addiktiivisen halunsa mukaan toimimatta jättämisen huonompana vaihtoehtona itselleen kuin toimimisen sen mukaan, sillä toimimatta jättäminen voi johtaa esimerkiksi psyykkisiin ja/tai fyysisiin vieroitusoireisiin, joita addikti arvottaa tärkeämmiksi välttää kuin addiktionsa mukaan toimimista. Myös muut syyt, kuten esimerkiksi todellisuudesta pakeneminen tai itseluottamuksen lisääminen voivat olla addiktille syitä toimia addiktion mukaan. (Pickard 2019, 19; Uusitalo 2015, 55–56.)

Addiktion vaarallisuuden ja tabuluonteen vuoksi addiktion yksilölle myönteiset seikat voivat jäädä tutkimuksessa huomiotta (Foddy & Savulescu 2010, 3; Pickard 2019, 13). Addiktiivisen toiminnan yksilölle mahdolliset hyödyt on kuitenkin huomioitava pohdittaessa addiktion syitä, sillä jos addiktion syihin halutaan paneutua perusteellisesti, on otettava huomioon myös kysymys siitä, miksi ihmisillä on ylipäänsä tarve käyttää päihteitä tai harjoittaa muulla tavoin itselleen potentiaalisesti haitallista toimintaa. Filosofin Hanna Pickard (2019, 13) huomauttaa, että esimerkiksi sosiaalisesti eristyneille yksilöille päihteet voivat antaa identiteetin ja yhteisöön kuulumisen kokemuksia. Päihteidenkäyttäjien väliset suhteet ja keskinäiset siteet voivat olla hyvin voimakkaita.

On siis huomattava, että päihteet eivät ainoastaan suo käyttäjälleen mielihyvää, vaan voivat olla hyödyllisiä yksilölle monella elämän osa-alueella, sillä addikti voi käyttää päihteitä esimerkiksi eräänlaisena selviytymiskeinona. Pickard (2019, 19) nimeää viisi yksilölle kärsimystä aiheuttavaa seikkaa, joiden korjaamiseksi päihteet voivat tuoda avun. Nämä ovat (1) itseinho ja itsetuhon tarve, (2) kärsimys, puutteelliset ses-mahdollisuudet ja mielenterveysongelmat, (3) hetkellisesti lyhytnäköinen päätöksenteko (hyperbolisuus), (4) kieltäminen ja (5) itsetunto/identiteetti.

Esimerkiksi itseinho (1) voi Pickardin mukaan (2019, 14) olla yksilön mielenterveysongelmista tai persoonallisuushäiriöistä johtuen niin voimakas kokemus, että päihteiden käyttämisen negatiiviset seuraukset ovat rationaalisesti arvioiden pienempi paha kuin selviäminen ilman niitä. Tarve itsetuholle voi joillakin yksilöillä selittää päihteiden käyttöä. Päihteiden käyttämisen hyödyt voivat myös ylittää niistä aiheutuvat haitat, mikäli yksilö elää haasteellisissa ja puutteellisissa olosuhteissa (2). ”Itselääkintähypoteesia” puoltaa päihteiden usein turruttava tai muulla tavoin psyykkistä ahdinkoa ja hätää lieventävä vaikutus. Päihteet voivat tarjota keinon tulla toimeen esimerkiksi stressin, kivun ja epätoivon kanssa. (Pickard 2019, 15.)

Pickardin kohta kolme, hetkellisesti lyhytnäköinen päätöksenteko (hyperbolisuus) (3), on analoginen addiktion hyperbolisen valintateorian kanssa, jonka muiden addiktioteorioiden tavoin esittelen seuraavassa luvussa. Hyperbolisen valintateorian mukaan addikti arvostaa korkeammalle nopeasti saatavaa palkintoa, kuten päihteiden tuomaa mielihyvää, pikemmin kuin pitkän aikavälin hyötyjä esimerkiksi terveyteen liittyvien seikkojen osalta, jos päihteistä pidättäytyään. (Salonen 2012, 16; Uusitalo 2014.) Kieltäminen (4) taas on eräs psykologinen defenssimekanismi, joka suojaa itseä. Se voidaan nähdä vääristyneenä uskomuksena, so. henkilö kieltäytyy uskomasta muihin uskomuksiin huolimatta niiden potentiaalisesta todistusvoimasta, sillä omaksutun uskomuksen hylkääminen aiheuttaisi psyykkistä kärsimystä (Pickard 2019, 16). Kieltäminen voi selittää sen, miksi addiktit valitsevat addiktiivisen toiminnan jatkamisen huolimatta negatiivisista seurauksista. Kieltämisen tilassa olevat addiktit kieltävät päihteiden käyttämisen negatiiviset seuraukset, joten seuraukset eivät ohjaa heidän päätöksentekoaan. Osa addikteista identifioituu addikteiksi (5) ja käyttää päihteitä seurauksista piittaamatta tämän identifikaation vuoksi (Pickard 2019, 16). Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunne ja kuuluminen tiettyyn yhteisöön ovat yksilölle tärkeitä seikkoja, ja näiden potentiaalinen menettäminen voi aiheuttaa pelkoa. Addiktien voi siis nähdä jatkavan addiktiivista toimintaansa myös identifioitumisen näkökulmasta.

5.4 Filosofiset addiktioteoriat

Keskeiset filosofiset addiktioteoriat ovat sairausnäkemys, voimakkaiden halujen teoria, kaksi valintateoriaa ja addiktion liberaali näkemys. Kunkin teorian kannattajat pitävät teoriaansa riittävänä selittämään addiktiivisen toiminnan riittävät ja välttämättömät ehdot, mutta kaikkia piirteitä addiktiivisesta toiminnasta yksikään teoria ei selitä (Uusitalo 2015, 196). Esittelen nyt kunkin teorian keskeiset piirteet ja suurimmat puutteet.

Addiktion sairausnäkemys on lääketieteessä ja psykologiassa vallitseva kanta, jonka mukaan addiktio on patologinen sairaus, jonka seurauksena henkilö on menettänyt kaiken tai suurimman osan kyvystään hallita huumeidenkäyttöään tai muuta addiktiivista käyttäytymistään. Sairausnäkemys pitää addiktiota häirionä yksilön aivoissa, jonka alla yksilöllä ei ole kykyä hallita addiktion mukaan toimimista. (Uusitalo 2015, 12.) Tämän yleisen lääketieteellisen näkemyksen mukaan addiktio on yksilöstä irrallinen voima, josta voidaan parantua lääkehoidon ja terapian avulla, ja yksilö vain pinta, jolla addiktio toteutuu. Sairausnäkemysten puitteissa addiktio nähdään ihmisestä irrallisena, ulkopuolisena voimana, ja jotkut näkevät sen jopa “kaappaavan yksilön aivot” (Sussman & Sussman 2011, 4028). Päihteidenkäyttö vaikuttaa esimerkiksi aivojen palkitsemisjärjestelmään ja dopamiinin tuotantoon, ja toistuva päihteidenkäyttö voi aiheuttaa pysyviä muutoksia yksilön aivoissa (Foddy & Savulescu 2010, 4).

Addiktiivisella toiminnalla on siis fysiologisia vaikutuksia, jotka on huomioitava luotaessa teoriaa addiktiosta. Addiktiivista toimintaa sinänsä addiktion sairausnäkemys ei silti pysty selittämään, sillä addiktit, myös aktiivisen päihteen käytön aikana, ovat rationaalisia, aktiivisia toimijoita, jotka kykenevät harkintaan ja voivat tehdä erittäin pitkälle meneviä suunnitelmia esimerkiksi hankkiakseen päihdettä tai salatakseen sen käytön (Uusitalo 2014). Tuntuu oudolta ajatella, että tämänkaltaisen toiminta olisi mahdollista, jos jokin yksilön ulkopuolinen voima olisi kaapannut addiktin aivot. Sairausnäkemysten puitteissa on haasteellista selvittää, miksi jotkut addiktit onnistuvat lopettamaan päihteen käyttämisen (tai muun addiktiivisen käyttäytymisen) ilman ulkopuolista apua. Addikteilla on erilaisia syitä toiminnalleen ja jotkut näistä voidaan nähdä perusteltuina ja järkevinä rationaalisina syinä. Addiktit voivat löytää syitä jatkaa samankaltaista käyttäytymistään, joka alun alkaen laukaisi heidän addiktionsa ja toiminta voi jatkua henkilökohtaisesta halusta huolimatta. (Uusitalo 2015, 52.) Sairausnäkemys kohtaa siis haasteita käytännössä, sillä se ohittaa yksilön oman toimijuuden merkityksen, eikä pysty selittämään esimerkiksi sitä, miksi jotkut addiktit kykenevät lopettamaan päihteiden käytön ilman ulkopuolista apua.

Toinen keskeinen addiktioteoria on voimakkaiden halujen teoria, jonka mukaan addiktit ovat heikkotahtoisia ja toimivat siksi tietyllä tavalla (Uusitalo 2014). Tahdonheikkouteen, akrasiaan, ottivat kantaa jo Aristoteles ja Platon, ja se tarkoittaa toimintaa, jossa henkilö toimii vastoin parempaa arvostelmaansa (Uusitalo 2013, 95). Voimakkaiden halujen teorian mukaan addiktit kärsivät siis heikkotahtoisuudesta. Voimakkaiden halujen teoriassa addiktiiviset halut tai himot nähdään niin voimakkaina ja pakottavina, ettei yksilö tahdonvoimallaan kykene niitä vastustamaan. Pakottavuus ja tahdonheikkous voidaan kuitenkin erottaa toisistaan sillä huomiolla, että pakottavuutta ilmentävä toiminta ei vaikuttaisi olevan vapaata, kun taas tahdonheikkouteen viittaava toiminta vaikuttaisi

vapaalta. Tahdonheikkoutta ilmentävän toiminnan ei myöskään tarvitse olla toistuvaa. Täten addiktiivinen toiminta eroaa heikkotahtoisesta toiminnasta, sillä ollakseen addiktiivista, toiminnan tulee olla toistuvaa. (Uusitalo 2013, 95–96.)

Voimakkaiden halujen teoria pyrkii selittämään myös vastentahtoisten addiktien toimintaa. Vastentahtoiset addiktit eroavat myötähtahtoisista, sillä heidän toimintansa ei ole yhdenmukaista heidän addiktiivisten halujensa kanssa. Vaikka vastentahtoisia addikteja pidettäisiin heikkotahtoisina, Addiktiivinen toiminta –luvussa esitetty ongelma arvostelmien tekemisestä ja motivaatiosta käsitteellisesti samanlaisina säilyy. Mikäli katsotaan, että vahvin halu kohdistuu aina siihen vaihtoehtoon, jota yksilö arvostaa eniten, tahdonheikkouden käsite muodostuu ongelmalliseksi. Kuten sanottu, ihmiset eivät aina toimi arvostamallaan tavoilla tai valitse parasta mahdollista vaihtoehtoa. Heikkotahtoisiksi määriteltävinäkin addiktien siis kuitenkin nähdään toimivan sellaista halua vastaan, jonka pitäisi olla vahvin, siis omaa tahtoaan vastaan. (Uusitalo 2013, 94–95.) Monet addikteista ovat vastentahtoisia ja heidän halunsa ja toimintansa ovat ristiriidassa keskenään. Tällöin addiktiivinen toiminta voi vaikuttaa heikkotahtoiselta.

Näkemykset addiktiivisesta toiminnasta yksinomaan tahdonheikkoutena ei vaikuta riittävältä, sillä myös myötähtahtoisia addikteja on paljon. Yhteiskunnassa addiktio nähdään likipitään aina haitallisena ja hoitoa vaativana, mutta jotkut addiktit myös pitävät addiktiostaan ja haluavat jatkaa addiktiivista toimintaansa (Foddy & Savulescu 2010, 13). Tällöin toimintaa ei voi nimittää heikkotahtoiseksi, mutta toiminta on yhtä kaikki addiktiivista. Lisäksi myös muu kuin addiktiivinen toiminta voi ilmentää heikkotahtoisuutta.

Addiktion sairausnäkömyksen ja voimakkaiden halujen teorian näkömyksiä addiktin heikentyneestä autonomiasta on myös kritisoitu. Esimerkiksi Foddy ja Savulescu (2010) pitävät sekä sairausnäkömyksen että voimakkaiden halujen teorian näkömystä addiktin heikentyneestä autonomiasta virheellisenä. Heidän mukaansa addiktien addiktiivinen toiminta voi näyttää ei-autonomiselta, mutta on todellisuudessa autonomista ja rationaalista. Foddy ja Savulescu (2010, 3) ehdottavat addiktio tutkimukseen niin kutsuttua liberaalia näkömystä. Heidän mielestään sairausnäkömyksen, voimakkaiden halujen teorian ja yleisen mielipiteen muokkaaman kansannäkömyksen kuvaukseen addiktiosta liittyy vahvasti tutkimuskohteen luonne. Nautintoa etsivään toimintaan liittyy yleisessä mielipiteessä vahvoja tabuja ja mielipide vaikuttaa myös tutkimukseen.

Tabut muodostavat näkömyksemme rationaalisesta toiminnasta, emmekä rohkene tarkastella addiktiivista kokemusta ja siihen vaikuttavia mekanismeja rehellisesti. Foddy

ja Savulescu pitävät kolmea mainittua näkemystä addiktiosta näiden tabujen olemassaolon tuloksena. Ne ovat tulos yrityksestä mahduttaa addiktien havaittava toiminta ja nautinnon saavuttamiseen tähtäävän toiminnan rationaalisuuteen liittyvät normatiiviset uskomukset yhteen. Foddyn ja Savulescun näkemys keskittyy enimmäkseen osoittamaan sairausnäkemysten ja voimakkaiden halujen teorian virheet. Tämä on tärkeää, mutta varsinaisesti uutta teoriaa he eivät esitä. Niin sanottu liberaali näkemys on yritys aloittaa tutkimus ilman tutkimukseen vaikuttavia tabuja.

Mainittujen addiktioteorioiden lisäksi kannatusta on myös niin sanotuilla valintateorioilla, jotka jaetaan rationaalisen valinnan teoriaan ja hyperboliseen valintateoriaan. Molemmat pitävät addikteja rationaalisina toimijoina jotka, kuten kaikki ihmiset, haluavat maksimoida preferenssiensä tyydyttymisen (Uusitalo 2015, 52). Rationaalisen valinnan teoria ei erota addikteja toimijoina ei-addikteista, vaan näkee kaikkien ihmisten toiminnan lähtevän preferenssiensä mahdollisimman laajasta tyydyttämisestä. Teorian mukaan addiktit eroavat ei-addikteista vain siten, että heidän päihteidenkäyttönsä on runsaampaa kuin ei-addiktien. Toiminnallisen riippuvuuden kohdalla he toistavat toimintaansa enemmän kuin ei-addiktit. (Uusitalo 2015, 53, 125–126.) Mikäli addiktit toimivat aina preferenssiensä mukaan, rationaalisen valinnan teoria ei pysty selittämään, miksi jotkut addiktit addiktoituvat usein uudestaan sen jälkeen, kun ovat jo päässeet siitä irti.

Hyperbolinen valintateoria pitää myös toimijoiden preferenssejä ensisijaisina, mutta teorian mukaan preferenssien arvottaminen ja niiden mukaan toimiminen on addikteilla liioittelevaa (Uusitalo 2014). Hyperbolisuus tarkoittaa preferenssien arvottamista lyhyellä tähtämellä saatavan hyödyn mukaan. Termi on peräisin taloustieteestä ja sen mukaan yksilö hyperbolisesti arvostaa enemmän nykyhetkessä saatavaa hyötyä kuin tulevaisuudessa saavutettavaa eksponentiaalista hyötyä (Salonen 2012, 16). Addiktion hyperbolisen valintateorian mukaan addiktien preferenssien arvottaminen on juuri hyperbolista, ei eksponentiaalista. Uusitalon (2014) mukaan hyperbolinen valintateoria ei kykene selittämään, miksi addiktit voivat pitää huumeen käyttöä huonompana vaihtoehtona itselleen kuin käyttämättä olemista ja käyttää silti, vaikka tällainen toiminta on yleistä addikteille.

5.5 Addiktion kuvaus *Infinite Jestissa*

Kuten olen esittänyt, Nussbaumin mukaan kaunokirjallisuutta lukemalla lukija voi kehittää moraalisia ja tiedollisia hyveitään, ja hyveiden kehittyminen taas johtaa lukijan ymmärryksen

lisääntymiseen, sillä hänen kykynsä hyveelliseen toimintaan kehittyvät. Ymmärryksen lisääntyminen on Nussbaumilla siis sama kuin se, että kyvyt hyveelliseen toimintaan lisääntyvät. Määritelmä on kuitenkin epäselvä, sillä hyveet ovat siinä kahdessa paikassa eikä ole selvää, ovatko ne samoja vai eri hyveitä, ja miksi väliin tarvitaan ymmärrys. Zagzebskin ymmärryksen määritelmässä keskeistä on taito, osien ja kokonaisuuden välisten suhteiden jonkinlainen kokemuksellinen käsittäminen ja se, että ymmärryksellä on aina ei-propositionaalinen kohde. Yhdistin Zagzebskin näkemyksen Coden ymmärryksen määritelmään, ja loin nelikohtaisen ymmärryksen määritelmän, jossa huomioidaan myös Codella keskeinen affektiivinen kokemus.

Palaan nyt takaisin *Infinite Jestin* pariin. Tähän asti olen käsitellyt sitä, voiko hyve-etiikan ja hyve-epistemologian avulla selkeyttää ymmärryksen käsitettä tavalla, joka auttaisi selkeyttämään, mitä tarkoittaa väite, että kaunokirjallisuuden lukeminen voi lisätä ymmärrystä. Tällainen selkeyttäminen ei toki vaikuta addiktiosta saatavan ymmärryksen määrään, vaan selkeyttää, mitä tarkoittaa se, että kaunokirjallisuuden lukeminen voi lisätä ymmärrystä. Tarkastelen seuraavaksi kahta tekstikatkelmaa *Infinite Jestista*, joissa käsitellään monipuolisesti addiktiivista toimintaa kokeellisen kaunokirjallisuuden keinoin. Tarkastelen kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävää potentiaalia kuitenkin laajemmin kuin liittyen esimerkiksi Stolnitzin kognitivismin kritiikin yhteydessä esitettyyn melko epämääräiseen huomioon ihmisluonnosta yleensä. Stolnitzin mukaan propositionaaliset totuudet, joita kaunokirjallisten teosten on väitetty välittävän, ovat osoittautuneet banaaleiksi yleistyksiksi esimerkiksi epämääräisesti ilmaistuista ihmisluonnon universaaleista piirteistä (Stolnitz 1992, 200). Vaikka kaunokirjallisuuden on nähty lisäävän tietoa esimerkiksi erilaisista käsitteistä, mahdollisuuksista, tunteista ja ”ihmisluonnon universaaleista piirteistä” (Mikkonen 2014, 10; Puolakka 2021, 108), jäävät väitteet usein melko epämääräisiksi.

Coden (2020, 225) mukaan realistisen romaanin henkilöhahmot kertovat ihmisluonnon (universaaleista) piirteistä sekä toimivat malleina toiminnalle, jollaista on syytä kehittää tai välttää. Codenkaan yhteydessä ei ole täysin selvää, puhuuko hän tarkastelemastani tiettyä aihetta koskevan ymmärryksen lisääntymisestä, vai onko kaunokirjallisuuden tarkoitus hyveiden kehittymisen avulla yleisesti kehittää lukijan ymmärrystä. Tarkoitukseni on selvittää, voiko hyvenäkökulma auttaa selkeyttämään, mitä voisi tarkoittaa se, että kaunokirjallisuuden lukeminen lisäisi ymmärrystä jostain tarkasti rajatusta maailman ilmiöstä. Myös aiemmin käsittelemäni epäselvyys ymmärryksen ja ymmärryksen tunteen välisestä erosta on syytä ottaa huomioon.

5.5.1 Ken Erdedy

Infinite Jestin Erdedy-katkelma sijoittuu lähitulevaisuuteen, vuoteen nimeltä ”Year of the Depend Adult Undergarment.” Se alkaa –ja kertoo– odottamisesta. Ken Erdedy odottaa kotonaan suurta marijuana-lähetystä, jonka tietty nainen on luvannut hänelle tuoda. Erdedy on manipuloinut ja valehdellut naiselle, ja hän pelkää soittaa tälle, ettei tämä soittaisi hänelle samaan aikaan ja olettaisi, ettei Erdedy ole enää kiinnostunut. Erdedy on tehnyt erittäin monimutkaisia suunnitelmia, jotta voisi käyttää huumetta haluamallaan tavalla, vaikka addiktion sairausnäkemykseen vedoten näin ei voisi olla. Sairausnäkemyks kohtaakin haasteita käytännössä, sillä addiktit, myös aktiivisen päihteen käytön aikana, ovat rationaalisia, aktiivisia toimijoita, jotka kykenevät harkintaan ja voivat tehdä erittäin pitkälle meneviä suunnitelmia esimerkiksi hankkiakseen päihdettä tai salatakseen käytön (Uusitalo 2014).

Erdedy-katkelmassa kerronnan perspektiivi liikkuu pienestä suureen, inhimillisestä universaaliin. Erdedyn tarkkailema hyönteinen palaa toistuvasti näköpiiriin vertautuen addiktiin toimintaan addiktionsa alaisena. Wallacea paljon tutkineen kirjallisuustieteilijä Stephen J. Burnsin (2012, 56–57) mukaan juuri perspektiivi on koko romaanin keskeinen piirre, ja tämä tulee esiin kolmessa kerroksessa jo Erdedy-luvun alussa:

He sat and thought. He was in the living room. When he started waiting one window was full of yellow light and cast a shadow of light across the floor and he was still sitting waiting as that shadow began to fade and was intersected by a brightening shadow from a different wall’s window. There was an insect on one of the steel shelves that held his audio equipment. The insect kept going in and out of one of the holes on the girder’s that the shelves fit into. (*IJ* 17.)

Luvun alussa liikutaan aluksi ihmisen perspektiivistä laajempaan näkymään auringon kiertoradasta, jonka jälkeen siirrytään hyönteisen mikrotasolle. Nämä kolme perspektiivin tasoa limittyvät ja kietoutuvat toisiinsa hienovaraisesti, ja kuvaavat humoristisesti addiktiin yhä pienenevää elämänpiiriä. Vaikka Erdedy kuvataan avuttomana omien mielihalujensa kanssa ja kykenemättömänä pysymään päätöstensä takana, hyönteiseen nähden hänellä on voima päättää elämästä ja kuolemasta.

Erdedy on myös osittain tietoinen perspektiiveistä tai niiden suhteista: ”He felt similar to the insect inside the girder his shelf was connected to, but was not sure just how he was similar” (*IJ* 19). Burns

(2012, 56–57) näkee koko teoksen kannustavan lukijaa jatkuvasti kiinnittämään huomiota pienten ja suurten perspektiivien limittymiseen.

Erdedy-katkelmassa kerronta etenee kolmannessa persoonassa heijastellen protagonistin ajatuksia ja tuntemuksia. Toistoa on paljon, samat asiat ikään kuin toistuvasti tulevat mieleen ja niihin palataan ajatusten hyppiessä asiasta toiseen. Keskittyminen pitkään yhteen asiaan on vaikeaa tai mahdotonta. Katkelman keskiössä on päähenkilön odotus ja toive saapuvasta lähetyksestä, jota hän ei haluaisi ajatella, mutta ei addiktille tyypilliseen tapaan voi olla ajattelemattakaan. Kerronta liikkuu yhden aiheen ympärillä, eikä jännitys laukea, ennen kuin ongelma ratkeaa. Ahdistus ja pelko ovat toiveen toteutumattomuuden mahdollisuudesta läsnä. Odotuksen tilasta kertoo myös se, että nykyhetkestä liikutaan toistuvasti menneisyyteen ja (lähi)tulevaisuuden suunnitelmiin.

Monet Erdedyn muistelemat tapahtumat eivät ole välttämättömiä kertomuksen etenemiselle tai romaanille kokonaisuutena, vaan niiden tarkoitus on pikemminkin yksilön mielenliikkeiden lähes pakonomaisen pikkutarkka kuvaaminen. Epäolennaisuuksien kuvaamisen voi nähdä olevan myös eräänlaista addiktiivista toimintaa addiktin pyrkiessä saavuttamaan jatkuva (mielen)nautinto keskittymällä johonkin muuhun kuin tämänhetkiseen todellisuuteen. Selvää on ajatusten poukkoilemisen yhteys kykenemättömyyteen pysähtyä yhteen asiaan kovin pitkäksi aikaa. Tämä tuodaan tekstissä myös eksplisiittisesti ilmi: ”[- -] he was unable to distract himself with the TP because he was unable to stay with any one entertainment cartridge for more than a few seconds.” (*IJ* 25–26.) Näin avautuu näkymä omassa mikrokosmoksessaan elävän yhden addiktin ajatuksiin.

Päättymätön nautinnontavoittelu on yhteydessä nykykulttuuriin ja kulttuurintuotteisiin. Halu ”viihtyä” mahdollisimman paljon ja mahdollisimman kokoaikaisesti on lähellä addiktin nautinnonhalua. Kykenemättömyys nauttia siitä mitä on ja halu kokea ”jotain vielä parempaa” voi liittyä myös addiktiiviseen käyttäytymiseen. Erdedyllä tämä ilmenee videokasettien arviointina: ”The moment he recognized what exactly was on one cartridge he had a strong anxious feeling that there was something more entertaining on another cartridge and that he was potentially missing it.” (*IJ* 26.) Kuvaus on osuva pelosta jäädä paitsi jostakin vielä tyydyttävämmästä.

Teoksen monia henkilöahmoja yhdistävä hedonistinen nautinnontavoittelu liittyy heidän päihteidenkäyttönsä motiiveihin, mutta toimintaa voi tarkastella myös kärsimyksen välttämisen näkökulmasta. Addiktio-osuuden yhteydessä esittelin Hanna Pickardin näkemykset addiktiivisen toiminnan potentiaalisista syistä. Pickardin itselääkintähypoteesin mukaan päihteiden käyttämisen hyödyt voivat joskus ylittää niistä aiheutuvat haitat, mikäli yksilö esimerkiksi elää haasteellisissa olosuhteissa. Päihteet voivat lievittää psyykkistä ahdinkoa ja hätää, ja tarjota keinon tulla toimeen

stressin tai epätoivon kanssa. (Pickard 2019, 15.) Lukija saa havainnollistavan esimerkin itselääkintähypoteesista tarkastelemalla *Infinite Jestia* ja Don Gatelyn lapsuutta. Gately kokee lapsuudessaan hylkäämistä (äidin lähes jokailtainen sammuminen), pelkoa (äidin väkivaltainen miesystävä) ja väkivaltaa (äidin pahoinpitelyt). Äiti on kuvatun perusteella pienituloinen, eikä ruokaa ole aina saatavilla. Gately alkaa lääkittää itseään äidin alkoholilla jo hyvin nuorena, ja osaa toimia niin, ettei jää asiasta kiinni.

Nussbaumin painottama lukijan mielikuvituksen rooli on keskeisessä osassa toisen ihmisen kokemusten ymmärtämisessä, ja lukijassa voi kuvatusta lapsuudesta herätä myötätunnon ja empatian tunteita Gatelyä kohtaan. Kertovalla mielikuvituksella Nussbaum tarkoittaa ”kykyä ajatella, miltä asiat näyttävät toisen ihmisen näkökulmasta, kykyä ymmärtää toisen ihmisen tarinaa sekä sen päähenkilön tunteita, toiveita ja haluja.” (Nussbaum 2011, 115–116.) Gatelyn lähtökohtien tiedostaminen voi lisätä ymmärrystä hänen myöhemmässä elämässään tekemiä päätöksiä kohtaan. Kuvaus voi herättää myös inhoa ja suuttumusta (”miksi äiti antaa kohdella itseään näin?”), mutta yhtä kaikki auttaa potentiaalisesti lukijaa ymmärtämään Gatelyn viehtymystä päihteisiin ja rikoksiin.

Asioiden monet eri aspektit huomioonottava, eläytyvä, ymmärtävä ja toiminnan eri aspekteja syvältä luotaava kertomus voi lisätä ymmärrystämme Gatelyn toiminnasta, kuten inhimillisestä toiminnasta yleensä. Se voi auttaa meitä joustamaan ennakkoluuloistamme ja olemaan tuomitsematta, sillä tunnemme laajemmin kyseiseen tapaukseen liittyviä seikkoja. Gatelyn tarina myös kehottaa lukijaa asettumaan hänen puolelleen, sillä Gately ”pääsee pois” huumeiden ja rikosten maailmasta ja ponnistelee kohti parempaa elämää. Lukija toivoo Gatelylle hyvää, vaikka ei kaikkia hänen päätöksiään pystyisi hyväksymään tai oikeuttamaan (kuten erittäin raakaa pahoinpitelyä kuntoutuslaitoksen asukkaita suojellessaan tai kipulääkkeistä kieltäytymistä äärimmäisessä kivussa).

Huomiot Gatelyn lapsuudesta liittyvät Nussbaumin ja Coden painottamaan henkilöahmojen kuvaukseen. Vaikka henkilöahmoihin keskittyvä analyysi voi sivuuttaa muita tärkeitä kerronnan tapoja erityisesti kokeellisia keinoja käyttävien teosten kohdalla, ei henkilöahmojen analyysiakaan tule väheksyä. Keskittymällä ainoastaan henkilöahmoihin *Infinite Jestissa* lukijassa voi herätä esimerkiksi myötätunnon kokemuksia, mutta teos voi aiheuttaa lukijassa esimerkiksi hämmennystä ja epäuskoa myös poukkoilevuudellaan ja poikkeuksellisella kerronnallaan. Lukija pyrkii intuitiivisesti rakentamaan fragmentaarista kerronnasta uskottavan maailman, mutta teos toistuvasti vetää maton lukijan jalkojen alta (Oke 2020, 41–42). Informaation ylitarjonta, erittäin pikkutarkka kuvaus ja tekstifragmenttien näennäinen toisiinsa liittymättömyys voivat saada lukijan hermostumaan.

Brian McHalen (1987, 75–76) mukaan postmodernille fiktiolle on tyypillistä, että se kuvaa ontologisesti problemaattista maailmaa. Lukija siis hämmästelee jatkuvasti fiktion maailmaa ja kysyy, minkälainen tämä maailma oikeastaan on. Realistiset ja ylikuonnolliset asiat sekoittuvat ja saavat uusia suhteita, ja tämä aiheuttaa lukijassa maailman ontologian kyseenalaistamista. (ks. myös Brax 2018, 42.) Vaikka McHalen tutkimus keskittyy fantasiaan, aiheuttaa myös *Infinite Jestin* maailma epäröintiä lukijassa. Postmodernismille tyypilliset satiiri, parodia ja korkeakulttuurin ja viihteen sekoittuminen ovat jatkuvasti läsnä. *Infinite Jestia* ei ehkä lueta fantasiaromaanina, mutta sen lähitulevaisuutta kuvaavaa maailmaa on paikoin vaikea tunnistaa ja tunnistaminen vaatii lukijalta uskoa.

Romaanin maailmasta löytää helposti parodian ja ”ylevän alentamisen” teemoja: esimerkiksi vuosiluvut on myyty eniten tarjoaville yrityksille ja muutettu tuotemerkeiksi. New Yorkissa sijaitseva Vapaudenpatsas saa kainaloonsa joka uusivuosi sen vuoden tuotteen, ja eräänä vuonna patsaalla on kädessään jättikokoiset aikuisten vaipat. Aikuisen regressoituminen rationaalisesta toimijasta hedonistiseksi halujen tyydyttäjäksi on eräs teoksen käsittelemistä aiheista, ja erityisesti addiktion vaikutus ihmisessä ilmenee kirjassa usein taantumisena lähes infantiiliin tilaan. *Infinite Jestista* laajan kommentaarin kirjoittaneen Greg Carlislen (2007, 23) mukaan regressoituminen ilmenee Erdedyllä esimerkiksi sulkeutumisena kotiin ja itseensä kuin hyönteinen, joka vetäytyy koloonsa. Erdedy-katkelma heti romaanin toisena lukuna on myös retorinen keino, joka saa lukijan asennoitumaan romaaniin tietyllä, ”tavallisesta” poikkeavalla tavalla.²⁶ Luku houkuttelee kysymään, miksi Erdedy on mukana tarinassa. Erdedyn irrationaalinen toiminta herättää myös kysymyksiä siitä, miksi hän toimii kuten toimii.

²⁶ *Infinite Jestin* muodon analyysi ja teoksen lukeminen postmodernina voivat auttaa löytämään siitä myös tasoja, jotka käsittelevät esimerkiksi ihmisen ja yhteiskunnan olemassaoloa ja tähän olemassaoloon liittyvää jännitystä ja jopa kauhua. Jännitys on tuntuva esimerkiksi Erdedy-katkelmassa, ja hengästyttävä kerronta voi saada lukijankin tuntemaan vainoharhaisuuden oireita. Tämä on McHalen (1992, 113–114) mukaan tyypillistä postmodernismille, sillä postmodernistisen tekstin lukemiseen liittyy se, että lukija alkaa tuntea ”kaiken liittyvän kaikkeen.” Kuten joskus postmodernin teoksen henkilöitä, myös lukijoita alkaa vaivata pelko kaiken linkittymisestä, tai toisaalta kaiken merkityksettömyydestä. (McHale 1992, 81; ks. myös Oke 2020, 41–42.) Jännityksen ja vaaran tuntu on läsnä läpi romaanin ja monet asiat, jotka potentiaalisesti ruokkivat addiktioita tai pakkomielleisyyttä kuvataan jossain määrin vaarallisiksi. Niin päihteet, viihde, kauneus kuin salaisuudetkin voivat johtaa addiktion moniin ilmenemismuotoihin. (Carlisle 2007, 96.) Postmodernille fiktiolle tyypilliseen tapaan *Infinite Jest* kääntää tahallaan ylösalaisin modernismin käyttämien keinojen lukutavat.

5.5.2 Poor Tony Krause

Perspektiivien lisäksi eräs romaanissa toistuva teema on eristyneisyys, jonka kautta kuvataan esimerkiksi ajan kulumista. Tässäkin on toki mahdollista nähdä perspektiiviä sisä-ulkopuolella, mutta ulkopuolisuuden tunteesta romaanissa kärsivät niin addiktit kuin ei-addiktitkin. Orin Incandenza on saavuttanut huomattavaa menestystä amerikkalaisen jalkapallon pelaajana, mutta tuntee olevansa yksin kaiken ihailun keskellä. Hän katselee yksin ollessaan uudestaan ja uudestaan nauhoituksia omasta pelistään: ”He liked to dim the track-lights when Joelle was out and haul out the cartridge-rack and watch her little ten-second clips of his punts over and over.” (IJ 298.)

Seuraava osio kertoo kontrastina Orinin elämälle Poor Tony Krausen eristyneistä päivistä ennen metrossa saatua sydänkohtausta. Krause on menettänyt jokaisen kontaktinsa hankkiakseen huumeita ja on kärsinyt heroinin vieroitusoireista eristyneenä ensin roskalaatikossa ja sitten Armentialaissäitiön kirjaston vessassa juoden yskänlääkettä ja näin venyttäen pahimpia vieroitusoireita. Krausen muistoja, mielenliikkeitä ja ajan äärimmäisen hidasta kulumista vieroitusoireiden tuskissa kuvataan monen sivun verran. Äärimmäisessä tuskassa myös ajan luonne alkaa muuttua.²⁷ Orinin ja Poor Tonyn kohtalot ovat kaukana toisistaan, mutta molempia vaivaa addiktioille tyypillinen eristäytyminen ja kokemus ulkopuolisuudesta.

Tätä todellista tai kuviteltua ulkopuolisuutta *Infinite Jest* käsittelee toistuvasti.²⁸ Teoksessa ulkopuolisuus, eristyneisyys ja salailu tulevat esiin myös ei-addiktoituneiden henkilöahmojen kohdalla. ”Salaiset” agentit Marathe ja Steeply tapaavat salaisessa, eristyneessä paikassa autiomaassa. Myös koko Pohjois-Amerikka kuvataan teoksessa eristyneeksi, jossa ihanteena on enää yksilön loputon oikeus nauttia, jopa kuolla nauttiessaan. Nautintoa teoksen henkilöahmot tietoisesti ja tiedostamattaan tavoittelevatkin, ja teos pakottaa aika ajoin myös lukijan vastaamaan kysymyksiin lukemisensa motiiveista.

²⁷ ”Time began to take on new aspects for him, now, as Withdrawal progressed. Time began to pass with sharp edges. - - By the second week in the stall time itself seemed the corridor, lightless at either end. After more time time then ceased to move or be moved or be move-throughable and assumed a shape above and apart, a huge, musty-feathered, orange-eyed wingless fowl hunched incontinent atop the stall, with a kind of watchful but deeply uncaring personality that didn't seem keen on Poor Tony Krause as a person at all, or to wish him well. Not one little bit. It spoke to him from atop the stall, the same things, over and over. They were unrepeatable. Nothing in even Poor Tony's grim life-experience prepared him for the experience of time with a shape and an odor, squatting; and the worsening physical symptoms were a spree at Bonwit's compared to time's black assurances that the symptoms were merely hints, signposts pointing up at a larger, far more dire set of Withdrawal phenomena that hung just overhead by a string that unravelled steadily with the passage of time. It would not keep still and would not end; it changed shape and smell. It moved in and out of him like the very most feared prison-shower assailant.” (IJ 302.)

²⁸ Ulkopuolisuuteen viittaa myös se, että teos määrittelee addiktin otukseksi, joka pohjimmiltaan piileskelee, ”A thing that basically hides.” (IJ 932.)

Myös toisto, addiktion välttämätön piirre, tulee esiin *Infinite Jestin* Orinin ja Poor Tony'n kuvauksissa. Orin katselee videota itsestään uudestaan ja uudestaan, Poor Tony tuntee ajan puhuvan samoja asioita uudestaan ja uudestaan: "It spoke to him from atop the stall, the same things, over and over. They were unrepeatable. Nothing in even Poor Tony's grim life-experience prepared him for the experience of time with a shape and an odor, squatting[.]" (IJ 302.) Toistoon vihjataan eksplisiittisesti usein toistuvalla ilmauksella "Too Much Fun", ja teoksen henkilöt tavoittelevat yhä uudestaan ja uudestaan hauskaa saatuaan siitä kerran kokemuksen. Esimerkiksi Joelle van Dyne haluaa vielä hetken pitää "liian hauskaa" ennen kuin tappaa itsensä kokaiinilla (IJ 231), ja Jim piti liian hauskaa alkoholilla, kunnes joutui vieroitukseen, yhä uudestaan ja uudestaan: "Too Much was neat bourbon, and he had lived life to the fullest, and then gone in for detoxification, again and again." (IJ 235.) Kyseinen osio *Infinite Jestista* sisältää useita viittauksia syklisyyteen ja toistuvuuteen: Joelle kiertää kehää (IJ 231); roskat lentelevät edestakaisin (IJ 233); Jimin viimeisen elokuvan oletetaan olevan "kiertelevistä kehristä"²⁹ (IJ 233); Jim menee vieroitukseen uudestaan ja uudestaan (IJ 235); Joellen isä kertoo Joellelle uudestaan ja uudestaan tämän olevan kauniimpi kuin filmitähdet (IJ 237). (Carlisle 2007, 113.) Myös muodoltaan *Infinite Jest* painottaa toistuvuutta, jatkuvuutta ja asioiden liittymistä toisiinsa, ja teoksesta puuttuu kaikki juonilangat yhteen liittävä lopetus. Kuten aiemmin huomautin, turhauttavassa koukuttavuudessaan lukija voi kenties näin saada affektiivista ymmärrystä siitä, miltä addiktio tuntuu.

Teoksen monen henkilöahmon kohtalo jää avoimeksi, mutta heitä yhdistävät addiktiivisen toiminnan monet eri ilmenemismuodot: Päihteiden käyttö vastoin omaa tahtoa, yksinäisyys, eristyneisyys, salailu, kyvyttömyys toimia toisin aikaisemmasta kokemuksesta riippumatta, itseinho ja niin edelleen. Addiktio ilmenee eri henkilöahmoilla eri tavalla, ja heidän kykynsä ja keinonsa etsiä ulospääsyä sen hetkisestä tilastaan vaihtelevat. Teoksen tunnelma on usein synkkä ja epätoivoinen kuvatessaan addiktien toimintaa, mutta taustalla kuultaa myös toivo. Vaikka teoksesta perinteinen katarttinen lopetus puuttuu, monet teoksen henkilöahmoista ovat päässeet tai pääsevät kohti mielekästä elämää.

Greg Carlisle (2007, 76) näkee *Infinite Jestin* ja Anthony Burgessin *Kelloveli appelsiinin* (1962) haastavan lukijaa samoilla metodeilla: *Kelloveli appelsiini* pakottaa lukijan aktiivisuuteen esimerkiksi siinä, että lukijan pitää kääntää henkilöahmojen käyttämä murre ymmärrettävälle kielelle. *Infinite Jest* taas pakottaa lukijan korjaamaan teoksen lukuisia kielellisiä anomaliaita, navigoimaan loppuviitteiden viidakossa ja pitämään huolta tarinan seuraamisesta myös lukuisten

²⁹ "Rotating whorls" (IJ 233)

kronologisten hyppyjen ja aukkojen ilmaantuessa. Kun *Kelloveli appelsiinin* Alexin ensimmäisen persoonan kerronta myös esimerkiksi Ken Erdedyn, Poor Tonym ja Don Gatelyn tarinat asettavat lukijan epämukavaan tilaan kuvatessaan moraalisesti kyseenalaista toimintaa. Henkilöhahmojen virkkeiden merkityksen ja toiminnan motiivien esiin kaivaminen vaatii lukijalta aktiivista panosta.

Myös *Infinite Jestin* muoto haastaa lukijaa aktiivisuuteen esimerkiksi kerronnan aukkojen avulla. Teos alkaa noin vuosi kirjassa kuvattujen tapahtumien jälkeen, mutta sen päättelyminen, miten alun tilanteeseen on lopulta päädytty, jää lukijan vastuulle. Wallacen ratkaisu korostaa avoimuutta ja ihmisten toiminnan moniselitteisyyttä, jossa selkeää kausaliteettia ei välttämättä ole havaittavissa. Teos haastaa lukijan täyttämään ratkaisua vaille jääneet kohdat mielekkääksi kokemillaan tavoilla. Teoksen alussa Hal Incandenza ja Don Gately, joiden tarinat eivät teoksessa muutoin kohtaa toisiaan, toimivat yhteisen päämäärän hyväksi arveluttavissa olosuhteissa.

Tämänkaltaiset vaihtoehdot reitit ja skenaariot luovat teokseen kerronnallista jännitettä. Epäkerrottu eli sanomatta jätetyn yhdistäminen kokonaisuudeksi vaatii lukijalta aktiivisuutta. Epäkerrottu myös etualaistaa kerronnan keinotekoisuutta ja korostaa tarinamaailmaa. Se toimii lukijaa kerrontaan eri tavoin osallistavana keinona, sillä juuri sanomatta jätetyn yhdistäminen kokonaisuudeksi vaatii lukijalta myös Nussbaumin ja Coden painottamaa aktiivisuutta. Nussbaumin ja Coden mukaan juuri lukijan oma aktiivisuus on keskeistä tarkasteltaessa hyvenäkökulmasta lukukokemuksen tiedollista arvoa, sillä kaunokirjallisuuden lukeminen on ennen kaikkea aktiivista kykyjen harjoittelua (Nussbaum 1990, 148–167; Code 2020, 208–209). Tarkastelemieni piirteiden avulla *Infinite Jest* kehottaa lukijaa juuri tämänkaltaiseen lukukokemuksen aikaiseen aktiivisuuteen.

Jos pitäydytään Zagzebskin ymmärryksen ja tiedon erottelussa, *Infinite Jestin* lukemisen avulla lisääntyneen addiktiivisesta toiminnasta saatavan ymmärryksen voi nähdä eroavan tiedosta, jota esimerkiksi filosofiset addiktioteoriat ja muut deskriptiiviset lähteet addiktiosta voivat tarjota. Addiktioteorioiden tarjoama tieto on eittämättä hyödyllistä ja auttaa hahmottamaan addiktiivisen toiminnan riittävät ja välttämättömät ehdot. Teoriat eivät kuitenkaan kata kaikkea addiktiivista toimintaa ja esimerkiksi addiktion affektiivinen ulottuvuus jää niiden selitysvoiman ulkopuolelle. Tällaista kokemuksellista ymmärrystä voi nähdäkseni tarjota addiktiivista toimintaa käsittelevä kaunokirjallisuus, joka huomioi myös sellaisia addiktiivisen toiminnan piirteitä, joita deskriptiiviset lähteet eivät pysty huomioimaan. Kaunokirjallisuuden avulla näkökulma laajenee käsittämään myös affektiivisen ymmärryksen siitä, millaista on toimia addiktiivisten halujen alaisena.

Aktiivisen lukukokemuksen aikana lukijan aiemmin jäsentymättömät ja tiedostamattomat hyveet voivat siis johtaa propositionaalisen tiedon sijaan ymmärryksen lisääntymiseen (Zagzebski 2001,

248). Ymmärryksen lisääntymiseen yhteydessä olevat hyveet voivat yhdessä kehittyneen ymmärryksen kanssa lisätä kykyjä hyveelliseen toimintaan. Voidaan ajatella, että ollakseen lainkaan hyveellistä toiminta edellyttää aina jonkinlaista ymmärrystä, ja toiminnan myötä ymmärrys voi kasvaa, mikä puolestaan mahdollistaa yhä hyveellisemmän toiminnan. Sekä ymmärryksen lisääntyminen että hyveellisen toiminnan kehittyminen ovat siis jatkuvassa prosessissa, jossa tiettyjen hyveiden mukainen hyveellinen toiminta kehittää ymmärrystä, mikä puolestaan auttaa toimimaan entistä hyveellisemmin.

5.6 Luvun lopuksi

Tässä luvussa tarkastelin ensin realistisen romaanin ja kokeellisen kirjallisuuden tyypillisiä piirteitä ja esitin, että kokeellinen kirjallisuus voi käyttämiensä keinojen ansiosta avartaa näkökulmaa sinne, mihin perinteisten kerrontatarkaisujen avulla on vaikea päästä. Sekä Nussbaum että Code painottavat tarkasteluissaan lähes ainoastaan realistista romaania, sen henkilöahmoja ja niiden kuvausta. Näkökulman rajaaminen ainoastaan näihin voi kuitenkin johtaa liian rajoittuneeseen kuvaan kaunokirjallisuuden tiedollisesta potentiaalista. Tarkastelua onkin syytä laajentaa koskemaan myös kokeellisten teosten käyttämiä keinoja. *Infinite Jest* on esimerkki tällaisesta kokeellisista keinoja käyttävästä romaanista.

Realistisen romaanin ja kokeellisen kirjallisuuden tarkastelun jälkeen esittelin filosofian näkemyksiä addiktiivisesta toiminnasta ja keskeiset filosofiset addiktioteoriat. Esitin, että vaikka addiktioteoriat pyrkivät selittämään addiktiivisen toiminnan riittävät ja välttämättömät ehdot, yksikään niistä ei pysty selittämään addiktiivisen toiminnan kaikkia piirteitä. Addiktiivinen toiminta on poikkeuksellista inhimillistä toimintaa, jota ymmärtääkseen on huomioitava monia eri tekijöitä, kuten toiminta, halut ja yksilön kokemus. (Uusitalo 2013, 93; Räikkä 2017, 81.) Addiktiivisesta toiminnasta saatavan ymmärryksen lisääntyminen on haastavaa, jos pitäydytään ainoastaan filosofisissa addiktioteorioissa tai addiktiivisen toiminnan deskriptiivisissä kuvauksissa. *Infinite Jestin* lukeminen voikin tarjota jotain tiedollisesti arvokasta addiktiosta, johon addiktioteoriat eivät yllä.

Ymmärrystä määritellesään Code painottaa affektiivista ymmärrystä: Ymmärrys yksilön kokemuksesta ja emootioista ei lisäänty lukemalla niistä ainoastaan deskriptiivisistä tai analyttisistä lähteistä, sillä kokemuksen tai emotion, kuten surun, ilon, intohimon tai epätoivon, analyysi jättää emotion kokemisen itsessään epäselväksi. Ainoastaan emotion fysiologinen ja psykologinen kuvaus vaikkapa epätoivosta ei lisää ymmärrystä epätoivon kokemisesta. (Code 2020,

205.) Coden väitteet kaunokirjallisuuden ymmärrystä lisäävästä vaikutuksesta jäävät kuitenkin osin epäselviksi, sillä niiden voi nähdä tarkoittavan kaunokirjallisuuden yleisesti kehittävän tiedollisia hyveitä, ja näin johtavan entistä parempaan ymmärryskykyyn, tai sitä, että tietystä teoksesta voi hyveiden kehittymisen avulla saada spesifisti tiettyä aihepiiriä koskevaa ymmärrystä.

Hyve-epistemologinen lähestymistapa *Infinite Jestin* voi tarjota vastauksen myös aiemmin tarkastelemaani antikognitivistiseen kritiikkiin ymmärryksen käsitteen liian laajasta käytöstä. Kritiikkiä voi lähestyä hyve-epistemologisesti kysymällä, voiko kaunokirjallisuuden osoittaa kehittävän lukijan ymmärrystä tekemällä hänestä aiempaa hyveellisemmän ihmisen, sillä lukijan aktiivisen lukukokemuksen aikaisen työskentelyn avulla hänen hyveensä kehittyvät. Affektiivisen ymmärryksen ja asioiden välisten suhteiden kokemuksellisen ymmärryksen kehittyminen mahdollistaa sen, että lukijasta tulee jollain elämänalueella entistä kykenevämpi toimimaan hyveellisesti. Hyve-epistemologisesti ymmärryksen lisääntyminen liittyy tiedollisten hyveiden kehitykseen, sillä sen mukaan hyveiden kehittyminen voi johtaa lisääntyneeseen ymmärrykseen. Ymmärrys ja kyky toimia hyveellisesti eivät nähdäkseni kuitenkaan ole sama asia, sillä tämä johtaisi helposti kehämäisyyteen. Olenkin esittänyt, että hyveelliseen toimintaan tarvitaan sekä hyveitä että ymmärrystä. Toiminnan myötä ymmärrys voi jälleen kasvaa, mikä taas mahdollistaa yhä hyveellisemmän toiminnan. Kaunokirjallisuuden sinänsä voi joka tapauksessa nähdä tarjoavan harjoituskentän hyveiden harjoittamiselle.

6 Lopuksi

Tutkimuskysymyksenäni pohdin, auttaako hyvenäkökulma selkeyttämään, voiko kaunokirjallisuuden lukeminen lisätä ymmärrystä. Aloitin tarkastelemalla kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia tiedollisten kykyjen kehittämisessä motivoivana kysymyksenäni ”Voiko taide olla tiedollisesti hyödyllistä?” Kaunokirjallisuuden tiedollinen arvo on sen puolustajien mukaan esimerkiksi kaunokirjallisuuden ainutlaatuisessa tavassa esittää hypoteeseja, havainnollistaa käsitteitä ja esitellä erilaisia tapoja ymmärtää maailmaa (Mikkonen 2009, 75). Kaunokirjallisuuden tiedollista arvoa puolustavien ja sen kiistävien näkemysten avulla on pyritty vastaamaan kysymykseen taiteen tiedollisesta arvosta, mutta yksimielisyyttä ei ole saavutettu. Vaikka esimerkiksi estetiikan tutkimuksessa kriitikot ovat esittäneet, että taideteoksista johdetut totuudet ovat banaaleja ja yleisluontoisia (esim. Stolnitz 1992, 200; Lamarque 2006, 129–130), taiteen tiedollisen arvon täysin kieltävä kanta ei ole nykyisin kovin suosittu. Tämä jyrkän antikognitivistinen kritiikki sisältää kuitenkin aiheellisia huomioita, eivätkä taiteen tiedollista arvoa puolustavat kognitivistit ole onnistuneet vastaamaan kritiikkiin tyhjentävästi. Mikä on esimerkiksi kirjailijan oikeus esittää näkemyksiään tietyn yksilön elämästä, johon hänellä ei ole pääsyä? (Appelqvist ym. 2017, 80.) Oikeutuksen lisäksi avoimiksi jäävät myös kysymykset esimerkiksi tiedon käsitteen epämääräisyydestä ja näytön puutteesta.

Kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta puhuttaessa siirtyminen tiedosta ymmärrykseen vaikuttaa lupaavalta, mutta on osoittautunut jossain määrin ongelmalliseksi. Ainakin jotkut ymmärryksen käsitteen merkityksistä ovatkin sellaisia, että on vaikea erottaa toisistaan esimerkiksi sitä, tarkoitetaanko ymmärryksen kasvulla eettisen vai tiedollisen ymmärryksen kasvua. Niin sanottuun laajentuneeseen ymmärrykseen katsotaan kuuluvaksi esimerkiksi oivallukset, näkökulmat ja asenteet. (Mikkonen 2015, 273, 280). Ymmärryksen käsite uhkaa ajautua liian laajaksi ja epämääräiseksi, ja vaarana on, että käsitteen alle voidaan mahduttaa lähes mitä tahansa. Kognitivistien ja antikognitivistien kiista siitä, mitä tarkkaan ottaen on kaunokirjallisuuden lukemisen avulla tapahtuva tiedon tai ymmärryksen lisääntyminen, onkin jäänyt avoimeksi. Niin sanotun uskognitivistisen näkemyksen mukaan kaunokirjallisuuden tiedollinen arvo taas liittyy sen kykyyn operoida lukijan jo olemassa olevalla tiedolla (Puolakka 2021, 109). Kaunokirjallisuus ei siis tarjoaisikaan varsinaisesti uutta tietoa, vaan kehittäisi tai selkeyttäisi lukijan jo olemassa olevaa tietoa.

Esittelin hyve-epistemologiaan erikoistuneen filosofi Linda Zagzebskin näkemyksen tiedon ja ymmärryksen erosta. Zagzebskin (2001, 248) mukaan ymmärrykseen johtavat ainakin osin eri hyveet kuin tietoon, eivätkä hyveet ja ymmärrys siis ole Zagzebskillä kovin vahvasti erillisiä asioita. Hyve-

epistemologian mukaan ymmärrys voi lisääntyä hyveellisen toiminnan tuloksena, joten vaarana tässä on päättelyn kehäisyys. Asiaa voi lähestyä ajattelemalla hyveellisen toiminnan ja ymmärryksen kehittymistä jatkuvana prosessina: Tiettyjen hyveiden mukainen hyveellinen toiminta kehittää ymmärrystä, mikä puolestaan auttaa toimimaan entistä hyveellisemmin.

Zagzebskin ymmärryksen määritelmä taustanani tarkastelin sitä, mitä hyveet hyve-eettisen ja hyve-epistemologisen näkemyksen mukaan ovat. Tämän jälkeen paneuduin hyve-etiikkaan ja filosofi Martha Nussbaumin käsityksiin kaunokirjallisuudesta potentiaalisena ymmärryksen lisääjänä, kasvattajana ja oppimisen apuna. Kaunokirjallisuuden arvo on Nussbaumin (1993b, 246–247) mukaan se, että lukija saa lukukokemukseen kuuluvan aktiivisen työskentelyn aikana mahdollisuuden harjoittaa hyveitään, ja tämän jälkeen kykenee käyttämään saamiaan kykyjä tosielämän partikulaareissa tilanteissa. Voidaan ajatella, että tämä kehittää ymmärrystä, ja että ymmärryksen lisääntyminen puolestaan auttaa siinä, että osaa jatkossa toimia entistä hyveellisemmin.

Kaunokirjallisuuden avulla lukija voi Nussbaumin (1990, 3–53) mukaan oppia jotain, mihin hänellä tavallisesti ei ole pääsyä, ja mitä hän ei esimerkiksi muiden tekstilajien tekstien avulla voi saavuttaa. Tarkastelin Nussbaumin hyve-eettistä ajatusta siitä, että kaunokirjallisuus voi kehittää lukijaa eettisenä toimijana, sillä Nussbaum on vaikutusvaltaisesti soveltanut hyve-eettistä ajattelua kaunokirjallisuuden moraalisen arvon tarkasteluun ja väittää, että kaunokirjallisuus voi kehittää lukijan moraalisia hyveitä ja näin lisätä lukijan ymmärrystä, eli kykyä toimia hyveellisesti. Ymmärryksen ja hyveellisen toiminnan samastaminen tuntuu kuitenkin ongelmalliselta, sillä vaikka meillä olisikin ymmärrystä tietyistä aiheista, ei vaikuta uskottavalta, että meillä olisi vain tiettyyn aiheeseen rajoittuvia hyveitä. Nussbaumin (1993b, 246–247) väite siitä, että hyveet ovat kykyjä toimia oikein tosielämän partikulaareissa tilanteissa, osoittautuu kuitenkin hyödylliseksi ymmärryksen ja ymmärryksen tunteen erottelussa. Hyveet ovat Nussbaumille (mt.) Aristoteleen näkemyksen mukaisesti nimenomaan kykyjä valita oikein jollakin elämän osa-alueella, joten hyveiden voi nähdä erottavan ymmärryksen ymmärryksen tunteesta: jos kyseessä olisi vain ymmärryksen tunne, ihminen ei osaisi valita oikein (vaikka kenties kuvittelisikin osaavansa).

Nussbaumin näkemysten tarkastelun jälkeen siirryin Lorraine Coden hyve-epistemologiseen ajatukseen siitä, että kaunokirjallisuus voi kehittää lukijaa tiedollisena toimijana. Code on Nussbaumin kanssa samankaltaiseen tapaan soveltanut hyve-epistemologista ajattelua kaunokirjallisuuden tiedollisen arvon tarkasteluun ja väittää, että kaunokirjallisuuden lukeminen voi lisätä lukijan ymmärrystä. Nussbaumin ja Coden näkemykset ovat siis lähellä toisiaan, ja myös suuri

osa Nussbaumia kohtaan esitetystä kritiikistä on sellaista, että Codenkin tulisi kyetä vastaamaan siihen puolustaakseen kantaansa.

Coden näkemysten tarkastelun jälkeen palasin Zagzebskin hyve-epistemologiseen ymmärryksen määritelmään ja lisäsin siihen kohdan Codelta. Zagzebski korostaa ymmärryksen suhdetta taitoon tai osaamiseen (*knowledge how*), Code taas affektiiviseen tietoon siitä, miltä jokin asia tuntuu, siis tuttuustietoon (*knowledge by acquaintance*). Yhdistin Zagzebskin kolmikohtaiseen ymmärryksen määritelmään neljännen kohdan Codelta ja esitin, että taidon lisäksi ymmärrys on yhteydessä myös affektiiviseen tietoon. Tarkastelin, voiko näkemyksiä yhdistämällä käsitys kaunokirjallisuuden tiedollisesta arvosta selkeytyä.

Tutkielmani neljännessä luvussa tarkastelin erilaisia näkemyksiä addiktiivisesta toiminnasta ja filosofisia addiktioteorioita, joista kukin pyrkii deskriptiivisesti selittämään addiktiivisen toiminnan piirteitä. Yksikään teorioista ei kuitenkaan pysty tyhjentävästi selittämään kaikkea addiktiivista toimintaa (Uusitalo 2015, 196). Addiktio vaikuttaa sairaudelta, ja esimerkiksi päihteiden käytön seurauksena yksilön aivoissa tapahtuu muutoksia (Foddy & Savulescu 2010, 4), mutta yksilön oma toimijuus on niin suuressa osassa addiktiivista toimintaa, ettei käsitys addiktiosta yksilön ulkopuolisena sairaudenkaltaisena voimana ole riittävä. Addiktiivinen toiminta vaikuttaa myös heikkotahtoiselta, mutta heikkotahtoisuutta ilmentävä toiminta ei aina ole addiktiivista. Ollakseen addiktiivista, toiminnan tulee myös olla toistuvaa, jota heikkotahtoisuutta ilmentävä toiminta ei välttämättä ole. (Uusitalo 2013, 95–96.) Addiktiivisen toiminnan, kuten muunkin toiminnan, voidaan myös nähdä sisältävän päämäärän preferenssien tyydyttymisestä, mutta preferenssien pitäminen ainoana toimintaan motivoivana tekijänä ei kuitenkaan ole riittävä. (Uusitalo 2015, 53, 125–126.) Addiktiivinen toiminta on aina toimijan aikaansaamaa, mutta toimintaa ei aina ole helppo ymmärtää, sillä siihen vaikuttavat monet osatekijät. Addiktio on moniulotteinen ilmiö, joka esimerkiksi aiheuttaa muutoksia yksilön aivoissa, mutta joka ei vie yksilön rationaalisuutta tai tahtoa kokonaan mennessään.

Addiktio-osuuden yhteydessä tarkastelin tapausesimerkkinä David Foster Wallacen romaania *Infinite Jest*, joka pyrkii kuvaamaan addiktiivista toimintaa monipuolisesti ja tuo addiktiivisen toiminnan moniulotteisuuden myös tekstin keinojen tasolle. Henkilöhahmojen addiktiivisen toiminnan tarkastelun lisäksi Wallacen romaania tarkasteltaessa on hedelmällistä huomioida myös teoksessa ilmenevä toisto, näennäisesti epämääräinen poukkoileminen aiheesta toiseen ja epäkerrottu. Timothy Aubryn (2011, 110–112) mukaan samankaltaiset piirteet ilmenevät sekä *Infinite Jestin* lukemisessa että addiktiivisessä toiminnassa, sillä molempiin kuuluu halu saada lisää addiktoitumisen kohdetta.

Metafiktion käyttäminen addiktion kuvaamiseen on Aubryn mukaan analoginen addiktiivisen toiminnan kanssa ja hän näkee paljon yhtymäkohtia *Infinite Jestin* rakenteen ja addiktoituneilla yksilöillä ilmenevän toiminnan välillä, sillä *Infinite Jestin* lukijat joutuvat kohtaamaan myös teoksen lukemisen aiheuttaman oman addiktoituneisuutensa juoneen. Esimerkiksi detaljien ylenpalttisuus, joka selkeimmin tulee ilmi teoksen lukuisissa loppuviitteissä, pyrkii addiktoimaan lukijan teoksen lukemiseen. Luvun kerronnan keskeytyminen jännitteiseen kohtaan pyrkii saamaan lukijan haluamaan lisää tietoa tapahtumista ja jatkamaan lukemista. Lukija turhautuu joutuessaan samaan aikaan kompulsiiivisesti seuraamaan romaanin juonta ja huomiomaan jatkuvasti oman kompulsionsa juonen seuraamiseen. Aubryn (mt.) mukaan Wallace luokin kokemuksen, joka imitoi hyperitsetietoista addiktia. Coden ymmärryksen määritelmä, jossa korostuu affektiivinen sen ymmärtäminen, miltä jokin tuntuu³⁰, on lähellä Aubryn huomioita.

Addiktiivisen toiminnan ymmärtämisessä kukin filosofinen addiktioteoria selittää siis vain osan addiktiivisen toiminnan piirteistä, ja ainoastaan addiktioteorioissa pitäytymällä ymmärrys addiktiivisesta toiminnasta jää aukkoiseksi. Zagzebskin hyvenäkökulmasta tarkasteltuna tietyt hyveet voivat erilaisten tekstilajien yhteydessä kehittyä vain kaunokirjallisuuden avulla, sillä useat tekstilajit, kuten akateeminen teksti, jättävät esimerkiksi tarkan yksilön kokemuksen kuvaamisen ja partikulaarien tilanteiden monipuoliset toimintavaihtoehdot huomiotta. Codeen vedoten fiktiivisillä kertomuksilla voi taas nähdä olevan poikkeuksellisia kykyjä lisätä ymmärrystä esimerkiksi siitä, millaista on olla joku toinen ja millaista on kokea asioita tietynä henkilönä tietyissä olosuhteissa tietynä aikana. Tällaiseen ymmärrykseen meillä ei tavallisesti ilman kaunokirjallisuutta ole pääsyä, ja fiktio voikin tarjota lukijoille kokemuksia, joita ilman sitä voi olla hankala saavuttaa (Fludernik 2003, 256). Tietyt hyveet voivat johtaa entistä parempaan ymmärrykseen ja hyveelliseen toimintaan. Hyveellinen toiminta taas lisää ymmärrystä, mikä puolestaan auttaa toimimaan entistä hyveellisemmin.

Kaunokirjallisuuden todelliset vaikutukset yksilön elämään jäävät lopulta kuitenkin abstraktille tasolle, sillä yksikään käsitellyistä filosofeista ei kykene kovin tarkkaan osoittamaan, että yhden tai usean teoksen lukeminen olisi lopulta tehnyt kenestäkään entistä parempaa moraalista tai tiedollista toimijaa. Sekä hyve-eettisesti että hyve-epistemologisesti tarkasteltuna kaunokirjallisuus kuitenkin tarjoaa hedelmällisen lähestymistavan poikkeuksellisen inhimillisen toiminnan tarkasteluun. Aristoteleeseen (esim. *EN* 1096a12–18) tukeutuen hyveelliseksi tullaan toimimalla hyveellisesti, sillä hyveet ilman hyveellistä toimintaa eivät tee kenestäkään hyveellistä ihmistä. Hyvä elämä,

³⁰ Tai ainakin tunne siitä, että ymmärtää, miltä jokin tuntuu.

eudaimonia, on Aristoteleelle nimenomaan hyvää toimintaa. Hyveet voivat kehittyä aktiivisen toiminnan tuloksena, ja kaunokirjallisuuden lukemisen aikana lukija altistaa itsensä tällaiseen herkän tietoiseen ja vahvan vastuulliseen aktiiviseen toimintaan (Nussbaum 1990, 148–167; Code 2020, 208–209).

Kaunokirjallisuus tarjoaa siis poikkeuksellisen kentän hyveiden kehittämiseen, ja hyveiden kehittyminen voi yhdessä ymmärryksen kanssa johtaa entistä parempiin kykyihin toimia hyveellisesti. Aidosti ymmärtävän ihmisen voidaan nähdä osaavan toimia hyveellisesti jollakin elämänalueella, mutta pelkän ymmärryksen tunteen vallassa oleva vain kuvittelee osaavansa toimia hyveellisesti samalla alueella, vaikkakaan ei osaa. Ainoastaan kaunokirjallisuuden varassa ei kuitenkaan ole mahdollista sanoa, että tietty teos tarjoaa hyveiden kehittymisen tuloksena aitoa ymmärrystä tietyllä elämänalueella. Jotta eron ymmärryksen tunteeseen voisi ehdottoman varmasti tehdä, tulisi tarkastelijalla olla jonkinlainen kontakti kyseiseen elämänalueeseen, eikä vain sen kaunokirjalliseen kuvaukseen. Jotta asiasta voisi varmistua, tulisi se tarkistaa kussakin tapauksessa erikseen.

Lähteet

- Adishesiah, S. (2016). Spectatorship and the New (Critical) Sincerity: The Case of Forced Entertainment's Tomorrow's Parties. *Journal of Contemporary Drama in English*, 4 (1). 180–195. <https://doi.org/10.1515/jcde-2016-0014>.
- Alber, J. (2011). The Ethical Implications of Unnatural Scenarios. Teoksessa Alber, J., Iversen, S., Brix Jacobsen, L., Andersen Kraglund, R., Skov Nielsen, H. & Møhring Reestorff, C. (toim.) (2011). *Why Study Literature?* Aarhus: Aarhus University Press. 211–233.
- Appelqvist, H., Mikkonen, J. & Puolakka, K. (2017). Estetiikan tiedollinen merkitys. *Niin&näin* 4/2017. 77–80.
- Aristoteles. (1989). *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus.
- Aubry, T. (2011). *Reading As Therapy: What Contemporary Fiction Does for Middle-Class Americans*. Iowa: University Of Iowa Press.
- Brax, K. (2018). *Unhoon jääneiden huuto*. Helsinki: Avain.
- Burn, S. J. (2012). *David Foster Wallace's Infinite Jest. A Reader's Guide*. New York: Bloomsbury Academic & Professional.
- Carlisle, G. (2007). *Elegant Complexity. A Study of David Foster Wallace's Infinite Jest*. Los Angeles: Sideshow Media Group.
- Code, L. (2020). *Epistemic responsibility*. New York: State University of New York Press.
- Curtis, P. (2016). “Yo man so what’s your story”: The Double Bind and Addiction in David Foster Wallace’s “Infinite Jest.” *Mosaic (Winnipeg)*, 49 (4). 37–52.
- Dammon, L. (2005). A Novel Approach to Knowing: Integrating Narrative Literature and Virtue Epistemology. *The Pulse*, Vol 2, No 3, Spring 2005. Baylor University.
- Elgin, C. (2002). Art in the Advancement of Understanding. *American Philosophical Quarterly*, Vol. 39, No. 1. 1–12.
- Fludernik, M. (2003). Natural Narratology and Cognitive Parameters. Teoksessa Herman, D. (toim.) (2003). *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CSLI. 243–267.

- Foddy, B. & Savulescu, J. (2010). A liberal account of addiction. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology* 17 (1). 1–22.
- Hursthouse, R. & Pettigrove, G. (2018). Virtue Ethics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Winter 2018 Edition). Zalta, E. (toim.) (2018). <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/ethics-virtue/>. (14.8.2022).
- Jackson, F. (1998). What Mary didn't know. Teoksessa Jackson, F. (1998). *Mind, Method and Conditionals*. Lontoo: Routledge. 78–83.
- Kelly, A. (2017). David Foster Wallace and New Sincerity Aesthetics: A Reply to Edward Jackson and Joel Nicholson-Roberts. *Orbit: A Journal of American Literature*, 5 (2): 4. 1–32.
- Koskinen, I. (2018). *Miksi tieteilijöiden kannattaa tehdä yhteistyötä taiteilijoiden kanssa*. *Ajatus* 75. 93–119.
- Lahelma, A. (2003). *Hyvät kirjat, hyvä elämä: Kaunokirjallisuuden ja moraalifilosofian suhde Martha Nussbaumin ajattelussa*. [Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto].
- Lamarque, P. (2006). Cognitive Values in the Arts: Marking the Boundaries. Teoksessa Kieran, M. (toim.) (2006). *Contemporary Debates in Aesthetics and the Philosophy of Art*. Oxford: Blackwell. 127–139.
- Lammenranta, M. (1993). *Tietoteoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- McHale, B. (1987). *Postmodernist Fiction*. Lontoo: Methuen.
- McHale, B. (1992). *Constructing Postmodernism*. Lontoo: Routledge.
- Meretoja, H. (2014). Nussbaum, hermeneutiikka ja kirjallisuuden eettinen potentiaali. *Ajatus* 70. 113–147.
- Mikkonen, J. (2009). Kaunokirjallisuuden metaforinen totuus. *Niin&näin* 2/2009.
- Mikkonen, J. (2014). *The cognitive value of philosophical fiction*. Lontoo: Bloomsbury Academic. <http://dx.doi.org/10.5040/9781472545510>.
- Mikkonen, J. (2015). On Studying the Cognitive Value of Literature. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 73 (3). 273–282. <https://doi.org/10.1111/jaac.12172>.

- Mikkonen, J. (2020). On the Cognitive Value of Modernist Narratives. Teoksessa Miguel-Alfonso, R. (toim.) (2020). *The Fictional Minds of Modernism: Narrative Cognition from Henry James to Christopher Isherwood*. Lontoo: Bloomsbury Academic. 17–30.
- Motte, W. (2018). Experimental Writing, Experimental Reading. *Studies in 20th & 21st Century Literature*: Vol. 42: Iss. 2, Article 6. <https://doi.org/10.4148/2334-4415.1927>.
- Nussbaum, M. (1990). *Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature*. New York: Oxford University Press.
- Nussbaum, M. (1993a). Equity and Mercy. *Philosophy & Public Affairs*, 22 (2). 83–125.
- Nussbaum, M. (1993b). Non-Relative Virtues: An Aristotelian Approach. Teoksessa Nussbaum, M. & Sen, A. *The Quality of Life*. New York: Oxford University Press. 242–269.
- Nussbaum, M. (1995). *Poetic justice: the literary imagination and public life*. Boston: Beacon Press.
- Nussbaum, M. (1998). Exactly and Responsibly: A Defense of Ethical Criticism. *Philosophy and literature* 22, no. 2 (1998). 343–365.
- Nussbaum, M. (2011). *Taloukasvua tärkeämpää*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nyman, J. & Schuurman, N. (2016). *Affect, space and animals*. Lontoo: Routledge.
- Oke, J. (2020). *Postmoderni metafiktio David Foster Wallacen romaaneissa Infinite Jest ja The Pale King*. [Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto].
- Palmer, A. (2011). 1945 – Ontologies of Consciousness. Teoksessa Herman, D. (toim.) (2011). *In The Emergence of Mind. Representations of Consciousness in Narrative Discourse in English*. Lincoln: University of Nebraska Press. 273–297.
- Pickard, H. (2019). Puzzle of Addiction. Teoksessa Pickard, H. & Ahmed, S. (toim.) (2019) *The Routledge Handbook of Philosophy and Science of Addiction*. Lontoo: Routledge. 9–22.
- Pihlström, S. (2021). Hyve ja pahe ajassa ja paikassa: filosofinen kommenttipuheenvuoro. *Uskonnontutkija - Religionsforskaren*, 10 (3). 1–8. <https://doi.org/10.24291/uskonnontutkija.111476>.
- Posner, R. A. (1997). Against Ethical Criticism. *Philosophy and literature*, 21 (1). 1–27.
- Puolakka, K. (2021). *John Deweyn estetiikka: kokemus, luonto ja kulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.

- Rinkinen, S. (2015). *Martha Nussbaumin kasvatusfilosofia*. [Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto].
- Ruokonen, F. (2002). On elämä vakava, taide iloinen. Huomautus Martha Nussbaumin *Love's Knowledgeen*. Teoksessa Haaparanta, L. & Oesch, E. (toim.) 2002. *Kokemus*. Tampere: Tampere University Press. 204–222.
- Räikkä, J. (2017). *Esseitä etiikasta*. Tallinna: United Press.
- Stolnitz, J. (1992). On The Cognitive Triviality of Art. *British Journal of Aesthetics*, Vol. 32, No. 3, July. 191–200.
- Sussman, S. & Sussman, A. N. (2011). Considering the Definition of Addiction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8 (10). 4025-4038. <https://doi.org/10.3390/ijerph8104025>.
- Uusitalo, S. (2013). Addiktio - uhka yksilön tahdolle vai vapaata toimintaa? Teoksessa Tammi, T. & Raento, P. (toim.) (2013). *Addiktioyhteiskunta. Riippuvuus aikamme ilmiönä*. Helsinki: Gaudeamus. 90–105.
- Uusitalo, S. (2014). *Addiktio*. Filosofia.fi. <https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/addiktio> (15.8.2022).
- Uusitalo, S. (2015). *Addiction in Action*. Turku: Turun yliopisto.
- Vainio, O.-P. (2014). Luonteella on väliä. Johdatus hyveisiin ja niille pohjaavaan tietoteoriaan. *Niin&näin* 2/2014. 29–36.
- Vartiainen, P. (2010). *Realismi länsimaisen kirjallisuuden historiassa*. Helsinki: Avain.
- Vermeulen, T. & van den Akker, R. (2010). Notes on Metamodernism. *Journal of aesthetics & culture*. 2 (1), 5677. 1–14. <https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677>.
- Wallace, D. F. (1996). *Infinite Jest*. New York: Little, Brown.
- Wallace, D. F. (1998). E Unibus Pluram – Television and US Fiction. Teoksessa Wallace, D. F. (1998). *A Supposedly Fun Thing I'll Never Do Again*. Lontoo: Abacus. 21–82.
- Ylikoski, P. (2018). Selittäminen, ymmärtäminen ja kausaaliset mekanismit. Teoksessa Kaidesoja, T., Kankainen, T. & Ylikoski, P. (toim.) (2018). *Syistä selityksiin: kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus. 20–54.

Zagzebski, L. (1996). *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. West Nyack: Cambridge University Press.

Zagzebski, L. (2001). Recovering Understanding. Teoksessa Steup, M. (toim.) (2001). *Knowledge, Truth, and Duty. Essays on Epistemic Justification, Responsibility, and Virtue*. New York: Oxford University Press. 235–252.